

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні

Випуск 9

Хмельницький, 2020

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Випуск 9

Хмельницький – 2020

УДК 342.7

ББК 67.9 (4Укр)

А 92

А 92 Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2020. Вип. 9. 256 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті за матеріалами інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні». Авторами статей розкрито такі питання: конституційні права та свободи людини та громадянина; система захисту прав і свобод людини; шляхи вдосконалення законодавства України та проблеми його адаптації до правової системи Євросоюзу; питання діяльності правозахисних та правоохоронних органів в Україні.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., директор Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор); **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права (Хмельницький економіко-правовий коледж МАУП); **Андрушко А.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький університет управління і права); **Мота А.Ф.**, доктор юридичних наук, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького); **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут МАУП); **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (Хмельницький економіко-правовий коледж МАУП); **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП).

Рецензенти:

Дем'янова О.В., кандидат юридичних наук, доцент (м. Хмельницький)
Рабовська С.Я., кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту
ПРАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 3 від 30 березня 2020 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
© автори статей,
2020

ЗМІСТ

Авсісвич А. В. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ	8
Атаманчук І.Я. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	14
Бондаренко-Зелінська Н. Л. ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	19
Боярський Р.В. ЩОДО СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДСТВОМ ФЕНОМЕНУ КОРУПЦІЇ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ	23
Вінцковська О. В. КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ	32
Галус О. О. ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	37
Гжехулка О. В. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	44
Горенко О.М. АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН	50
Городечний О.А. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	54

Гришук А. Б. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	58
Данькова О. Д. В УКРАЇНЦІВ НЕМАЄ ПРАВ	66
Дерев'янка Т. М. ЩОДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	71
Дзера О.С. ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	74
Дудар О. О. КАМПАНІЇ АДВОКАСІ (АДВОКАЦІЯ) ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	84
Єсімов С. С. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УЧАСНИКАМИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ	92
Жданкіна Л.К. ІНСТИТУТ ЗАРАХУВАННЯ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ (ЗАЛІКУ) В ПРОЕКТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ	96
Загривий О. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН СИЛАМИ ТА ЗАСОБАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДПСУ (В МЕЖАХ КОМПЕТЕНЦІЇ ДПСУ)	101
Захарченко Д. М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ	103

Зубанський М. К.
ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ, ПОНЯТТЯ ТА
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД (З ТОЧКИ ЗОРУ
МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА) 110

Когут О. В.
ВРАХУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ
СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС
ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 116

Комар С. І.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ
СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ 127

Котульський А.П.
ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СТАДІЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ 134

Кравчук В. І.
ЗАМІНА СТОРОНИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ
ПРИ ЗМІНІ ВЛАСНИКА ЗЕМЛІ 141

Кравчук С.Й.
УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ПРАВ
ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ НЕВІДПОВІДНОСТІ
МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ТА МЕТОДИ ЇХ
КОМПЛЕКСНОГО ПЕРЕГЛЯДУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ 144

Лобик О. О.
ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ В УКРАЇНІ 150

Логінова Н. М.
ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ
СЛІДЧОГО 158

Місяць А. П. СКІПЛ ЯК ОСНОВА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В ПИТАННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	163
Міхалець А. В. ЮРИДИЧНА КОЛІЗІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ДІТЕЙ	169
Моршинєв Є. І., Дзера О. С. ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ДЕРЖАВНА» ТА «ПУБЛІЧНА» СЛУЖБА	172
Ковальчук В.Г., Оліх Г.І. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	180
Охман О. В. ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЩОДО ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	185
Палилюлько О. М. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	189
Панкевич О.З. ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА КОЛЕКТИВНІ ПРАВА: ДО ПРОБЛЕМИ ОПТИМАЛЬНОГО СПІВВІДНОШЕННЯ	194
Полець О., Лепіш Н.Я. ПРАВОВА ПРИРОДА АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	199
Прокопченко Т. ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	203

Проць І. М. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВОЮ	205
Проць Т., Лепіш Н.Я. ПРАВОВІ АКТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	212
Сус А., Лепіш Н. Я. ВАЖЛИВІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ В УКРАЇНІ	216
Тарасюк Н. Л. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ	219
Хропун В. С., Н.К. Ковальчук ГАЗЛАЙТИНГ ЯК ВИД ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ НА ШКОЛЯРА	221
Циганюк Ю.В., Циганюк І.М. ПРИВАТИЗАЦІЯ ЗЕМЛІ	228
Якименко А.А. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ	232
Ямкова Т.І. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ	239
Яровий М. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ТА ВЗАЄМОДІЄЮ МІЖ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	244
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	250

А.В. Авсієвич,
доктор філософії в галузі права
(м. Хмельницький)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Міжнародний комерційний арбітраж у XXI столітті став найбільш популярним способом вирішення спорів між сторонами зовнішньоекономічних контрактів. Поширення арбітражного способу вирішення спорів призвело до того, що у світі постійно з'являється велика кількість нових арбітражних інституцій, що обумовило зростання конкуренції в цій сфері. Постійно діючі арбітражні інститути, щоб бути затребуваними та актуальними, змушені постійно розвиватися та впроваджувати нові арбітражні процедури з метою створення максимально сприятливих умов для вирішення спорів. Однак всі новели та зміни повинні відповідати незмінним базовим принципам арбітражу: процедура арбітражного розгляду має бути швидкою, прозорою та ефективною.

Арбітражні інституції, створені при Торгово-промисловій палаті України, швидко реагують на поточні зміни в світі. Рішенням Президії ТПП України №25(6) від 27.07.2017 р. були затверджені нові редакції Регламентів МКАС і МАК при ТПП України, які набрали чинності 01.01.2018 р. Ці Регламенти застосовуються щодо справ, прийнятих до провадження МКАС і МАК із зазначеної дати. У розробці Регламентів взяли участь українські та іноземні арбітри. У Регламентах були враховані найкращі досягнення у сфері міжнародного комерційного арбітражу станом на 2017 р., а також значний досвід розгляду спорів, напрацьований за 25 років МКАС і МАК при ТПП України.

У Регламентах залишилися незмінними основні положення організації арбітражного розгляду спорів (базові принципи арбітражу, порядок звернення з позовом до МКАС і МАК, основні стадії арбітражного провадження та строки арбітражного розгляду, порядок формування складу Арбітражного суду, ставки реєстраційного та арбітражного збору). Водночас Регламенти МКАС і МАК при ТПП України були доповнені новими сучасними положеннями, спрямованими на підвищення ефективності арбітражного розгляду, щоб зробити арбітражний розгляд більш прозорим, швидким,

економним та комфортним для сторін. Зокрема, варто відзначити такі нововведення:

- передбачається право складу Арбітражного суду під час перевірки стану підготовки справи до розгляду провести організаційну нараду шляхом проведення особистої зустрічі, в режимі відео- або телефонної конференції або будь-яким іншим способом для вирішення питань, пов'язаних з проведенням арбітражного розгляду, необхідністю встановлення процесуального графіка, проведенням усних слухань та/або прийняттям процесуальних заходів, уточненням окремих підстав і вимог (ст. 37 Регламентів);
- передбачається можливість використання відеоконференцз'язку під час усного слухання справи (ст. 47 Регламентів);
- вводиться процедура прискореного арбітражного розгляду (ст. 45 Регламентів), яка передбачає спрощену арбітражну процедуру, скорочення строку арбітражного розгляду спору та зменшення арбітражного збору на 20%;
- президії МКАС/МАК або за її дорученням голові МКАС/МАК, за відсутності домовленості сторін про кількість арбітрів та беручи до уваги складність справи, ціну позову та інші обставини, надається право визначати, що спір підлягає вирішенню одноосібним арбітром (ст. 30 Регламентів), що зменшує арбітражний збір на 20%;
- врегульовується процесуальне правонаступництво (ст. 23 Регламентів), що надало можливість залучити до справи правонаступника відповідної сторони на будь-якій стадії арбітражного розгляду;
- детально (розд. V Регламентів) регламентований інститут забезпечувальних заходів (при цьому, враховуючи положення українського законодавства, що стосуються арбітражу та забезпечувальних заходів, на цьому етапі визнано недоцільним змінювати наявний порядок прийняття забезпечувальних заходів до формування складу арбітражу головою МКАС/МАК і вводити інститут надзвичайного арбітра, який є дуже затратним для сторін);
- уточнюються правила доказування та визначено поняття «електронних доказів» (ст. 52 Регламентів);
- врегульовується статус свідків та передбачаються правила їх залучення до участі у розгляді справи (ст. 53 Регламентів), передбачається можливість заслухати свідків у режимі відеоконференцз'язку (ст. 47 Регламентів);

- виділені дві категорії експертів (експерти, призначені стороною, та експерти, призначені складом Арбітражного суду) (ст. 54, 55 Регламентів);
- запроваджується перевірка проекту арбітражного рішення на його відповідність вимогам Регламенту, в тому числі щодо форми арбітражного рішення, на помилки, описки чи друкарські помилки (ст. 60 Регламентів).

Понад 2 роки застосування положень нових Регламентів показали ефективність запроваджених новел, більшість з яких широко використовували сторони та арбітри під час арбітражного розгляду справ. Особливо затребуваним стало проведення організаційних нарад з метою ефективної організації арбітражного розгляду та використання відеоконференцз'язку під час усного слухання справи.

Запроваджені в регламентах новели надали можливість під час обмежувальних карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19 продовжити адміністрування справ та перевести арбітражний розгляд у цифрове середовище, враховуючи необхідність дотримання балансу захисту прав та інтересів сторін, їхньої безпеки, безпеки арбітрів та працівників секретаріатів МКАС/МАК. З цією метою МКАС/МАК рекомендували складам Арбітражного суду здійснити такі заходи:

- пропонувати сторонам представляти документи, що стосуються здійснення арбітражного розгляду, в електронній формі;
- більш активно використовувати стадію підготовки справи до розгляду (проводити організаційні наради в режимі відеоконференцз'язку у разі наявності технічних можливостей у всіх учасників наради, встановлювати процесуальні графіки розгляду справ, з огляду на ситуацію, що склалася, та позиції сторін);
- враховуючи зведення до розумного мінімуму особистих контактів, за можливості розширити дистанційну взаємодію складу Арбітражного суду між собою та зі сторонами справи із застосуванням відеоконференцз'язку відповідно до ч. 2 ст. 47 Регламенту ICAC;
- якщо обидві сторони та склад Арбітражного суду згодні та мають технічну можливість провести слухання справи шляхом відеоконференції з власних приміщень, цей варіант рекомендується використовувати як найбільш оптимальний;
- якщо жодна зі сторін не просить провести усне слухання справи, здійснювати розгляд справи на підставі письмових матеріалів без проведення усного слухання відповідно до ст. 46 Регламентів;

- слухати справу за відсутності представника сторони, якщо вона про це просить (ч. 3 ст. 47 Регламентів);
- відкладати або зупиняти арбітражний розгляд справи відповідно до ст. 57 або ст. 58 Регламентів;
- ширше використовувати можливість делегування голові складу Арбітражного суду відповідних повноважень щодо вирішення процедурних питань арбітражного розгляду у випадках, передбачених Регламентом.

Така активна позиція МКАС/МАК повністю відповідає позиції, яку зайняли у цих складних умовах провідні арбітражні інститути. Вони обґрунтовують її тим, що пандемія не може змінювати базові принципи функціонування арбітражу – швидкість та ефективність арбітражного розгляду.

Робота над вдосконаленням діяльності МКАС і МАК продовжується. На спільному засіданні Президій МКАС і МАК при ТПП України, яке відбулося 30.01.2020 р., були створені три робочі групи: робоча група з підготовки пропозицій щодо внесення змін до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», процесуальних кодексів та інших нормативно-правових актів України; робоча група з підготовки пропозицій щодо доцільності розробки регламентів з розгляду конкретних видів спорів (будівельних, корпоративних, з питань інтелектуальної власності, інвестиційних, ІТ-спорів тощо); робоча група з розробки єдиної форми арбітражного рішення.

Кожна арбітражна інституція діє в межах міжнародно-правових норм та застосовуваного до неї арбітражного законодавства, яке визначається місцем арбітражу. Саме місце арбітражу та застосовуване до арбітражу законодавство є визначальним чинником у процесі обрання сторонами тієї чи іншої арбітражної інституції. Жодний з найсучасніших Регламентів не працюватиме належним чином, якщо арбітражне законодавство буде застарілим або недосконалим, або воно не виключатиме жодного невиннованого втручання державних судів у діяльність арбітражу під час або після розгляду справи.

Тому метою робочої групи з підготовки пропозицій щодо внесення змін до законодавства було усунення прогалини та суперечностей, виявлених у процесі застосування ЦПК і ГПК в нових редакціях, а також «осучаснення» українського арбітражного законодавства, включення в нього положень, які відображають найкращі світові практики та стандарти з відповідних питань:

розширення компетенції арбітражу; вдосконалення підходів щодо форми арбітражної угоди, щодо дійсності, чинності та виконуваності арбітражної угоди; взаємодії арбітражу і державного суду; визнання та виконання забезпечувальних заходів, у тому числі заходів, прийнятих під час арбітражного розгляду справи, яким пропонується надати обов'язкової сили.

У процесі роботи групи з підготовки пропозицій, що стосуються доцільності розробки регламентів з розгляду конкретних видів спорів (будівельних, корпоративних, з питань інтелектуальної власності, інвестиційних, ІТ-спорів тощо), була проаналізована діяльність багатьох провідних арбітражних інституцій. Робоча група дійшла висновку, що процедура розгляду спорів в основному регулюється загальними регламентами арбітражних інститутів з виділенням в них окремих розділів (положень, додатків), які стосуються оптимізації процедури розгляду складних спорів (спорів з великою ціною позову) та спорів, в яких позовні вимоги не перевищують певної суми (наприклад, в ICC це спори на суму до 2 млн доларів США).

Аналіз регламентів більшості арбітражів світу свідчить про те, що за своєю структурою, змістом і правилами арбітражного розгляду вони засновані на положеннях базових регламентів арбітражних інституцій для розв'язання міжнародних комерційних спорів. Відмінності стосуються переважно компетенції (арбітрабельності), порядку організації арбітражного розгляду і формування складу арбітражу, порядку надання доказів, участі сторін, які не є стороною контракту або учасником міжнародних угод (в регламентах з вирішення інвестиційних спорів), а також питань конфіденційності.

У наведених прикладах розробка та впровадження тих чи інших галузевих регламентів безпосередньо пов'язана зі специфікою місця арбітражу. Наприклад, беручи до уваги, що Стокгольмський арбітраж, за даними UNCTAD, займає третє місце у світі за кількістю розглянутих інвестиційних спорів, існувала практична потреба виділити в Регламенті окремі положення, необхідні для врегулювання особливостей розгляду саме інвестиційних спорів. Аналогічні міркування будуть актуальними у разі обґрунтування доцільності розробки спеціальних галузевих регламентів CIETAC і SIAC. Адже Китай і Сінгапур є найбільшими світовими фінансовими та бізнес-центрами, тому наявність спеціальних арбітражних правил розгляду інвестиційних і фінансових спорів обумовлена об'єктивним станом справ.

У випадку з українськими реаліями, станом бізнесу та економіки вбачається, що розробка окремих, галузевих регламентів на цьому етапі не є першочерговим і виправданим завданням МКАС. До того ж робоча група вважає, що приймаючи рішення про доцільність чи недоцільність такої роботи в межах МКАС, варто враховувати відсутність тенденції провідних арбітражних інституцій з розробки та впровадження окремих галузевих регламентів, а також відсутність реального запиту з боку бізнесу на розгляд спорів у режимі спеціалізованого арбітражу.

Водночас робоча група висловила побажання додатково до наявного Регламенту розробити ще два регламенти. По-перше, для складних категорій спорів, а саме інвестиційних, корпоративних спорів, спорів у сфері приватизації, будівництва тощо, в яких значно збільшити розмір арбітражного збору, передбачити інший порядок формування складу арбітражного суду (зокрема, призначення арбітра не з Рекомендаційного списку арбітрів), щодо інвестиційних спорів ввести обов'язкове правило, згідно з яким голова складу арбітражу буде іншої національності ніж сторони, передбачити особливості у наданні доказів тощо. По-друге, для спорів з незначною ціною позову ще більше спростити арбітражну процедуру розгляду спору і скоротити строки, ще більше зменшити наявний арбітражний збір.

З метою популяризації МКАС і МАК при ТПП України та наближення до світових стандартів рішень, які приймають ці арбітражні інституції, робоча група з розробки єдиної форми арбітражного рішення визнала доцільним затвердження президіями МКАС і МАК при ТПП України проформи арбітражного рішення (постанови), якої повинні будуть дотримуватися склади Арбітражного суду у справах. При цьому проформа жодним чином не зачіпає свободу складів Арбітражного суду на вільне викладення своєї позиції у справі, а лише передбачає загальні вимоги до рішення/постанови (до титульної сторінки, виду та розміру застосованого шрифту, необхідних розділів, вимог до скорочень у тексті та ін.). Про висновки робочих груп найближчим часом буде повідомлено на спільному засіданні президій МКАС і МАК при ТПП України.

Окрім того, враховуючи поширення у світі медіації як одного з альтернативних способів вирішення спорів, у МКАС і МАК проводиться підготовча робота до запровадження гібридних процедур «арбітраж-медіація-арбітраж» та «медіація-арбітраж». Зокрема, розробляються відповідні зміни до Регламентів, секретаріат,

адміністрація МКАС і МАК та деякі арбітри проходять навчання медіації. Отже, з прийняттям Верховною Радою Закону «Про медіацію» в МКАС і МАК може з'явитися процедура медіації.

Список використаних джерел та літератури

1. Про затвердження Регламенту МКАС при ТПП України: Рішення Президії Торгово-промислової палати України від 27 липня 2017 року N 25(6). <https://icac.org.ua/arbitrazh/reglament/> . 2. Захарченко Т. Арбітражні процедури: що нового? *Юридична газета-онлайн*. 2020. № 10 (716).

І. Я. Атаманчук,
магістрант
(м. Хмельницький)

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Висвітлено окремі організаційно-тактичні аспекти проведення огляду місця події. На підставі дослідження думок вчених, аналізу матеріалів судово-слідчої практики визначено заходи з організації та проведення огляду місця події. Наведено тактичні прийоми, які найбільш доцільно використовувати при проведенні огляду місця події.

Ключові слова: *слідчий огляд, місце події, спеціаліст, тактичний прийом.*

Постановка проблеми. Статистичні дані МВС та Генеральної прокуратури України визначають тенденцію до збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень, за значною часткою яких злочинців не встановлено. Серед причин, що негативно впливають на викриття злочинців, значною мірою впливає недостатнє володіння слідчими навичками проведення слідчих (розшукових) дій взагалі та слідчого огляду як однієї з центральних процесуальних дій зокрема.

Аналіз протоколів огляду місця події дозволяє констатувати відсутність системності у застосуванні тактичних прийомів, що не сприяє виявленню усіх слідів кримінального правопорушення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання тактики проведення огляду місця події завжди перебували у центрі уваги практичних працівників, вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін,

І.Є. Биховський, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, В.П. Водяницький, А.Ф. Волобуєв, Ф.В. Глазирін, В.І. Громов, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, І.Х. Максutow, І.А. Матусевич, С.П. Митричев, Б.Я. Петелін, В.І. Попов, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, І.М. Якимов та багатьох інших.

Метою статті є висвітлення організаційно-тактичних аспектів проведення огляду місця події.

Виклад основного матеріалу. Статтею 237 КПК України зазначено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів [1].

Початкова інформація про злочин, що потребує виїзду на місце події, як зазначає І.О. Возгрін, досить часто надходить раптово, звідси, всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити [2, с. 54]. Таким чином, у слідчого здебільшого немає можливості підготуватися до огляду, оскільки він не знає коли, де та за яких обставин він проводитиме огляд місця події. Слідчому, перед виїздом на місце вчинення кримінального правопорушення, необхідно проаналізувати наявну інформацію про повідомлене кримінальне правопорушення, для того щоб зрозуміти, працівників яких служб необхідно задіяти, тобто чи потрібна специфічна діяльність спеціаліста, чи є необхідність задіяти працівників карного розшуку, інших працівників міліції. Також слідчий повинен прийняти рішення, які засоби фіксації необхідно використати під час проведення огляду місця події. У той же час кожен слідчий, який достатньою мірою володіє тактикою огляду, з урахуванням відповідної специфіки кожного окремого місця, без особливих труднощів може провести дану процесуальну дію. Огляд місця події, як зазначає Є.І. Макаренко, є невідкладною слідчою дією, спрямованою на дослідження території (помешкання або споруди), де сталася подія, що містить ознаки злочину [3, с. 8]. Незважаючи на значення слідчого огляду, можна впевнено сказати, що слідчі недооцінюють можливості отримання в ході його проведення доказової та орієнтуючої інформації, та не проводять дану процесуальну дію майже за кожним п'ятим кримінальним правопорушенням.

Слідчий огляд – це слідча дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єкта з метою виявлення слідів та інших речових

доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у справі [4, с. 217].

Дослідження обстановки місця та характер вчиненої події дає змогу отримати необхідну вихідну інформацію про обставини кримінального правопорушення та визначити напрями розслідування. Однак суттєвим фактором, який впливає на можливості слідчого у виявленні на місці події слідів, є час, що проходить з моменту вчинення кримінального правопорушення до проведення слідчого огляду.

Як зазначає К.О. Чаплинський, між отриманням вихідної інформації про вчинення злочину і початком проведення слідчого огляду (прибуття слідчо-оперативної групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу (зокрема оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин) [5, с. 16].

Ми погоджуємося з висловленою К.О. Чаплинським думкою, оскільки чим більше часу проходить з моменту вчинення злочину до проведення за ним відповідних слідчих (розшукових) дій, тим за меншою кількістю суспільно небезпечних діянь встановлюються злочинці.

Обстановку місця події В.І. Алексійчук визначає як комплекс усіх матеріальних об'єктів, змін у рамках місця події, пов'язаних з досліджуваною подією й діями її учасників, а також усіма подальшими подіями [6, с. 24].

Розглядаючи особливості проведення огляду, В.А. Мисливий наголошує, що успіх цієї слідчої дії забезпечується: належною організацією охорони місця події і забезпечення безпеки руху в його районі; наявністю у слідчо-оперативній групі відповідних фахівців; своєчасністю прибуття слідчо-оперативної групи на місце події; дотриманням норм кримінально-процесуального закону при проведенні огляду; оснащенням слідчо-оперативної групи науково-технічними засобами, зв'язком та іншими засобами комунікації; плановістю проведення огляду з урахуванням функціональних обов'язків його учасників; залученням до огляду водіїв, причетних до події, свідків, потерпілих, інших осіб [7, с. 240]. Зазначене повною мірою стосується більшості здійснюваних слідчих оглядів.

Тактика проведення слідчого огляду частіше за все залежить від сукупності обставин отриманого повідомлення, результатів пояснення заявника, свідків-очевидців та інших осіб. Додатково потрібно звернути увагу на час, що пройшов з моменту вчинення кримінального правопорушення, місце (службове приміщення,

квартира, транспорт, вулиця) та, звичайно, на спосіб заволодіння чужим майном [8, с. 236].

Для підвищення рівня розглядуваної слідчої (розшукової) дії широко використовуються спеціальні знання певних осіб. Спеціальні знання – це професійні знання, якими володіють відповідні спеціалісти, а особи, котрі проводять дізнання, слідчі, судді, – не повною мірою [9, с. 110].

Головне призначення спеціаліста при проведенні слідчих дій полягає у наданні слідчому консультацій та рекомендацій науково-технічного характеру: як краще підготувати слідчу дію, які застосувати прийоми, методи та засоби для виявлення, збору та фіксації доказів [10, с. 37]. Характер дій спеціаліста на місці проведення слідчого огляду залежить від різновиду суспільно небезпечного діяння, а також сукупності інших умов та факторів. Ці особи, викликані слідчим, зобов'язані брати участь в огляді та, використовуючи свої спеціальні пізнання та навички, сприяти слідчому у виявленні, закріпленні (фіксації) та вилученні доказів, звертати його увагу на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилучення доказів, давати пояснення с приводу здійснюваних ним дій [11, с. 350]. Спеціаліст бере участь у виявленні, фіксації та вилученні доказів. Він допомагає слідчому виготовити зліпок, зафіксувати та вилучити сліди, правильно описати речові докази, може брати участь у перевірці та оцінці доказів. Така необхідність виникає у разі недостатніх знань слідчим прийомів та засобів виконання роботи, що потребує спеціальних знань на навичок.

Значної допомоги у відшуванні слідів злочинця може надати кінолог з розшуковим собакою. Діяльність кінолога, за сукупністю сприятливих умов, може допомогти у розкритті кримінального правопорушення по «гарячих слідах».

Прибувши на місце події, слідчому необхідно оперативно приймати рішення про надання вказівок іншим учасникам слідчо-оперативної групи, на що він уповноважений згідно з чинним законодавством [12].

Слідчому бажано приступити до проведення огляду місця події негайно. Цим буде забезпечено виявлення максимальної кількості слідів вчиненої події. Варто звернути увагу на необхідність визначення розташування місця події щодо постійних орієнтирів. На основі загального огляду обирається точка початку і прийоми обстеження обстановки місця події.

Вивченням протоколів огляду місця події нами встановлено, що більшість слідчих (68%) застосовували концентричний метод огляду, тобто рухалися по спіралі від периферії до центра. Центром зазвичай виступає ділянка місцевості, на якій безпосередньо було вчинено кримінальне правопорушення, або знаходяться найбільш важливі для слідчого огляду об'єкти. Обирання слідчим методу огляду визначається з урахуванням встановлених обставин. Серед них варто назвати виявлені на місці огляду кинуті або загублені знаряддя злочину, сліди рук, ніг, мікросліди тощо.

У ситуаціях, коли місце події займає значну площу, видимих слідів виявити не вдалося, огляд можна починати від центра. При просуванні до нього необхідно дотримуватися обережності з тим, щоб не пошкодити наявні сліди.

Окремої уваги потребує обстеження шляхів підходу та відходу злочинця, під час якого виявляються сліди, які можуть вказувати як на підготовку, обставини безпосереднього вчинення, так і маскування вчиненого кримінального правопорушення.

На підтвердження необхідності проведення огляду місця події та складення протоколу проведеної слідчої (розшукової) дії необхідно навести думку І.М. Якімова, який наголошував, що мало виявити важливе і потрібне для справи при огляді, це тільки половина завдання, інше ж – закріпити і зберегти все побачене та знайдене під час огляду у зовнішніх формах, надасть правильне і точне уявлення кожному, хто по них повинен ознайомитися з результатами огляду.

Відомості, отримані при огляді місця події, за своїм походженням мають комплексний характер й можуть бути використані різнопланово – для розшуку злочинця, побудови версій, допиту потерпілого, підозрюваного, свідка та ін. [7, с. 34]. Отримана інформація в подальшому буде підґрунтям для організації розслідування, висування версій.

Висновки. Виходячи із вищезазначеного можна зауважити, що огляд місця події є невідкладною, досить часто незамінною, слідчою (розшуковою) дією, що проводиться за будь-якими кримінальними правопорушеннями.

Огляд місця події дає вихідні дані, необхідні для визначення напрямів розслідування, організації проведення окремих слідчих (розшукових) дій, висування обґрунтованих версій.

Список використаних джерел та літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практ. коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ, 2012.
2. Возгрин И. А. О первоначальном этапе расследования хулиганства. *Вопр. теории и практики борьбы с хулиганством.* – Ленинград, 1975.
3. Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. Посібник. Дніпропетровськ, 2001.
4. Криміналістика : підручник / кол. авт. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К., 2001.
5. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. – Дніпропетровськ, 2006.
6. 014. – № 4.
6. Алексійчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія : монографія . – Х., 2011.
7. Мисливий В. А. Оглядові дії на місці дорожньо-транспортної пригоди. *Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць.* 2007. № 2 (33).
11. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – Москва, 1988.
12. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS391.html.

Н. Л. Бондаренко-Зелінська,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

З метою забезпечення відкритості, доступності, ефективності зворотного зв'язку, прозорості в діяльності органів державної влади в останнє десятиріччя в Україні впроваджується електронна демократія, важливим елементом якої є Електронне правосуддя як складова системи електронного урядування. Деякі науковці навіть підкреслюють, що «Електронне правосуддя є найважливішою гранню електронної демократії» [1, с. 3]. І це не дивно адже саме можливість захисту права виступає гарантією його ефективного здійснення і від ефективності механізму захисту (в т.ч. судового) багато в чому залежить можливість громадян у демократичній державі вільно здійснювати свої права. А ефективне впровадження та застосування інформаційно-комунікаційних технологій при здійсненні судочинства потенційно дозволить забезпечити не тільки вищевказані переваги, а й

оптимізує судовий документообіг, сприятиме оперативності/своєчасності та доступності правосуддя.

Більше того, електронні форми комунікації вже на практиці довели свою ефективність у розгляді справ у недержавних судах [2, с. 99; 3], що стало додатковим поштовхом до розвитку ідеї електронного судочинства.

Водночас очевидно, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в сучасний судовий процес потребує як ґрунтового наукового осмислення, так і ефективної законодавчої регламентації.

Наразі ж наукова розробка цієї проблематики залишається недостатньою, що своєю чергою вповільнює реформування вітчизняного процесуального законодавства.

В межах цієї доповіді звернемось до такого аспекту впровадження елементів електронного судочинства в національний механізм захисту прав людини як перевірка достовірності інформації переданої електронним шляхом.

Відповідно до чинної редакції ЦПК України [4], комунікаційній системі, можуть подати процесуальні, інші документи, вчинити інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», якщо інше не передбачено цим Кодексом [5, ч. 9 ст. 14]

Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, такі документи скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника). (ч. 8 ст. 43)

Про електронний цифровий підпис йдеться і в ч. 3, 7 ст. 62, ч. ч. ст. 95, ч. 2 ст. 100 ЦПК тощо

Водночас 7 листопада 2018 р. Закон України «Про електронний цифровий підпис», втратив чинність у зв'язку із набранням чинності Законом України «Про електронні довірчі послуги» [6].

Відповідно до положення ч. 2 ст. 17 Закону України «Про електронні довірчі послуги», згідно з якими *«Електронна взаємодія фізичних та юридичних осіб, яка потребує відправлення, отримання, використання та постійного зберігання за участю третіх осіб електронних даних, аналоги яких на паперових носіях повинні*

містити власноручний підпис відповідно до законодавства, а також автентифікація в складових частинах інформаційних систем, в яких здійснюється обробка таких електронних даних та володільцями інформації в яких є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності, повинні здійснюватися з використанням кваліфікованих електронних довірчих послуг.»

Кваліфікована електронна довірча послуга передбачає створення, перевірку та підтвердження кваліфікованого електронного підпису чи печатки та надається кваліфікованим постачальником електронних довірчих послуг та включає:

надання користувачам електронних довірчих послуг засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки для генерації пар ключів та/або створення кваліфікованих електронних підписів чи печаток, та/або перевірки кваліфікованих електронних підписів чи печаток, та/або зберігання особистого ключа кваліфікованого електронного підпису чи печатки;

технічну підтримку та обслуговування наданих засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки. (ч. 1 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги»);

кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису. (ч. 5 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги»);

кваліфікована електронна печатка має презумпцію цілісності електронних даних і достовірності походження електронних даних, з якими вона пов'язана. (ч. 5 ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги»).

При цьому перехідні та прикінцеві положення вищевказаного Закону, не передбачає необхідні зміни до процесуального законодавства, а тому питання оригіналу електронного документу та його електронних копій постає з новою силою.

В даному випадку єдиним виходом є застосування аналогії права, Адже відповідно до п. 5 ПРИКІНЦЕВИХ ТА ПЕРЕХІДНИХ ПОЛОЖЕНЬ Закону України «Про електронні довірчі послуги» *«Електронний цифровий підпис та посилений сертифікат відкритого ключа, що його підтверджує, видані відповідно до вимог Закону України «Про електронний цифровий підпис» до набрання чинності цим Законом, використовуються користувачами електронних довірчих послуг, кваліфікованими надавачами електронних довірчих*

послуг, які продовжують їх обслуговувати, відповідно як кваліфікований електронний підпис та кваліфікований сертифікат електронного підпису до закінчення строку дії посиленого сертифіката відкритого ключа, але не пізніше двох років з дня набрання чинності цим Законом».

Отже, формально вважатиметься достовірною інформація, що передається електронним шляхом, якщо вона засвідчена кваліфікованим електронним підписом або електронним цифровим підписом (далі – електронний підпис).

Якщо ж врахувати, що сам по собі такий підпис являє собою файл, яким може скористатися будь-яка особа (якій, по необережності власника, або злочинним, шляхом став відомий пароль), фактично відсутня можливість перевірити, хто саме скористався цим електронним підписом. І якщо недостовірність рукописного підпису можна в подальшому перевірити (наприклад, довести шляхом перевірки судовою почеркознавчою експертизою), то факт, що електронним підписом скористалась інша особа, наразі підтвердити експертним шляхом наразі неможливо. Це створює потенційно широке поле для махінацій та зловживань.

Зокрема в судовій практиці непоодинокими є випадки, коли окремі адвокати та інші представники орієнтують своїх довірительів замість простої довіреності на представництво інтересів в суді видавати на їх ім'я генеральні довіреності. Так само такі особи можуть просити своїх клієнтів давати їм доступ до електронного підпису, а пересічні громадяни («комп'ютерна грамотність» яких далеко не на рівні кваліфікованих користувачів) не розуміючи наслідків (як і з генеральними довіреностями), надаватимуть відповідну інформацію.

Доступ до таких електронних підписів мають і члени сім'ї власника підпису, що особливо небезпечно у справах по спорах, що виникають із сімейних правовідносин.

Інакше кажучи нагальною є потреба в додаткових засобах перевірки достовірності інформації, що передається електронним шляхом (наприклад, шляхом сканування обличчя чи відбитків пальців через веб-камеру для ідентифікації особи, яка скористалась електронним підписом; використання спеціальних технічних засобів (документкамер) для дослідження та перевірки письмових і речових доказів тощо).

Підсумовуючи слід констатувати, що впровадження елементів електронного судочинства в національний механізм захисту прав

людини повинно здійснюватися поступово. В першу чергу потрібно розробити та ввести в експлуатацію (що в наших умовах ще більш складна справа) відповідне програмне забезпечення, яке б дозволило ідентифікувати особу, що використовує електронний підпис та перевіряти допустимість електронних доказів, а також забезпечити оперативну двосторонню комунікацію між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів електронних інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел та літератури

1. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. досвід та перспективи : монографія / О. В. Бринцев. – Х. : Право, 2016. – 72 с.
2. Каламайко А. Ю. Інформаційні технології в цивільному процесі: новели та перспективи // Юридичний науковий електронний журнал. – 2018. – №6. – С 99-103.
3. Каменкова Л. Э. Малашко А. П., Использование элементов электронного правосудия в деятельности Экономического Суда СНГ. *Экономический суд Содружества независимых Государств.* – URL: http://sudsng.org/download_files/publication/2017/article_20171201.pdf.
4. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 року № 1618-IV в редакції від 28.11.2019 року. *Законодавство України.* – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8125>.
5. Про електронний цифровий підпис: Закон України 22.05.2003 року № 852-IV (втратив чинність 07.11.2018 року). *Законодавство України.* – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.
6. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 року № 2155-VIII. *Законодавство України.* – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n534>.

Р. В. Боярський,

магістрант 1 року навчання

(м. Хмельницький)

ЩОДО СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДСТВОМ ФЕНОМЕНУ КОРУПЦІЇ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Постановка проблеми. Корупцію не варто вважати здобутком сучасної цивілізації. Виникненню цього протиправного явища слід подякувати розвитку управлінського апарату публічної влади у різних державних утвореннях світу в різні історичні епохи. Корупція поширювалась повсюдно у різних формах, однак вважати її

протиправним діянням людство почало далеко не відразу. На жаль, державний апарат будь-якої країни не міг (як і на даний час не може) забезпечити свого функціонування без зловживань з боку співробітників цього апарату. Однак протягом певного, досить значного у часовому вимірі періоду історії діяння можновладців та чиновників, які сьогодні вважаються корупційними, були широко розповсюдженими та цілком соціально-прийнятими. При цьому великими мислителями і прогресивними правителями визнавалась та усвідомлювалась значна шкода від корупційних проявів як для держави, так і для соціуму, поступово напрацьовувались механізми протидії цьому явищу, але далеко не завжди такі заходи адекватно сприймалися самим соціумом. З розвитком більшості цивілізації світу змінювалось ставлення населення до використання посадовими особами свого становища, що значною мірою на цей розвиток впливало.

Аналіз досліджень і публікацій. Значний внесок в розробку дослідницьких підходів феномену корупції зробили відомі зарубіжні дослідники: С. Роуз-Аккерман, К. Фрідріх, Р. Мертон, С. Дж. Пундей, Т. Сиссенер, С. Шаттенберг. Вивчення питання зародження та історичного розвитку корупції, як соціального явища, надають нам такі вітчизняні вчені, як Є. Невмержицький, Л. Михайлишин, А. Волошенко, В. Костенко, та В. Ростовська. Поміжними та досить цікавими для теми даної роботи стали дослідження корупції, як архетипу державного управління О. Лук'янова та проблеми визначення дефініції цього явища В. Безрутченко.

Мета дослідження. На конкретних історичних прикладах визначити становлення феномену корупції, як протиправного явища, в парадигмі розвитку людської цивілізації; дослідити вплив відношення до корупції у деяких суспільних утвореннях на їхній подальший розвиток.

Виклад основного матеріалу. Найімовірніше, витоки корупції варто шукати у первісному суспільстві. Відомо, що язичницькі вірування первісних людей передбачали «задобрювання» богів за допомогою жертвоприношення. При цьому служителі культу – різного роду жреці, шамани, волхви, як особливо наближені до божеств особи, також не відмовлялись від подарунків та різних привілеїв, що пропонувались деякими членами первісного соціуму в обмін на обіцянку особливої милості від цих божеств. Ще одним історичним підґрунтям корупції слід вважати давній звичай надавати вождям підношення для здобуття їхньої прихильності. Коштовний

дарунок суттєво вирізняв прохача серед інших і був запорукою виконання прохання.

Деякі дослідники явища корупції пов'язують його з феноменом влади і механізмом взаємодії суб'єкту та об'єкту управління. Стародавній архетип влади породжував общинний початок, який містив у собі культ сили (міць влади), вождя (міфічного героя – покровителя роду), племені (свій-чужий), патерналістичну (батьківську) психологію, схильність до жертвоприношень. Структуру цього типу влади становлять такі елементи: 1) вождь і дружина, 2) підвладна територія і населення, 3) право, засноване на силі і звичаї – двох складових, що забезпечують легітимність влади. Разом з відродженням общинного начала в той чи інший період історії спливає на поверхню і древній, язичницький архетип влади. Одним з його проявів стає корупційна поведінка з її незмінним ядром – підміною права силою і звичаєм [1, с. 29].

Цитати щодо корупції як негативного явища знаходимо у Старому Завіті «Книга пророка Амоса»: «Я знаю численні ваші злочини й тяжкі гріхи ваші: ви утискаєте правового, берете хабарі, а жебрака, який шукає правосуддя, женете від воріт», а також «Вихід 23:8»: «Дарів не приймай, тому що дари сліпими роблять зрячих і перетворюють справу правих» [6]. Цілком можливо, що це перша антикорупційна заповідь, отримана Мойсеєм від Господа. Очевидно, що людство давно намагалось знайти причини корупції і способи її обмеження.

Співробітник Казахського Економічного Університету імені Т.Рискулова Градислава Ахметова стверджує, що теоретично виникнення та існування корупції стає можливим з моменту виділення функцій управління в суспільній або господарській діяльності. Саме тоді у посадової особи з'являються великі можливості розпоряджатися різноманітними ресурсами, у результаті чого вона часто приймає рішення не в інтересах суспільства, а виходячи зі своїх особистих, корисливих потреб. В історичному ракурсі це відноситься до часу формування перших класових суспільств і державних утворень у прадавніх центрах людської цивілізації: Єгипті, Месопотамії, Індії, Китаї, тобто у період III–II тисячоліття до нашої ери, що підтверджується знайденими археологами й істориками релігійними та літературними джерелами [5].

Дослідник наводить приклад того, як дрібні чиновники та жреці при давньоєгипетському храмі періоду династії Рамзесів

спільно з робітниками каменоломні, розкрадаючи коштовності з гробниць фараонів та приватних осіб, купили мовчання писця царських документів, який випадково виявив факт крадіжки, за «чотири з половиною кити золота».

Хоча опис феномену корупції у той час обмежувалось не стільки констатацією факту її існування, скільки певним до неї відношенням, пов'язаним в першу чергу з тим, хто писав про корупцію. Наприклад, у стародавній Індії до чиновницького хабарництва відносилися з філософською поблажливістю, як до неминучого явища. Каутіл'я, головний міністр імператора Чандрапурта Маурія, у своєму трактаті «Артхашастра» писав: «Як неможливо не спробувати смак меду чи отрути на кінчику власного язика, так для урядового чиновника неможливо не відкусити шматочок від царських доходів. Як про рибу, що пливе під водою, не можна сказати, що вона п'є воду, так і про урядового чиновника не можна сказати, що він бере собі гроші» [5].

За античних часів поняття корупції також сприймалося досить неоднозначно. Слово *corumpere* (від лат. «*corumpere*») мало декілька негативних значень: ушкоджувати шлунок поганою їжею, втрачати можливість, знищувати майно пожежею, фальсифікувати результати, знищувати комах, псувати воду, піддавати сорому гідність та інше. «Корумпувати» означає підкупати будь-кого (не обов'язково посадовця) щедрими подарунками. Префікс «*cor*» видозмінене від «*com*» – «спільно, разом», дієслово «*ruptere*», що означає «порушувати що-небудь». Таким чином, з самого початку визначається, що корупція – явище, яке передбачає наявність спільників.

У римському праві «*corumpere*» означало ламати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати показання, але в цей же час і підкупити суддю (претора) [3]. Існували й інші схожі поняття, такі як, наприклад *repetunde*, *rescunia repetunde*, що означало кошти, які підлягали зворотному стягненню з адміністративних осіб, як отримані у вигляді хабарів чи шляхом вимагання [4]. Однак саме термін «*corumpere*» в подальшому отримав найбільшого розповсюдження та використовувався не лише в якості характеристики певного виду діяльності, але й в якості правового принципу. Багато в чому цьому сприяло поширення даного явища у давньоримській політичній практиці. Об'єктом корупції були практично всі встановлені й охоронювані законом суспільні та господарські відносини, як то підкуп виборців та купівля посад. Розвитку корупції сприяло також

те, що державні службовці не отримували грошової винагороди, що фактично значило, що лише забезпечені верстви населення мали доступ до державної служби. З іншого боку, через відсутність офіційної винагороди за службу, фактичною нормою було отримання неофіційних доходів від населення. Таким чином, уже в Давньому Римі існувала система, яка у російській та у вітчизняній політичній практиці отримала назву «годування» (рос. «кормление»). До специфічних проявів корупції варто віднести такі давньоримські акції, як роздача хліба, влаштовування ігор та видовищ з очевидною метою: отримати від населення потрібний результат голосування та популярність, яка конвертується у владу та гроші. Загалом, дослідники виділяли у давньоримській політичній практиці біля сорока різних проявів корупції [11].

З часом корупція у Давньому Римі набувала все витонченіших форм, охоплюючи органи державного управління навіть у сфері військової безпеки: дослідникам відомі феномени, коли полководці – аристократи платили готам, гунам та вандалам за те, щоб ті не нападали на Рим. Таким чином, вожді германських племен відчували «смак» корупції, так би мовити на міжнародному рівні. Зрештою, грошей у Римі не вистачило, тому варвари захопили найміцнішу державу давнього світу.

Особливістю корупції у давньоазіатських державах (перш за все це Японія і Китай) була пов'язаність із найбільш розповсюдженими віровченнями. У вченні Конфуція держава розглядалась, як велика родина, в якій, згідно з принципом «гуаньсі», старших потрібно було обдаровувати. Найближчим за змістом до цього принципу у пострадянському просторі є поняття «блат», однак без будь-якого негативного змісту, лише як частина традиційних норм поведінки, що ґрунтуються на сімейних цінностях [9]. Хоча деякі дослідники [10] вважають, що китайські чиновники активно тлумачили конфуціанські цінності на свою користь, поступово трансформували їх у корупційні взаємовідносини, які, підвищуючи соціальний прошарок чиновництва над іншими членами суспільства, дозволяли маніпулювати моральною складовою традиційних вірувань народу.

Сучасне поняття корупції в Європі починає формуватися на межі 15-16 століть у зв'язку з бурхливим розвитком цього явища у більшості європейських країн. При цьому характерною особливістю того періоду було майже відкрите культивування корупційних традицій у вищих щаблях влади. Ніколо Макіавеллі порівнював

корупцію з хворобою, яку на початку важко розпізнати, але легко вилікувати, однак в подальшому, коли хвороба запущена, вона стає помітною для всіх, але вже ніяке зілля не зможе її подолати. Томас Гоббс у творі «Левіафан» зазначав: «корупція є корінням, з якого витікають у всі часи та при всяких спокусах презирство до всіх законів» [10].

Спробуємо розглянути феномен ставлення до корупції на теренах нашої держави. Як згадувалось вище, поняття «годування» передбачало існування чиновника за рахунок громади. За часів Київської Русі «тіун» - тодішній чиновник, не отримував зарплатні з княжої казни. Фактично, за ним закріплювалось кілька міст та сіл, з яких він збирав для князя данину, при цьому частину отриманого залишав собі на цілком законних підставах. При цьому чиновник міг певною мірою зловживати владою та підвищувати розмір податку для особистого збагачення. Такі відносини зберігалися тривалий час і за відсутності централізованої вертикальної системи державного управління вважались соціально прийнятними.

Також у Київській Русі існувала традиція хабарництва, яку ми перейняли від кочових племен сучасного Причорномор'я та Донбасу (саме слово «хабар» - тюркського походження, що означало «добра звістка»). При цьому існувало два різновиди хабаря – «почесті», тобто задобрення можновладців, та «поминки» – дарунок за вирішення якоїсь справи. Варто зазначити, тоді все відбувалось цілком законно[8]. Існувала практика відкupu при скоєнні злочину, при цьому сума штрафу залежала від соціального статусу потерпілого: вбивство державного мужа було набагато дорожчим за вбивство простолюдина, проте біблійного принципу «око за око, зуб за зуб» також дотримувались – родичі жертви мали право на помсту. А хабаря треба було давати не за прийняття судового рішення на свою користь, а для початку розгляду справи суддею.

Варто згадати про існування безоплатних посад канцлера і скарбника у Речі Посполиті, коли фактично не існувало чіткої межі між приватним інтересом та публічними правами, що по суті означало запрошення до корупції в сучасному розумінні цього слова [7].

Ситуація почала змінюватись лише у 16-17 столітті, коли протиправні діяння, пов'язані з незаконною винагородою, дістали правове закріплення. Таке явище, як хабарництво, почали вважати злочином і відповідно карати. Конституція Гетьмана Війська Запорізького Пилипа Орлика 1710 року подає корупцію, як явище, яке згубно впливає на державний устрій. Також наводиться перелік

корупційних дій та наголошується на необхідності боротьби з ними [11].

За правління Петра I у Російській імперії, відповідно в українській її частині, широко поширилась як корупція, так і жорстка боротьба з нею. Відомий випадок, коли після тривалого слідства був засуджений до повішання губернатор Гагарін, а через 3 роки четвертований за хабарництво обер-фіскал Нестеров, який у справі того ж Гагаріна був, виражаючись сучасними термінами, викривачем. Ще один промовистий епізод свідчить про канцлера цариці Єлизавети Петрівни Бестужева-Рюміна, який, отримуючи за службу 7 тисяч рублів на рік, за певні послуги англійській короні (в якості «агента впливу») додатково мав заробіток у 12 тисяч рублів [10]. У 19 столітті ставлення до корупції було двоїстим. Одночасно визнаючи її соціальним злом, суспільство терпимо ставилось до цього явища, вважаючи це наслідком низького державного забезпечення чиновників, що не заважало кримінальному переслідуванню корупціонерів – протягом року в середині століття засуджувалось 8% наявної кількості чиновників.

Радянський період розвитку корупції мав свої особливості. З огляду на тоталітарний державний устрій, коли корупція стримувалась та жорстоко каралась, вона набувала форми так би мовити «номенклатурного» спрямування, коли чиновнику не потрібно було брати хабарі чи отримувати неправомірну вигоду для власного збагачення. У сталінську епоху сам факт перебування у владі давав йому необмежені можливості у користуванні значними привілеями – наданий державою автомобіль із персональним водієм без будь-яких обмежень у використанні, квартири і дачі найвищої якості та обслуговуючий персонал з значній кількості. Якби чиновник взяв хабаря та придбав автомобіль – його б розстріляли, а користуватись казенним автомобілем на свій розсуд він міг без будь-яких перепон. Таким чином з'явився особливий вид корупції – система пільг для чиновників. При цьому запекла боротьба за місце у найвищих ешелонах влади сприяла проникненню корупції у всі державні структури. Ситуацію змінила «хрущовська відлига» – було запроваджено смертну кару за отримання хабарів та валютні операції. Протягом 1964 року було розстріляно 3000 осіб, тобто в середньому по 8 чоловік щодня [12-86]. Однак в подальшому, в період правління Леоніда Брежнєва корупція не лише стала невід'ємною умовою існування тіньової економіки, а й глибоко проникла до сфери освіти та медицини – чого раніше у радянській державі не спостерігалось.

При цьому існування корупції у радянській державі не визнавалось та на офіційному взагалі вважалось неможливим. Вкотре відбулися зміни у свідомості суспільства в епоху «перестройки», коли, завдяки поняттю «гласності», інформація про діяння та спосіб життя корумпованих чиновників, а також про розповсюдження корупції на побутовому рівні стала загальнодоступною. Усвідомлення факту значного негативного впливу корупції на життя пересічного радянського громадянина через інших чинників сприяло розвалу СРСР.

Подальший період загального зубожіння, втрати моральних і суспільних орієнтирів сприяв розвитку абсолютно нових форм існування суспільства – на просторах зниклої радянської держави виник соціополітичний феномен «негромадянського суспільства». Олексій Лук'янов, досліджуючи корупцію, визначив її як певний поведінковий архетип, що домінує у перехідні, складні для соціуму періоди історії. За таких умов у суспільстві домінує тенденція до соціокультурної патології: руйнування меж дозволеного та забороненого, спрощення правил поведінки, втрати духовних орієнтирів. Протиправне діяння більше на вважається злом, воно стає цілком прийнятним у ситуації, яка приносить успіх та користь. Ще одна ознака негромадянського суспільства – фактична моральна легалізація злочинності та високий рівень сприйняття корупції, як норми поведінки. Стирається межа між офіційним та тіньовим, тому «відкати», «блати» та «хабарі», як і інші прояви корупції, набувають системних рис. Вибір на користь злочинної та аморальної поведінки стає життєвим принципом, здатним забезпечити не лише соціальне, а й біологічне виживання індивіду в екстремальних умовах, якими, варто погодитись, є умови тотального розповсюдження корупції [1, 28].

Висновки. Корупція – мобільне явище, яке розвивається і трансформується відповідно до суспільних змін та підлаштовується під психологію індивіда. Зародилось це поняття майже із виникненням перших державних утворень, своєму існуванню завдячує деяким особливостям розвитку суспільства. Норми поведінки, сформовані в епоху створення управлінського апарату, знаходять своє вираження у більш складних сучасних формах – поняття феодального устрою «годування» трансформувалось у так звані «відкати» у сучасному інформаційному суспільстві. Високі адаптаційні можливості корупції підтверджується рівнем сприйняття цього явища у нерозвинутих суспільствах. При цьому корупція у

значній мірі активується саме у перехідні, з точки зору суспільного устрою, періоди розвитку, коли послаблюються соціальні механізми.

Відношення людства до корупції відрізнялось у різних культурах та при різних політичних устроях, в залежності від релігійних традицій та суспільних звичаїв. При цьому зміни у відношенні до цього явища відбувались з розвитком державності та рівня самосвідомості окремо визначеного соціуму. Варто констатувати, що корупція в певній мірі притаманна усім, без винятку, соціумам світу, вона – невід’ємний атрибут буденного життя. Однак, незважаючи на це, існування цього феномену ні в якому разі не слід сприймати як сталий незмінний факт.

Список використаних джерел та літератури

1. Лук’янов О. П. Корупція як архетип державного управління / О. П. Лук’янов // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 2. – С. 25-32. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_2_6.
2. Аристотель. Политика. Перевод с древнегреческого: Александр Кислюк. Режим доступу: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_antichnaja/aristotel_politika/7-1-0-1450.
3. Бартошек М. Римское право. Понятие, термины, определения. М., 1989. – С. 93.
4. Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики поведения) / Науч. ред. С.В. Максимов. С. 25. – Режим доступу: <http://www.transparency.org.ru/CENTER/DOC/SourceBook.doc>.
5. Ахметова Г.Р. Коррупция в нефтедобывающих странах. Учебное пособие. – Алматы: Издательство “Кульжахан”, 2002. – С. 14–15. – Режим доступу: https://zinref.ru/000_uchebniki/02800_logika/011_lekcii_raznie_65/259.htm.
6. Запобігання та протидія проявам корупції (для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування I–VII категорії посад): посіб. / Братель С. Г., Василевич В. В., Золотарьова Н. І. та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 376 с.
7. Ярослав Грицак. Корупція: короткі історичні нотатки. Часопис «Критика». Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/articles/korupsiya-kоротki-istorychni-notatky>.
8. Корупція в Україні бере початок із часів Київської Русі. «Ранок». Режим доступу: <https://ranok.ictv.ua/ua/videos/korupsiya-v-ukrayini-bere-pochatok-iz-chasiv-kyuyivskoyi-rusi>.
9. Гуаньси. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
10. Довгяло В.К. Проблема борьбы с коррупцией: историко-правовой анализ. «АНТРО» № 1(16), 2015 с. 58-70. Режим доступу: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23370363>.
11. Безрутенко В. С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища / В. С. Безрутенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – Вип. 18. – С. 279-286. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_32.
12. Ростовська К.В. Історичні аспекти виникнення корупції // Вісник Харківського

національного університету імені В.Н. Каразіна серія «Право», випуск 20, 2015 р. С. 85-87. 13. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві / В. Костенко // Віче. – 2012. – № 10. – С. 18-20. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_10_7.

О. В. Вінцковська,
магістрантка
(м. Київ)

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ

Корупція існує у всіх країнах, однак існує в різних пропорціях, на різних рівнях та має різну природу свого походження. В Україні ж корупція не існує – вона процвітає. Корупція (від лат. corrumpere – псувати) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів. Логічно також було б диференціювати корупцію на декілька рівнів. Для цього використовується поділ корупції на маленьку (дрібні службовці та чиновники), середню (умисні бюрократичні перепони, кумівство) та велику або інституційну (легальна корупція).

В Україні, яка має не дуже багату економічну структуру, структура корупції цілком повна і включає в себе всі перелічені рівні корупції.

Однак проблема не лише в тому, що корупція існує, проблема в тому, що вона для багатьох вигідна і напяму пов'язана з українською політикою. Наприклад, високопоставлений політик Я. вирішив йти на вибори, для цього йому, звісно, потрібно знайти кошти. Використати їх з держбюджету напяму він не може, тому він укладає усну угоду з бізнесменом, суть якої полягає у тому, що за створення політиком тих чи інших преференцій для його бізнесу він профінансує його виборчу кампанію. Таким чином, гроші потрібні на політику – на передвиборчу кампанію: купівля ефірного часу в ЗМІ, діяльність штабів, можливо, підкупи деяких посадових осіб, організацію масових мітингів (в Україні після 2004 року вони мають значну цінність) та грандіозних програм соціальної допомоги для бідних. Дивно, але ці дрібні виплати, які є непередбачуваними

наслідками демократії та виборів, мають свою світлу сторону – гроші зароблені на корупції повертаються до тих, у кого вони були відібрані.

Крім того, що для багатьох вигідна корупція для багатьох вигідна тіньова економіка. Якщо б бізнесмени платили чесно в бюджет всі необхідні кошти, то використати їх на власний розсуд не зміг би жоден чиновник. Тоді як створюючи для бізнесу умови для ухиляння від податків чиновник отримує гроші у вигляді хабарів, які можна витратити чи то на себе, чи у вигляді відплати за призначення на посаду, чи для політичної кампанії свого патрона, але, як правило, вони витрачаються на всі ці речі.

Будучи тісно пов'язаною з владою, корупція відіграє значну роль у інформаційному полі країни. Боротьба з корупцією стає модним гаслом, який повторюють всі. І коли 45 мільйонів українців виступають проти корупції, виникає запитання, а звідки вона тоді береться? Зрозуміло, боротись з корупцією по телебаченню та в реальності це зовсім різні речі. Звісно, легше боротися з міфічними корупціонерами, ніж знайти одного справжнього, а тим паче змінити політико-економічну систему, яка передбачає корупцію, як системоутворюючий чинник.

До того ж, часто під корупцією розуміють лише її перший рівень, і боротьба з корупцією тільки боротьба з дрібними чиновниками корупціонерами, яких впіймали на гарячому «героїчні українські спецслужби». Другий та третій рівень корупції до уваги часто не беруться. Однак саме ці рівні корупції більш небезпечні, оскільки мають не спонтанний, а системний характер. Тут корупційні гроші циркулюють у напрямку функціонування бюрократичної піраміди – знизу до гори. Саме на найвищій точці політичної системи в Україні замикаються всі найбільші корупційні схеми третього рівня.

Трагізм ситуації ще в тому, що українські політики не стільки не хочуть реформувати систему, скільки не знають як це зробити, тому погравшись трохи в борців з корупцією на провідних національних телеканалах вони успішно очолюють прямо чи опосередковано корупційні схеми. Тому сподіватися на реального борця з корупцією в обличчі високопоставлених чиновників не варто, адже кожен з них розуміє, що насправді він і є цей бюрократичний апарат, зі зловживаннями якого треба боротися. Є деяка надія на соціальну самоорганізацію українців, які зможуть захистити себе від визискувань бюрократичного апарату, але громадяни в цьому плані залишаються інертними. Середньостатистичний український політик

скаже: «для того, аби подолати корупцію другого та третього рівнів необхідно починати здалеку – створити дієве громадянське суспільства, яке буде контролювати владу». Але він забуде сказати, що ніхто не знає як це зробити «створити дієве громадянське суспільство».

Правильно говорять ті, що кажуть «корупція породжує бідність», однак правильно говорять і ті, що кажуть «корупція породжує багатство». Втім, найвірніше вважають ті, що говорять: «корупція породжує неефективність». Неефективним стає все від системи охорони здоров'я до провідних галузей економіки, що не робить неможливим існування олігархів, навіть навпаки, але унеможлиблює існування того, що західна соціологія обізвала «середнім класом». Тому відсутність цього середнього класу в Україні – частково наслідок корупції, а політична нестабільність – частково наслідок відсутності середнього класу.

Консервативна роль корупції полягає ще й у тому, що корупційні ресурси йдуть на політичну підтримку того чи іншого політика, чим збільшують ймовірність його повторного обиравання на посаду, а значить і збереження існуючої політико-економічної моделі. Однак, якщо посадова особа змінюється, то це зовсім не означає, як ми вже зазначали, зміну системи, а означає зміну осіб на яких ця система працює.

На завершення зазначимо, що боротьба з корупцією в Україні породила один цікавий вислів: в Україні багато хто бореться з корупцією, але корупція завжди перемагає. Попри свою наївність, народна логіка якимось дивним чином точно відображає реальність.

Способи протидії корупції. Впродовж довгого часу корупція залишається однією з найбільших проблем України та є темою для постійних дебатів як для української, так і для міжнародної спільноти. В Індексі сприйняття корупції (ІСК), що укладається глобальною антикорупційною організацією Transparency International та базується на оцінках підприємців та аналітиків, за підсумками 2018 року наша країна посіла 120 сходинку у переліку зі 180 країн світу. І хоча з року в рік позиції України у рейтингу покращуються, такий стан речей все ще є далеким від прийнятного. Саме корупція, за даними численних аналітичних звітів та опитувань, є найбільшою проблемою як для іноземного, так і для вітчизняного бізнесу. Очевидні проблеми, викликані високим рівнем хабарництва та зловживання, – руйнація системи цінностей суспільства, тотальна недовіра до органів державної влади, що врешті-решт призводить до негативних

економічних наслідків, збільшуючи нерівність та уповільнюючи зростання доходів населення.

Діяльність в протидії корупції, яка має місце сьогодні в Україні є неадекватною сучасній «українській» корупції. Вона зводиться до «сліпого» маніпулювання змінами у законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) і хаотичних дій у «вдосконаленні» інституцій кримінальної юстиції («правоохоронних органів»). Більш ніж десятилітній досвід такої протидії свідчить про її безплідність.

Аналіз практики протидії корупції в Україні вказує на те, що ця протидія не заснована на адекватних уявленнях про корені корупції в Україні. Зокрема, не враховується фактор корупційної активності громадян, і тому все зводиться до корупційної активності посадових (службових) осіб. Це означає, що із стратегії і тактики протидії корупції випадає такий потенціал як «діяльність, спрямована на зменшення корупційної активності громадян», що має вирішальне значення для протидії корупції.

Включення цього потенціалу у систему протидії корупції передбачає розгортання в Україні діяльності по формуванню антикорупційної культури громадян (зокрема, наприклад, у вигляді розробки і здійснення спеціальної «Програми формування антикорупційної культури в Україні»).

Масштаби корупції. Високий рівень корупції в Україні можливо подолати шляхом поступового усунення корупційних можливостей у законах, а не більш жорсткого покаранням чиновників. Деякі кроки у цій сфері можна здійснити і без зміни законів.

Сфери діяльності медичних закладів, закладів освіти та міліції є найбільш «хабаромісткими» в Україні.

Корупція вже давно стала звичним явищем і нормою життя в Україні. Причому рівні хабарів зростають паралельно зі зростанням доходів населення. Це яскраво ілюструє вартість тієї ж «послуги» за отримання посвідчення водія, яка коштує \$ 250. Ще шість років тому вона коштувала \$100.

Через складність й заплутаність надання послуг українськими органами влади у багатьох випадках саме хабарі допомагають вирішити певну справу. Українська система управління по суті залишилася радянською й вона неспроможна ефективно працювати за умов ринкової економіки. Корупційні прояви, що перетворилися на своєрідний ринковий механізм, роблять її більш гнучкою.

Однак така практика з роками викликає все більше й більше невдоволення населення. Якщо у 2003 році, за даними фонду «Демократичні ініціативи», 72% українців були переконані, що під час вирішення більшості питань в органах влади необхідно давати хабарі, то у 2009 році їхня кількість зменшилася до 54%.

Така тенденція має стати вагомим підґрунтям ефективної антикорупційної політики, яка в Україні поки що не має системного характеру. Більшість законодавчих ініціатив у цьому плані скерована на посилення покарань чиновників за хабарі. Саме такі заходи найбільше підтримує і населення.

Але по суті це не вирішує самої проблеми, бо подібні закони борються з наслідками, а не причинами корупції. «Треба не просто замінити чиновника, який вимагає хабарі, а треба змінити правила гри, – наголошує Володимир Дубровський, старший економіст Центру соціально-економічних досліджень CASE. – Підвищення покарань тільки замикають корупцію у міжособистісних стосунках». А це, зокрема, веде до неефективного функціонування бізнесу. Ті бізнесмени, які вже знайшли свої канали у владних структурах, мають переваги перед новачками, які не можуть достукатися до чиновників, що сприяє монополізації ринку.

Незважаючи на величезні масштаби корупції, рух у напрямі руйнації налагодженої системи корупції вже розпочався. І найбільш ефективні кроки на цьому шляху були ініційовані саме населенням.

Суттєво зменшити корупційні можливості чиновників можна не лише з допомогою тривалого шляху змін до законодавства. Багато новацій цілком реально запровадити і без змін законів. На це потрібна лише воля керівників органів самоврядування.

Суттєво зменшити корупційні можливості чиновників можна і без змін законодавства, перш за все мінімізувавши контакти чиновників з громадянами. Цього можна досягти за допомогою використання поштового зв'язку та електронної пошти, створення єдиних офісів, де громадяни можуть здати відразу всі документи, впорядкування черг, збільшивши години прийому чиновників, покращення інформування громадян через створення довідкових служб та електронних ресурсів з детальним переліком усіх послуг і процедурою їх надання, запровадження механізму сплати штрафів через банківські установи, а не на місці перевірки інспекторами.

За той час поки будуть запроваджені всі ці новації по всій Україні, кожен може суттєво зменшити корупційні ризики для себе, детально вивчивши процедуру надання потрібної послуги з боку

держави. Найкращим способом боротьби з корупцією на персональному рівні є знання. Чим більше людина знатиме законодавство, механізми вирішення певного питання, тим більше вона буде захищеною від корупції.

Лише, якщо ми будемо діяти разом ми зможемо чогось домогтися!

Список використаних джерел та літератури

1. Камлик М., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. – К.: Знання, КОО, 1998. 2. Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття // Право України. – 2000. – № 11. 3. Камлик М., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. – К.: Знання, КОО, 1998. 4. Шалгунова С. А. Питання попередження хабарництва та корупції в органах внутрішніх справ // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правової діяльності. Дніпропетровськ: 1999. 5. Камлик М. І. Невмержицький Є. В. Про результати дослідження проблем, що пов'язані з протидією корупції в Україні. // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2000. – № 2. 6. Дрьомов С. В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики: монографія. – К.: Видавничий центр НУБіП України (2011).

О. О. Галус,

*кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Гарантії місцевого самоврядування – це система умов і засобів, юридичних механізмів, які забезпечують ефективне вирішення територіальною громадою питань місцевого значення в межах Конституції і законів України як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Стаття 7 Конституції України проголошує, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування [1].

Стаття 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» має назву «Гарантії місцевого самоврядування, його органів та посадових осіб», однак її зміст неповно розкриває всю систему гарантій місцевого самоврядування.

Система гарантій місцевого самоврядування представлена загальними і спеціальними (юридичними) гарантіями. Загальні гарантії поділяються на політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) і визначаються рівнем розвитку відповідних сфер суспільного і державного життя. Спеціальні (юридичні гарантії) місцевого самоврядування поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові гарантії. Нормативно-правові гарантії місцевого самоврядування знаходять своє об'єктивне відображення в системі чинного законодавства України у сфері місцевого самоврядування, а саме – в Конституції, законах України та підзаконних нормативно-правових актах, в тому числі муніципально-правових актах. Організаційно-правові гарантії представлені системою суб'єктів місцевого самоврядування, а також органами державної влади, які визначають порядок та сприяють здійсненню місцевого самоврядування, здійснюють судовий і позасудовий захист прав місцевого самоврядування; інститутами громадянського суспільства, які сприяють здійсненню місцевого самоврядування тощо. Нормативно-правові та організаційно-правові гарантії, в свою чергу, за сферою дії поділяються на національні (внутрішньодержавні) та міжнародні.

Закріплені в Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» спеціальні (юридичні) гарантії місцевого самоврядування можна поділити на три основних групи:

- гарантії, які забезпечують організаційно-правову самостійність місцевого самоврядування;
- гарантії, які забезпечують фінансово-економічну самостійність місцевого самоврядування;
- гарантії щодо захисту прав місцевого самоврядування.

До гарантій, які забезпечують організаційно-правову самостійність місцевого самоврядування слід відносити:

1. Визнання державної та муніципальної влади окремими самостійними видами публічної (політичної) влади. Зокрема, в частині 1 статті 5 Конституції України закріплено засадниче положення про те, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Здійснення державного і муніципального управління на постійній основі одним органом публічної влади суперечитиме положенню статті 5 Конституції України. Здійснення органом місцевого самоврядування окремих повноважень органу державної виконавчої влади або здійснення органом державної виконавчої влади окремих

повноважень органу місцевого самоврядування, можливе лише на підставі закону, рішення відповідного органу про делегування деяких своїх повноважень або на договірній основі. Частина 3 статті 143 Конституції України передбачає, що органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Отже, ні Конституція України, ні Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не передбачає можливості делегування всіх повноважень від органу місцевого самоврядування до органу державної виконавчої влади та навпаки.

Крім того, частина 1 статті 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює положення про те, що територіальні громади, органи та посадові особи місцевого самоврядування самостійно реалізують надані їм повноваження [2].

2. Здійснення місцевого самоврядування територіальною громадою безпосередньо або через сформовані ними органи місцевого самоврядування.

Частина 3 статті 140 Конституції України визначає, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи [1].

Стаття 21 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування згідно з Конституцією та законами України може бути застосоване лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [2].

Частини 1 та 2 статті 141 Конституції України закріплюють гарантію обрання депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів виключно на місцевих виборах. Так, до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях.

Частина 5 статті 140 Конституції України встановлює, що питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад [1].

Частина 6 статті 140 Конституції України передбачає, що сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна [1].

3. Закріплена в частині 2 статті 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» гарантія, яка передбачає, що органи виконавчої влади, їх посадові особи не мають права втручатися в законну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також вирішувати питання, віднесені Конституцією України, цим та іншими законами до повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, крім випадків виконання делегованих їм радами повноважень, та в інших випадках, передбачених законом [2].

В частині 3 статті 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що у разі розгляду місцевою державною адміністрацією питань, які зачіпають інтереси місцевого самоврядування, вона повинна повідомити про це відповідні органи та посадових осіб місцевого самоврядування [2].

4. Право прийняття статуту територіальної громади. Так, відповідно до статті 19 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» з метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування представницький орган місцевого самоврядування на основі Конституції України та в межах цього Закону може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста, який підлягає державній реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань [2].

5. Право на символіку територіальних громад сіл, селищ, міст, районів і областей. Так, відповідно до статті 22 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальні громади сіл, селищ, міст можуть мати власну символіку (герб, прапор тощо), яка відображає їх історичні, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості і традиції. З урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районними, обласними радами може бути затверджена символіка відповідно району, області [2].

Гарантії, які забезпечують фінансово-економічну самостійність місцевого самоврядування:

1. Наявність матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування. Стаття 142 Конституції України проголошує, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби [1].

2. Право територіальних громад на управління комунальною власністю. Важливим є визнання на конституційному рівні комунальної власності самостійною рівноправною, поряд з державною та приватною, формою власності. Частина 1 і 2 статті 143 Конституції України проголошує, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції. Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проєктів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції [1].

3. Фінансування державою у повному обсязі здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень

органів державної виконавчої влади. Так, відповідно до частини 3 статті 143 Конституції України органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності [1].

Гарантії щодо захисту прав місцевого самоврядування:

1. Право на судовий захист. Так, відповідно до статті 145 Конституції України права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку. В розвиток даної конституційної норми в частині 4 статті 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплено, що органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування. В законодавстві України передбачена можливість органів і посадових осіб місцевого самоврядування звертатися до суду за захистом прав місцевого самоврядування в порядку адміністративного, цивільного та господарського судочинства.

Що ж стосується звернення до Конституційного Суду України, то у зв'язку із змінами до Конституції України від 02.06.2016 року органи та посадові особи місцевого самоврядування втратили право безпосередньо звертатися до Конституційного Суду України.

2. Обов'язковість рішень органів місцевого самоврядування до виконання на відповідній території та їх оскарження виключно у судовому порядку. Згідно із статтею 144 Конституції України органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду [1]. В частині 10 статті 58 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплено, що акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їхньої невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку. Зміст даної гарантії розкривається і

через положення частини 3 статті 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка передбачає, що місцеві органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації, а також громадяни несуть встановлену законом відповідальність перед органами місцевого самоврядування за заподіяну місцевому самоврядуванню шкоду їх діями або бездіяльністю, а також у результаті невиконання рішень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, прийнятих у межах наданих їм повноважень [2].

3. Встановлення відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами. Зміст даної гарантії пролягає у встановленні на конституційному та законодавчому рівнях підзвітності, підконтрольності і відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами; можливості територіальної громади у будь-який час достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень; підконтрольності органів місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих повноважень відповідним органам державної виконавчої влади; відшкодування шкоди, заподіяної юридичним і фізичним особам в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів місцевого самоврядування, а рахунок коштів місцевого бюджету, а в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності посадових осіб місцевого самоврядування – за рахунок їх власних коштів у порядку, встановленому законом тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 № 254к/96 (редакція від 07.02.2019 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Туризм є одним з державних пріоритетів розвитку економіки й культури України та створює умови для туристичної діяльності (ст. 6 Закону України «Про туризм»). Тим самим законодавчо визначено зміст діяльності держави щодо регулювання туризму. Туризм охоплює значну кількість людських, природних і фінансових ресурсів, а тому не може залишатися без спеціальних правових, організаційних, економічних важелів впливу, в тому числі й з метою обмеження негативних проявів конкуренції, а також забезпечення основ соціального захисту населення.

Саме тому державне регулювання туризму має бути пов'язане, насамперед, з необхідними та достатніми вимогами, що відображають інтереси суспільства в цілому з огляду на сучасні реалії соціально-економічного розвитку.

Метою даної статті є теоретичне дослідження державного регулювання туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі під державним регулюванням туристичної діяльності розуміється система дій та заходів держави щодо вибору і застосування сукупності інструментів, за допомогою яких здійснюється прямий або опосередкований вплив на об'єкти і суб'єктів туристичної діяльності та створюється сприятливе середовище для розвитку цього виду діяльності [5, с. 34].

Застосовуючи усталені положення теорії права, за аналогією можемо визначити, що відповідно до Закону України «Про туризм» державним регулюванням туризму є здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та контролю за діяльністю у сфері туризму з метою забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування і забезпечення безпеки туризму.

У Законі України «Про туризм» закріплено найбільш важливі законодавчі установлення щодо місця й ролі туризму в державі, принципів державного регулювання туризму, основні цілі, пріоритетні напрями й шляхи (засоби) реалізації державної політики у сфері туризму.

Регулююча функція держави знаходить свій прояв у розробці та прийнятті законодавчих актів у сфері туризму, встановленні умов провадження туристичної діяльності (ліцензування, сертифікація, стандартизація у сфері туристичної діяльності, дозвільна система на право здійснення туристичного супроводу, обмеження діяльності іноземних суб'єктів господарювання тощо), у забезпеченні сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання, а також у створенні спеціального правового механізму, який забезпечує державний контроль за діяльністю у сфері туризму [4, с. 88].

Окрім того, серед функцій держави, без здійснення яких неможливий ефективний розвиток туризму, можна також виділити:

- виконавчу, спрямовану на забезпечення застосування встановлених норм у відносинах між суб'єктами туристичної діяльності, що ґрунтується на владних повноваженнях і включає заходи заборони, дозволу та примусу;

- контролюючу, що здійснюється уповноваженими державними органами та суб'єктами туристичної діяльності з метою захисту прав та інтересів їх учасників.

Отже, відповідно до ст. 6 Закону України «Про туризм» реалізація державної політики у сфері туризму здійснюється шляхом:

- визначення і реалізації основних напрямів державної політики у сфері туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму;

- визначення способу класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони;

- спрямування бюджетних коштів на розробку та реалізацію програм розвитку туризму;

- визначення засад безпеки туризму;

- нормативного регулювання відносин у сфері туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян);

- ліцензування у сфері туризму, стандартизації й сертифікації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;

- встановлення системи статистичного обліку і звітності у сфері туристичного та курортно-рекреаційного комплексів;

- організації і здійсненні державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму;

- визначення пріоритетних напрямів і координація наукових досліджень та підготовка кадрів у галузі туризму;
- участі у розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму.

Державне регулювання у сфері туризму здійснюється й іншими способами, визначеними законом.

Формулюючи принципи державного регулювання туризму, вищезазначений Закон покладає на державу обов'язки сприяти туристичному бізнесу та створювати відповідні умови для його ефективного розвитку, визначати напрями туристичної діяльності, формувати уявлення про Україну як країну з величезними потенційними туристичними можливостями, здійснювати підтримку і захист українських туристів, туристичних підприємств та їх об'єднань [3, с. 99].

Таким чином, метою державного регулювання у сфері туризму є забезпечення умов для розвитку туризму, створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, безпека туризму та захист прав і законних інтересів туристів. Зважаючи на положення Закону України «Про туризм» та враховуючи вищезазначене, державне регулювання туризму визначається кількома напрямами:

1) пряма участь держави у розвитку туризму:

- визначення правових засад здійснення туристичної діяльності (ліцензування, сертифікація туристичних послуг тощо);
- надання гарантій щодо захисту споживачів туристичних послуг (запровадження обов'язкового фінансового забезпечення відповідальності туроператорів/турагентів перед туристами, здійснення обов'язкового страхування туристів (медичного та від нещасних випадків) тощо;
- залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць, забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України;
- забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб;
- спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму тощо;

2) законодавче забезпечення становлення й розвитку туризму, захист національного ринку туристичних послуг і створення конкурентоспроможного національного турпродукту:

- нормативне регулювання відносин у сфері туризму;
- створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;
- розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;

3) державний контроль за діяльністю в галузі туризму.

Система державного контролю за діяльністю у сфері туризму передбачає:

- визначення умов провадження туристичної діяльності (ліцензійних вимог), стандартизації та сертифікації туристичних послуг;
- визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- встановлення системи статистичного обліку і звітності у сфері туризму та курортно-рекреаційного комплексу;
- організація здійснення контролю за якістю наданих туристичних послуг;
- накладення стягнень і вжиття інших заходів за порушення законодавства в галузі туризму;

4) захист добросовісної конкуренції на ринку туристичних послуг й запобігання монополізму.

Слід також акцентувати увагу, що Законом «Про туризм» визначено також і основні пріоритетні напрями державної політики у сфері туризму, серед яких:

- удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;
- розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму.

При цьому, зазначивши у ст. 6 Закону про пріоритетність державного регулювання в'їзного та внутрішнього туризму, держава не створила реального механізму реалізації цієї настанови.

З огляду на це важливе як для розвитку туризму, так і для держави в цілому положення, слід акцентувати увагу на наступному. За роки незалежності України спостерігається тенденція значного превалювання виїзного туризму над в'їзним, тому державне

регулювання повинно бути спрямоване понадусім на відновлення прийняттого балансу, а також стимулювання розвитку внутрішнього туризму, що сформує позитивний туристичний імідж держави [1, с. 34].

Особливе значення має розвиток соціального туризму, який повинен підтримуватися й розвиватися за допомогою держави, керуючись положеннями Конституції України. Ці конституційні норми твердять, що Україна є соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, які забезпечують гідне життя людині та вільний розвиток особистості.

Окрім того, доцільно визначити реальні кроки державної підтримки пріоритетних для України видів туризму: в'їзного та внутрішнього (зокрема, спрощення та гармонізація податкового регулювання: звільнення від податку на додану вартість експорту послуг та зменшення ставки податку на прибуток; пропагування туристичних можливостей України за кордоном, у тому числі забезпечення за рахунок коштів державного бюджету часткового фінансування витрат участі туроператорів у престижних туристично-виставкових заходах, що проводяться за кордоном тощо), а також створення територій пріоритетного розвитку туризму та формування сприятливого інвестиційного клімату.

Однак варто зауважити, що попри певні проблеми у державному регулюванні туризму, на сьогодні державою створено усі законодавчі важелі впливу на становлення й розвиток вітчизняного туризму.

Державне регулювання діяльності у сфері туризму здійснюється органами законодавчої, виконавчої та судової влади за допомогою засобів і форм, визначених законом.

Основними спеціальними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів туристичного підприємництва є:

- ліцензування;
- сертифікація і стандартизація у сфері туристичної діяльності;
- визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- обмеження щодо здійснення туроператорської та турагентської діяльності;
- надання податкових пільг тощо.

Серед наведених спеціальних засобів регулювання найбільш характерно розкривають специфіку туристичної діяльності наступні:

1. Ліцензування туроператорської діяльності(ст. 17 Закону України «Про туризм» та ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»).

2. Обмеження щодо здійснення туроператорської та турагентської діяльності. З набуттям чинності новою редакцією Закону України «Про туризм» № 1282-IV від 18.11.2003 р. суттєво змінився правовий статус суб'єктів туристичного підприємництва, порядок їх створення та реєстрації, встановлено нові умови й більш детальне законодавче регулювання щодо здійснення ними діяльності у сфері туризму, а також запроваджено спеціальний правовий режим для окремих видів туристичної діяльності.

3. Запровадження пільгового оподаткування готельних послуг. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку та підготовки готельної інфраструктури до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» від 08.07.2010 р., яким звільнено на 10 років від оподаткування прибуток підприємств, отриманий від надання готельних послуг у готелях категорій «5 зірок», «4 зірки» і «3 зірки» у разі, якщо такі готелі введені в експлуатацію до 1 вересня 2012 року. Цей Закон набув чинності 1 січня 2011 р.

Відзначаючи позитивну роль державного регулювання туристичної діяльності, варто зазначити про необхідність більш виваженого підходу щодо його обмеження у сфері туризму, оскільки специфіка провадження туристичної діяльності пов'язана насамперед з життям і здоров'ям людей, а отже, не може залишатися без спеціальних правових, організаційних та економічних важелів впливу [2, с. 76].

Висновки. Оскільки туристична діяльність є особливим видом господарювання, можемо констатувати, що система державного регулювання туристичної діяльності здійснюється у формі:

- нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів туристичного підприємництва;
- ведення ліцензійного реєстру суб'єктів туроператорської діяльності;
- видачі паспорта туристичного об'єкта;
- ведення реєстрів свідоцтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання);

- контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності;
- застосування уповноваженими державними органами заходів впливу.

Як видно з наведеного переліку, кожен із цих заходів, дій, рішень, нормативно-правових актів:

- а) містить владне розпорядження організаційно- правового характеру;

- б) врегульовує відносини, пов'язані зі здійсненням туристичної діяльності;

- в) є вираженням реалізації певного засобу державного регулювання туристичної діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексеева Ю.В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Ю.В. Алексеева. – Одеса, 2005. – 23 с. 2. Біль М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) / М. Біль, Г. Третяк, О. Крайник. – К. : НАДУ, 2009. – 40 с. 3. Донченко Л.М. Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму / Л.М. Донченко, Н.П. Гостева // Держава та регіони. Сер. “Державне управління”. – 2010. – №1. – С. 37-42. 4. Захарова С.Г. Шляхи удосконалення державного регулювання туристичної сфери / С.Г. Захарова // Держава та регіони. Сер. “Державне управління”. – 2008. – №3. – С.81-87. 5. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. // Відомості ВР – 1995. – № 325.

О.М. Горенко,
директор НВК № 7
(м. Хмельницький)

АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

У статті зроблено спробу окреслити основні аспекти запровадження автономії закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), подано аналіз основних законодавчих змін в управлінні ЗЗСО; розкрито переваги та можливості автономії закладу в умовах реформування Нової української школи.

Ключові слова: автономія, кадрова політика, фінансова самостійність.

Annotation: the article attempts to outline the main aspects of the

introduction of autonomy in secondary school; the advantages and possibilities of the secondary school autonomy in the conditions of reforming the New Ukrainian School are revealed.

Key words: *autonomy, personnel policy, financial independence.*

Актуальність статті зумовлена змінами в освітньому законодавстві, розширенню функцій освітніх управлінців щодо кадрової політики, фінансової самостійності тощо.

Закон України «Про освіту» визначає поняття «автономії» як «право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом» [5].

Стаття 6 Закону України «Про освіту» виокремлює засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності зокрема і щодо самостійності закладів: «свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; академічна доброчесність; академічна свобода; фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом» [5].

Держава гарантує чотири типи автономії закладу: академічну, організаційну, фінансову і кадрову. Розглянемо кожну з них в аспекті запровадження у закладах загальної середньої освіти.

Академічна автономія школи передбачає академічну свободу, яка ґрунтується в тому числі й на академічній доброчесності. Академічна свобода закладу загальної середньої освіти передбачає самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом [4]. Разом з тим академічна свобода передбачає високий ступінь академічної доброчесності педагогів та учнів.

Право на академічну свободу передбачене ч. 1 ст. 54 Закону України «Про освіту»: педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і

засобів навчання, що відповідають освітній програмі [5]. Академічна свобода – це можливість для члена академічного співтовариства думати та діяти самостійно, без впливу з боку адміністрації, органів державної влади, третіх осіб. Звісно, академічна свобода обмежена нормами статуту, правилами внутрішнього розпорядку, освітньою програмою закладу тощо та передбачає дотримання норм законів України. Конкретизуючи поняття «академічна автономія», окреслимо основні моменти. Отже, педагог має право на:

- самостійне планування роботи, вирішення питань освітнього процесу;
- організацію науково-дослідної роботи;
- розроблення авторських освітніх програм або вільний вибір типових освітніх програм;
- вибору методів, засобів і способів здійснення освітньої діяльності, розробку і використання власних авторських методик;
- вільний доступ до інформаційних ресурсів;
- захист професійної честі й гідності.

Організаційна та кадрова автономія закладу загальної середньої освіти передбачає статус школи як юридичної особи зі всіма визначеними повноваженнями та відповідальністю і правом закладу освіти на

- розробку проекту статуту закладу та внесення пропозицій щодо його змін;
- затвердження штатного розпису в межах установленого фонду заробітної плати;
- прийняття на роботу та звільнення педагогічних та інших категорій працівників, а не лише технічний персонал, зокрема і за контрактом;
- створення управлінської команди та педагогічного колективу;
- організацію відкритого освітнього простору та розвиток організаційної культури;
- визначення режиму своєї роботи, структури навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами), тривалості навчального тижня, дня, занять, відпочинку між ними, інших форм організації освітнього процесу у межах часу, передбаченого освітньою програмою;
- обрання інших, крім уроку, форм організації освітнього процесу;

– об'єднання з іншими закладами та здійснення освітньої діяльності одночасно на різних рівнях освіти та за різними видами освіти, створення для цього структурних підрозділів;

– створення колегіальних органів управління, а також органів громадського самоврядування. Особлива роль тут відводиться піклувальним радам як органам, що представляють інтереси засновника, а також впливають на прийняття стратегічних рішень, здійснюють контроль (насамперед, фінансовий) і оцінюють результати діяльності закладу та його керівника. До Піклувальних рад може перейти значна частина повноважень засновника [1].

Право на призначення і звільнення педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти переходить від місцевих органів виконавчої влади до керівника закладу. Отже, керівник має можливість формувати педагогічний колектив, реалізовувати кадрову політику, зокрема і проводити конкурси на посади педагогічних працівників.

Фінансова автономія передбачає право закладу вирішувати питання економічної діяльності, самостійного використання всіх видів асигнувань;

– публічне формування бюджету та публічне звітування;
– встановлення надбавок і премій працівникам, стипендій учням;

– право керівника закладу на преміювання та встановлення додаткових надбавок, премій за інноваційну та науково-дослідну роботу та інші види соціально значущої освітньо-громадської діяльності тощо;

– визнання та законодавче закріплення закладів освіти як суб'єктів, які надають освітні послуги та додаткові освітні послуги, потрібні для учнів, зокрема для дітей з особливими потребами [4].

Дирекція закладу освіти може самостійно вирішувати, які витрати є першочерговими, укладати договори на послуги і товари, спрямовувати заощаджені кошти на розвиток школи, мотивацію співробітників, преміювання. Звичайно, під час запровадження фінансової автономії відповідальність керівника зростає та ускладнюється управлінська діяльність. Фінансова автономія школи – це набуття повноважень самостійно розв'язувати питання внутрішнього значення, шукати шляхи оптимального застосування ресурсів і технологій, створювати бажаний інноваційний простір.

Запровадження автономії закладів освіти зумовлене потребою у зміні, як стверджує Калініна Л.М., «жорсткої ієрархічної

управлінської вертикалі» [3]. Дослідження показують, що так зване «зовнішнє управління», надмірна централізація, відсутність чіткого розподілу повноважень і відповідальності між суб'єктами управління і як наслідок дублювання повноважень призводить до непрозорості управлінських рішень, надмірної бюрократизації, зловживання повноваженнями, корупції тощо. Автономія закладу неможлива без громадського контролю та прозорості діяльності. Відповідно суть управління закладом загальної середньої освіти змінюється від адміністративно-командного до державно-громадського та до громадсько-державного на нових концептуальних засадах нової української школи. А це потребує переосмислення та зміни системи підготовки управлінських кадрів. Прийняття Закону України «Про загальну середню освіту», на нашу думку, конкретизує та чітко окреслить процес автономізації шкіл.

Список використаних джерел та літератури

1. Давидова Н. Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення // Цивільне право і процес. № 6, 2008. С. 21-24.
2. Калініна Л.М. Модернізація управління крізь призму концепції Нової української школи. 36. тез Всеукр. наук.-практ. конф. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/715959/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9B.%D0%9C..pdf>.
3. Калініна Л.М. Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін // Директор школи. №1, 2007. С.12-21.
4. Панич О. Університетська автономія в контексті українського законодавства і практики. *Освітня політика* [сайт]. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1348-universitetska-avtonomiya-v-konteksti-ukrajinskogo-zakonodavstva-i-praktiki>.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145 – VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39, ст.380.

О.А. Городечний,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: С. І. Комар,
Адвокат (м. Львів)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Для ефективного державного управління важливе значення має дисциплінарна відповідальність державних службовців.

Підвищення ефективності їх роботи тісно пов'язується з розумінням того, що кожний проступок, вчинений державним службовцем під час своєї професійної діяльності, має викликати відповідне реагування з боку компетентних осіб.

Аналізуючи дисциплінарну відповідальність державного службовця, варто звернути увагу на те, що на законодавчому рівні не має визначення поняття «дисциплінарна відповідальність». Його не містить ні чинний Закон України «Про державну службу» (2015 р.) [1] у частині, що регулює дисциплінарну відповідальність державних службовців, ні Кодекс законів про працю України (далі - КЗпП) [2].

Зокрема, в Законі України «Про державну» службу» [1], незважаючи на спробу вдосконалити чинні законодавчі норми у сфері дисциплінарної відповідальності державних службовців, наводиться лише окрема ремарка, що за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому цим Законом (ст. 64).

Однак розглядати це трактування як визначення поняття «дисциплінарна відповідальність державного службовця» неможливо, оскільки в ньому йдеться насамперед про ототожнення понять «дисциплінарна відповідальність» і «дисциплінарне провадження».

Варто зазначити, що в літературі з трудового права радянського періоду правова природа дисциплінарної відповідальності інколи трактувалась досить спрощено. Так, М.А. Тимонов відносив дисциплінарний вплив до різновиду державного примусу, оскільки він здійснювався керівництвом державних підприємств фактично від імені держави [3, с. 102].

Окремі автори дотримувались договірної теорії, визначаючи дисциплінарну відповідальність у загальнотеоретичному розумінні як обов'язок працівника відповісти перед роботодавцем за вчинене правопорушення та зазнати заходів впливу, які передбачені в дисциплінарних санкціях трудового права [4, с. 40].

Дисциплінарна відповідальність була предметом дослідження багатьох учених у галузі трудового права, і кожен із них наводив її поняття. Систематизуючи думки науковців, можна стверджувати, що А.А. Абрамова [5, с. 134] та Г.І. Угрюмова [6, с. 79] визначали

дисциплінарну відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності.

А.С. Барабаш [7, с. 194], Л.О. Сироватська [8, с. 135] та В.В. Форманюк [9, с. 195] розуміють дисциплінарну відповідальність як міру впливу, що застосовується до особи за вчинення дисциплінарного проступку.

К.В. Коваленко [10, с. 235], Г.Г. Петришина-Дюг [4, с. 41] визначають дисциплінарну відповідальність як обов'язок працівника зазнати несприятливих наслідків за скоєння дисциплінарного порушення.

Аналізуючи наведені думки дослідників, варто зауважити, що визначені поняття дисциплінарної відповідальності розуміються вченими в загальному вигляді та не називають особливості відповідальності окремих категорій працівників з огляду на специфіку їх роботи.

Так, залежно від джерел правового регулювання виокремлюють два види дисциплінарної відповідальності: загальну та спеціальну. Такий поділ обумовлюється трьома підставами: по-перше, включенням особи в той чи інший тип колективу; по-друге, належністю громадянина до організації певного виду (наприклад, особливо регулюється відповідальність працівників прокуратури, суддів та інших); по-третє, характером функцій, виконуваних особою в цій організації.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність працівників відрізняється від загальної дисциплінарної відповідальності більш широким змістом дисциплінарного проступку та більш суворими санкціями. Так, для певних категорій працівників вимоги морального змісту включено до їхніх трудових обов'язків [10, с. 234]. Це стосується, наприклад, державних службовців. З прийняттям Закону України «Про державну службу» 2015 р. зазначені вимоги морального змісту отримали назву професійної етики державного службовця, а порушення вимог такої етики було віднесено до дисциплінарних проступків. Відповідно, недотримання вказаних норм є підставою для притягнення такого працівника до дисциплінарної відповідальності.

Найхарактернішими рисами спеціальної дисциплінарної відповідальності є такі: а) обмежена сфера й коло суб'єктів її застосування; б) специфічні заходи дисциплінарного впливу (зазвичай більш жорсткі стягнення); в) визначене коло суб'єктів, які можуть її застосовувати; г) особливий порядок накладення та оскарження

дисциплінарних стягнень; г) наявність спеціальних нормативних актів.

Таким чином, спеціальна дисциплінарна відповідальність – це окремий вид дисциплінарної відповідальності чітко визначених суб'єктів, які за вчинений дисциплінарний проступок у межах спеціальних нормативних актів можуть залучатись до більш жорстких заходів дисциплінарного впливу з особливим порядком накладення й оскарження дисциплінарних стягнень.

Вчені-адміністративісти прагнули виокремити особливості відповідальності державних службовців та розглядали дисциплінарну відповідальність як інститут адміністративного права. Так, як правовий інститут дисциплінарну відповідальність аналізують Л.Р. Біла-Тіунова [11, с. 277-278], Н.М. Вапнярчук [12, с. 101].

В.В. Зуй [13, с. 197], О.Ю. Оболенський [14, с. 267-268] визначають дисциплінарну відповідальність державних службовців через застосування заходів впливу за винні порушення правил державної служби.

І.О. Картузова розуміє дисциплінарну відповідальність державних службовців як зазнавання державним службовцем позбавлень та обмежень особистого чи майнового характеру за здійснення дисциплінарного проступку або іншого порушення, за яке, згідно із законом, передбачається застосування заходів дисциплінарної відповідальності уповноваженими на те суб'єктами. При цьому вчена звернула увагу на необхідність розмежування дисциплінарної відповідальності в трудовому праві та дисциплінарної відповідальності в адміністративному праві. Дисциплінарна відповідальність державних службовців через специфіку державно-управлінської діяльності, яку вони здійснюють, на її думку, підлягає регулюванню нормами адміністративного права [15, с. 9-10].

На наш погляд, більш правильно, класифікувати дисциплінарну відповідальність державних службовців на відповідальність загального характеру (передбачену Законом України «Про державну службу» й КЗпП) та відповідальність особливого характеру – статутну (окрім зазначених нормативних актів, регламентується також статутами й положеннями).

Дисциплінарна відповідальність є особливим елементом у структурі правової системи, важливим фактором, що забезпечує правомірну поведінку державного службовця під час виконання ним своїх повноважень. Вона характеризується наявністю власної підстави (дисциплінарного проступку), особливих санкцій (дисциплінарних

стягнень), спеціального суб'єкта дисциплінарного проступку та суб'єкта дисциплінарної влади, який уповноважений застосувати дисциплінарне стягнення у встановленому порядку.

Таким чином, наведені поняття й особливості дисциплінарної відповідальності дають змогу сформулювати власну дефініцію поняття дисциплінарної відповідальності державних службовців та визначити низку її принципових особливостей.

Отже, дисциплінарна відповідальність державних службовців – це застосування до державних службовців негативних заходів впливу особистого чи майнового характеру за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків або вчинення інших дисциплінарних проступків, що здійснюється уповноваженим суб'єктом згідно із чинним законодавством.

Незважаючи на тотожність багатьох понять та інститутів, дисциплінарна відповідальність у межах трудового й адміністративного права має серйозні відмінності, наявність яких дає підстави для диференціації дисциплінарної відповідальності за суб'єктним складом та виділення двох окремих видів дисциплінарної відповідальності: загальної (трудової) і спеціальної (адміністративної).

Дисциплінарна відповідальність державного службовця відрізняється від загальної трудової дисциплінарної відповідальності насамперед такими ознаками: 1) має особливий суб'єкт відповідальності (спеціальний). Суб'єктом дисциплінарної трудової відповідальності є працівник – головний суб'єкт трудового права, чиї відносини з роботодавцем регулюються нормами трудового законодавства. Суб'єктом дисциплінарної адміністративної відповідальності є головний індивідуальний суб'єкт адміністративного права – державний службовець. У цьому контексті Ю.М. Старілов слушно зазначає: «Головна відмінність між державним службовцем і працівником полягає в тому, що особи, які перебувають на державній службі, на відміну від осіб, які перебувають у звичайних трудових відносинах, мають особливий публічно-правовий статус» [16, с. 17].

Отже, державно-службові відносини є переважно субординаційними, оскільки виникають у сфері державної служби, яка за свою сутність є ієрархічною системою (ієрархія державних органів, ієрархія державних посад), тобто системою, якій притаманні насамперед влада й підпорядкування.

З огляду на низку особливостей дисциплінарної відповідальності державних службовців порівняно із загальною дисциплінарною відповідальністю можна зробити висновок, що дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом саме адміністративного права. Проблемою в цьому разі є відсутність нормативного констатування такої відповідальності.

Тому вважаємо за доцільне чітко закріпити в національному законодавстві галузеву приналежність інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців у відповідному систематизованому акті у сфері державної служби, а саме у Кодексі державного службовця (або, як варіант, в окремому Законі України «Про дисциплінарну відповідальність у сфері державної служби»).

Список використаних джерел та літератури

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення : 28.08.2018. URL : [http : //zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19).
2. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL : [http://zakon1. rada.gov.ua/](http://zakon1.rada.gov.ua/).
3. Тимонов Н.А. Трудовой распорядок на предприятии : учеб. пособ. Москва : Велби, 1977. 166 с.
4. Петришина-Дюг Г.Г. Дисциплінарна відповідальність у трудовому праві: поняття та принципи. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство»*. Чернівці: Рута, 2008. Вип. 461. С. 39-42.
5. Абрамова А.А. Дисципліна труда в СССР : учеб. пособ. Москва : Юрид. лит., 1969. 176 с.
6. Угрюмова Г.І. Загальна характеристика дисциплінарної відповідальності і дисциплінарного проступку за українським трудовим правом. *Право України*. 2005. № 5. С. 78-81.
7. Барабаш А.С. Общая теория права : учебник. Киев : Наук. думка, 2002. 246 с.
8. Сыроватская Л.А. Трудовое право: учебник. Москва : Высшая школа, 1995. 254 с.
9. Форманюк В.В. Дисциплінарна відповідальність: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2010. Вип. 40. С. 191-195.
10. Коваленко К.В. Загальна та спеціальна дисциплінарна відповідальність. *Форум права*. 2008. № 2. С. 231-236. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/journals/FP/2008-2/08kk-vsdrv.pdf>.
11. Ківалов С.В. Публічна служба в Україні : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 688 с.
12. Вапнярчук Н.М. Актуальні питання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 100-104. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09vnmvcvu. pdf>.
13. Адміністративне право України : підручник ; за ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
14. Оболенський О.Ю. Державна служба : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 472 с.
15. Картузова І.О. Дисциплінарна відповідальність державних службовців : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса : Одеська держ. юрид. академія. 1999. 18 с.
16. Стариков Ю.Н. К вопросу о публично-правовом характере института государственной службы. *Правоведение*. 1997. № 1. С. 17-33.

*А. Б. Гришук,
кандидат юридичних наук
(м. Львів)*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Розвиток Української держави після проголошення її незалежності проходив у безпосередньому зв'язку з утвердженням основ конституціоналізму, забезпеченням фундаментальних конституційних принципів народного суверенітету, верховенства права, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, законності, поділу державної влади, демократизму тощо. В цьому сенсі, як конституційний процес в цілому (прийняття конституції України 1996 року, конституційний референдум 2000 року, внесення змін до Конституції наприкінці 2004 року), так і сама Конституція України, як Основний закон держави і суспільства, виступили тією глибинною правовою основою, на якій відбувалися державотворчі процеси [1, с. 74].

На думку П. М. Рабіновича та І. М. Панкевича, в умовах становлення демократичної, правової держави, соціально-орієнтованої ринкової економіки проблема забезпечення прав людини набуває більш важливого значення на національному рівні, зокрема у сфері праці. Забезпечення прав людини включає в себе такі елементи (напрями) державної діяльності, як сприяння реалізації прав людини, охорона прав людини, захист прав і свобод людини [2, с. 20].

Частина перша, друга статті 43 Конституції України закріплює положення згідно якого: «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності» [3]. Згідно даного положення Конституції України було прийнято Рішення Конституційного суду України №8-рп/2007 від 16.10.2007 р. який пояснює Конституційне право громадян на працю, отже це можливість кожного заробляти собі на життя працею, вільно вибирати професію чи спеціальність відповідно до своїх здібностей і бажань, реалізовувати свої бажання щодо зайняття працею за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі, організації

незалежно від форм власності або самостійно забезпечувати себе роботою [4].

Щодо способу реалізації конституційного права на працю то Конституційний Суд України у Рішенні №14-рп/2004 від 07.07.2004 р. (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) сформулював правову позицію стосовно того, що за своєю природою право на працю є невідчужуваним і по суті означає забезпечення саме рівних можливостей кожному для його реалізації. Реалізація права громадянина на працю здійснюється шляхом укладання трудового договору і виконання кола обов'язків за своєю спеціальністю, кваліфікацією або посадою (абзаци другий, третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини). Виходячи із зазначеної позиції можна стверджувати, що право на працю означає не гарантування державою працевлаштування кожній особі, а забезпечення саме рівних можливостей для реалізації цього права. Державна служба та служба в органах місцевого самоврядування є одним з видів трудової діяльності громадян [5]. Згідно з частиною другою статті 38 Конституції України громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [3].

Проведення системної реформи державної служби пов'язано із практичною реалізацією положень Конституції України (ст. 3), [3] у якій визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». При цьому законодавець передбачає низку концептуальних засад правових відносин держави та людини, зокрема: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Реалізація зазначених конституційних засадничих норм означає, що інститут державної служби має бути підпорядкованим забезпеченню та гарантуванню усього комплексу прав та свобод людини.

Важливим елементом реалізації реформи державної служби є її зв'язок із правом на державну службу як одним із конституційних прав людини. Адже від реалізації та гарантування цього права залежить ефективність та дієвість державної служби, рівень та якість виконання покладеної на неї мети, завдань та повноважень. Конституція України (ст. 38) встановлює, що «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у

всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Також громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування» [3].

Розглядаючи право на державну службу, слід підкреслити, по-перше, це право тісно пов'язане з правом на працю; по-друге, його реалізація та гарантування Основним законом України пов'язано із зайняттям посад державної служби; по-третє, це право виступає важливим елементом правосуб'єктності державного службовця; по-четверте, це право зумовлює виникнення, зміну та припинення службово-трудоих відносин; по-п'яте, цим правом можуть скористатись виключно громадяни України.

Варто наголосити на тому, що право на державну службу тісно пов'язане із вступом на таку службу. Закон України «Про державну службу» (ст. 19) встановлює, що право на державну службу, по-перше, мають повнолітні громадяни України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче: 1) магістра - для посад категорій «А», «Б»; 2) бакалавра, молодшого бакалавра - для посад категорії «В» [6]; по-друге, має обмеження особа, яка: досягла шістдесятип'ятирічного віку; в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена; має судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку; відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади; піддавалася адміністративному стягненню за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення - протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили; має громадянство іншої держави; не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення; підпадає під заборону, встановлену Закону України «Про очищення влади» [7]; по-третє, під час реалізації громадянами права на державну службу не допускаються будь-які форми дискримінації, визначені законодавством; по-четверте, особа, яка претендує на зайняття посади державної служби, повинна відповідати таким загальним вимогам: 1) для посад категорії «А» - загальний стаж роботи не менше семи років; досвід роботи на посадах державної служби категорій «А», «Б» або на посадах не нижче керівників структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах у

відповідній сфері не менш як три роки; вільне володіння державною мовою, володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи [8]; 2) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на всю територію України, та його апараті - досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б», «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; 3) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на територію однієї або кількох областей, міста Києва або Севастополя, та його апараті - досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; 4) для посад категорії «Б» в іншому державному органі - досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше одного року, вільне володіння державною мовою; 5) для посад категорії «В» - наявність вищої освіти ступеня молодшого бакалавра або бакалавра, вільне володіння державною мовою; по-п'яте, спеціальні вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В», визначаються суб'єктом призначення з урахуванням вимог спеціальних законів; по-шосте, особи, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А», мають відповідати типовим вимогам (включаючи спеціальні), затвердженим Кабінетом Міністрів України [6].

На думку В.Л. Костюк та І.І. Яцкевич в контексті вищезазначених вимог при реалізації права на державну службу, видається доцільним: по-перше, забезпечити належні умови вивчення претендентами на посади державної служби, державними службовцями іноземних мов; по-друге, забезпечення конкретизації професійної освіти до зайняття посад державної служби (наприклад, юридична, економічна освіта, освіта у сфері державного (публічного) управління тощо. Також, слід відзначити, що вступ на державну службу здійснюється шляхом призначення громадянина України на посаду державної служби за результатами конкурсу. При цьому, особа, яка вступає на посаду державної служби вперше, набуває

статусу державного службовця з дня публічного складення нею Присяги державного службовця, а особа, яка призначається на посаду державної служби повторно, - з дня призначення на посаду [9, с. 154].

З правової точки зору, слідуючи змісту норм Закону України «Про державну службу» (ст. 31), на посаду державної служби призначається переможець конкурсу на підставі рішення, яке приймається: 1) на посаду державної служби категорій «А» - суб'єктом призначення, визначеним Конституцією та законами України, у порядку, передбаченому Конституцією України, цим та іншими законами України; 2) на посади державної служби категорій «Б», «В» - керівником державної служби. Однак не допускається призначення на посаду державної служби особи, яка буде прямо підпорядкована близькій особі або якій будуть прямо підпорядковані близькі особи, а також у випадках, передбачених законодавством про запобігання корупції [10], [11], [12].

Здійснення права на державну службу провадиться на підставі акту про призначення приймається у вигляді указу, постанови, наказу (розпорядження), рішення, залежно від категорії посади, відповідно до законодавства. Копія акта про призначення на посаду видається державному службовцю, ще одна копія зберігається в його особовій справі [6].

Припинення права на державну службу зумовлено низкою підстав припинення державної служби. Закон України «Про державну службу» (ст. 81) передбачає, що державна служба припиняється: у разі втрати права на державну службу або його обмеження; у разі закінчення строку призначення на посаду державної служби; за ініціативою державного службовця або за угодою сторін; за ініціативою суб'єкта призначення; у разі настання обставин, що склалися незалежно від волі сторін; у разі незгоди державного службовця на проходження державної служби у зв'язку із зміною її істотних умов; у разі досягнення державним службовцем 65-річного віку, якщо інше не передбачено законом; у разі застосування заборони, передбаченої Законом України «Про очищення влади» [6].

Основними особливостями права на державну службу на думку В.Л. Костюк та І.І. Яцкевич є наступні: це системне, конституційне право; впливає із змісту права на працю; правомочними особами є виключно громадяни України; передбачає зайняття особою посади державної служби; передбачає спеціальну процедуру реалізації, гарантування та правової охорони; зумовлює виникнення, зміну, припинення службово-трудових правовідносин;

передбачає набуття правомочною особою правосуб'єктності державного службовця; характеризується спеціальною процедурою припинення; підлягає державному нагляду та громадському контролю [9, с. 155].

З вище наведеного, можна зробити висновок, що основними напрямками удосконалення права на державну службу є по-перше, розробка та проведення ефективної та якісної реформи державної служби, відповідно до прийнятих програм та стратегій; по-друге, надання державному службовцю максимальної мотивації для проходження та просування по службовій драбині, а також забезпечення вимог щодо професіоналізму та в частині щодо знання іноземних мов та самоосвіти освіти; забезпечення відкритості, прозорості запроваджених заборон та обмежень щодо державної служби; по-третє, посилення обмежень, щодо зайняття посад особами згідно антикорупційного законодавства тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Лукаш О.Л. Конституція України в забезпеченні організації і функціонування системи державної влади. О.Л.Лукаш. Митна справа. Одеська національна юридична академія: ТОВ «Митна газета». 2008. № 2. с. 74-80. 2. Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблема обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Львів : Астрон, 2001. 108 с. 3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. 4. Рішення Конституційного суду України №8-рп/2007 від 16.10.2007 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v008p710-07>. 5. Рішення Конституційного Суду України №14-рп/2004 від 07.07.2004 р. у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v014p710-04>. 6. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>. 7. Про очищення влади: Закон України 16.09.2014 року № 1682-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18/ed20150426>. 8. Про затвердження

Типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2016-%D0%BF?lang=en>. 9. Костюк В.Л.; Яцкевич І.І. Конституційне право на державну службу через призму новітнього законодавства: науково-теоретичний аспект Публічне право. 2017. № 3. С. 151-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_3_22. 10. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20121202>. 11. Про запобігання корупції 14.10.2014 р. № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page4/print>. 12. Про Національне антикорупційне бюро : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1698-18>.

О. Д. Данькова,
учениця НВК №7
Науковий керівник: Вох Е.Г.
(м. Хмельницький)

В УКРАЇНЦІВ НЕМАЄ ПРАВ

Люди мають різні погляди на все, що їх оточує, у тому числі й на орієнтацію. Але це не повинно стати причиною булінгу чи порушенням прав інших осіб. Кожного дня ми дивимось новини по телевізору та у соціальних мережах, читаємо газети та журнали. Незважаючи на те, що зараз ХХІ століття, дискримінація процвітає в нашому суспільстві. Важко бути несуперечним, якщо зростаєш у середовищі, наповненому словами-лайками та стереотипами для темношкірих, мам, для людей з інвалідністю, для людей іншої національності, трансгендерів або «не стандартної» сім'ї.

Кожного дня у 2019 році тривало зростання активності української ЛГБТ спільноти, але також не зменшувався агресивний тиск на неї з боку націоналістичних угруповань. Люди цькують тих хто не такий як усі. Право на вільний вибір орієнтації не існує в Україні. Образи, погрози, приниження, фізичне насильство, шантаж, напади, пошкодження майна – це лише частина того, що постійно відчують геї, лесбійки, бісексуали та трансгендери.

Від булінгу страждають і агресори, і жертви, і свідки. Всі вони переживають емоційні проблеми, не вміють будувати стосунки з людьми, мають проблеми психо-емоційного розвитку. Вони

потребують підтримки людей, які б допомогли їм розвинути здорові відношення в спілкуванні протягом усього життя.

Права гомосексуалів і трансгендерів істотно відрізняються на різних континентах. Чотирнадцять країн світу з двадцяти двох, де узаконений одностатевий шлюб, розташовані в Європі. 12 грудня 1991 року Україна стала першою країною на пострадянському просторі, визнаною ООН, яка почала шлях доузаконення гомосексуальності. Незважаючи на те, що Українська ЛГБТ-спільнота поступово стає помітнішою, у неї, можна сказати, не має прав. Стаття 51 Конституції України конкретно визначає шлюб як добровільний союз між чоловіком і жінкою. Але не має законів, що дозволяють лесбіянкам або геям мати стосунки, одружуватися чи всиновлювати дітей. Реєстрація шлюбу найперше потрібна, щоб оформити спільне майно, мати можливість узяти «сімейний» кредит, відвідати партнера в реанімації, піклуватися про неї/нього та про спільних дітей. У той же час їм ніхто цього не забороняє. Як це розуміти? Невже ігнорують їх та їхнє право на рівність? Ярлики, які вішають на людей, дуже боляче доторкаються до серця. Особливо коли це стосується того, чого не можна змінити. Стаття 28, яка звучить так: »Кожен має право на повагу до його гідності», гарантує нам захист від приниження, але, нажаль, не всі цього дотримуються та не всі вміють цим користуватися.

Українська влада і політики у 2019 році були сконцентровані на передвиборчій кампанії та проведенні виборів, що примушувало їх віддалитись від ЛГБТ питань. Ними не було зроблено нічого для виконання ЛГБТ дій у сфері прав людини. Позиція новообраного президента та парламенту стосовно таких питань залишається неясною, але перші кроки нової влади не показали якихось суттєвих відмінностей від політики у цій сфері, якої дотримувалися їхні попередники. Зменшення впливу консервативних, релігійних і націоналістичних політичних сил дає обережну надію на швидший прогрес у захисті прав за нової влади. Фестивалі та марші «на захист традиційної сім'ї», організовані релігійними активістами, зберігають активну підтримку з боку церков, релігійних і консервативних громадських організацій, але кампанія електронних петицій та звернень з боку місцевих рад до державної влади з гомофобними вимогами явно йде на спад.

За останні декілька років в українському законодавстві, що стосується інтересів і прав ЛГБТ, не відбулося жодних змін. Не зрушило з мертвої точки виконання ЛГБТ компонентів Плану дій у

сфері прав людини, термін виконання яких спливає ще у попередні роки, зокрема таких важливих як:

- п. 105 захід 1 (щодо внесення сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, як захищених ознак до Закону України “ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні ”);

- п. 105 захід 6 (розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні реєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар);

- п. 105 захід 7 (зняття заборони на всиновлення дітей, зокрема, трансгендерними та ВІЛ-позитивними людьми).

Відмінно від влади народ з кожним роком все більше йде на зустріч ЛГБТ. В опитуванні Angus Reid Global Monitor, у грудні 2007 року 81,3 % українців, опитаних сказали, що гомосексуальні стосунки «ніколи не будуть для них прийнятними», 13 % відповіли, що «іноді вони для них прийнятні» і 5,7 % «прийнятні». З усіх перерахованих тез, гомосексуальність розглядалася як третя найгірша справа після крадіжки в магазинах і водіння в нетверезому вигляді. Опитування «ФАКТИВ» у 2019 році, про те, чи потрібно легалізувати одностатеві шлюби в Україні свідчить, що 59,3 % українців підтримують легалізацію одностатевих шлюбів в Україні.

У соціальних мережах популярності набрало інтерв'ю гея, який є учасником АТО, у ньому розповідається про ті події, яких ми не бачимо, про які нам не повідомляють. Більшість стереотипних людей вважають, що людям з нетрадиційною орієнтацією не місце на фронті і як взагалі вони можуть захищати нашу країну. В Україні немає законів, які обмежують військову службу.

Вже зрозуміло що, насильство до ЛГБТ є не лише в живому спілкуванні, а й у соціальних мережах. Кібербулінг – нове популярне «захоплення» серед молоді. Агресивність, жорстокість у висловлюваннях, наклеп. Дуже часто жертвами кібербулінгу є підлітки. Припинення, погрози, за якими слідкують мільйони людей, 100% не додадуть упевненості в собі. У той ж час соціальні мережі – це місце, де можна проявити себе, фільтрувати своє оточення і тим самим вплив. Користуючись своїм авторським правом у соціальних мережах, письменники діляться думкою стосовно сімей, де два тата або дві мами. На сьогодні Леслі Ньюман є однією з найпопулярніших авторок дитячих ЛГБТ-книжок. Самовидана книжка американки «У Хізер дві мами» була серйозною культурною і навіть соціальною подією. Комусь вона дала гарну можливість пояснити дітям про різні

сім'ї, когось надихнула на написання власної книжки на цю тему, а для когось стала приводом для влаштування різноманітних акцій на захист моралі. Надихнувшись цією темою перший український гей-роман презентували у Львові. Автор твору «Тепло його долонь» Юрій Дарема стверджує, що закохані чоловіки краще показують тему людяності в агресивно налаштованому суспільстві. Головним при написанні творів чи наукових робіт, в інтерв'ю чи блогах має стати принцип непорушення права людини на особисте життя та його конфіденційність. Оскільки, це також може стати причиною цькування або погроз на адресу людей, пов'язаних з ЛГБТ.

Щороку зростає кількість учасників київського Маршу Рівності. У 2019 році організатори заходу нарахували їх близько 8 тисяч, а незалежні монітори – 6,3 тисячі. Це приблизно в півтори рази більше, ніж у 2018 році, що у свою чергу приблизно в півтори рази перевищує кількість учасників київського Маршу Рівності 2017. Агресивні протестувальники, як і в минулі роки, намагалися заблокувати проходження маршу, але поліція запобігла сутичкам і провокаціям, а марш обійшов націоналістичних і релігійних активістів стороною. Слоганом КиївПрайду у 2019 році стали слова «Наша традиція — це свобода!» Цього року вперше в історії у Марші Рівності офіційно взяла участь українська урядова установа – Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я. Вперше була сформована колона військових і волонтерів, яка налічувала близько 30 учасників. Вперше була сформована колона людей з інвалідністю. Українські ЛГБТ організації у 2019 році в цілому успішно продовжували свою різноманітну поточну діяльність. Міні паради у підтримку столиці повели і інші міста України, а саме: Одеса, Херсон, Чернівці, Запоріжжя, Кривий Ріг, Миколаїв, Бердянськ, Кропивницький, Мелітополь. Головними перешкодами для їхньої активності були загрози з боку радикальних ультраправих угруповань та відсутність фінансування. Звичайно, були й народні противники. За їх словами, діти, які зростають у гомосексуальних батьків, будуть з порушенням психіки або гомосексуальними. Новітні дослідження Американської академії дитячої та підліткової психіатрії показали, що діти в батьків геїв і лесбійок «Не відрізняються від дітей гетеросексуальних батьків у своєму емоційному розвитку». Ярлики, які вішають на людей, дуже боляче доторкаються до серця. Особливо коли це стосується того, чого не можна змінити. Стаття 28, яка звучить так: »Кожен має право на повагу до його гідності», гарантує нам захист від приниження, але, нажаль, не всі цього дотримуються та

не всі вміють цим користуватися. Тому цілями об'єднань є: покращення життя представників і представниць ЛГБТ-спільноти, розвиток навичок збереження та підтримки здоров'я, а також зниження рівня внутрішньої гомофобії.

Кожен крок допомагає позбутись рамок та стереотипів, які заважають усім вільно та мирно. У 1998 році була створена група із захисту прав ЛГБТ. У 2008 році українські правові об'єднання зібралися разом, щоб створити «Союз гей-організацій України». З його допомогою проводився проект «SmartAdvocacy» та зараз випускаються навчальні посібники, методичні та інформаційні матеріали з питань ЛГБТ, прав людини, демократії, поширення ідей толерантності. Захисників ставало все більше й більше. 2019 року інформаційну кампанію «Борітеся – поборете!», присвячену Міжнародному дню боротьби з гомофобією, трансфобією та біфобією, підтримали відомі та популярні українські діячі шоу-бізнесу та мас-медіа, зокрема такі як актриса Ольга Сумська, координатора системи ООН Оснат Лубрані, журналісти Яніна Соколова та Майкл Щур, музикант Дмитро Шуров, співачки Аліна Паш, Ірина Білик і Злата Огнєвіч, музикальні гурти Yuko та KAZKA, та інші. Суттєву інформаційну підтримку отримав Марш Рівності в Одесі від популярних місцевих мас-медіа, зокрема Першого міського радіо та медіапроекту «Думська». Святослав Вокарчук в питанні ЛГБТ-спільноти та можливого дозволу на одностатеві шлюби говорить про незалежну рівність. « У нас країна рівних прав і можливостей », - сказав він в ефірі телеканалу «Україна».

Інтереси, зовнішність, стать, орієнтація не повинні мати стандартів, не потрібно дотримуватись ідеалу. Коли геї, лесбійки чи бісексуали працюють лікарями, охоронцями чи машиністами, ви не знаєте про їхню орієнтацію, якщо вони не виділяються одягом чи поведінкою. Вони також прагнуть навчатись і допомагати. Можливо, в майбутньому саме хтось із них виручить вас або вашу кохану людину, покаже, як стати на вірний шлях, але цього може й не бути, якщо й надалі не з'являться комфортні умови для представників ЛГБТ. Навіщо нашим землякам виїжджати з рідної країни, щоб мати право на сім'ю? Бути собою – це те, на що заслуговують усі.

Список використаних джерел та літератури

1. Проміжний звіт про становище ЛГБТ в Україні у 2019 році [2, ст. 2], [2, ст. 1].
2. Angus Reid Global Monitor [3, ст. 2].

Т. М. Дерев'янка,
кандидат психологічних наук
(м. Хмельницький)

ЩОДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Система міжнародних правових актів, які мають значення для правосуддя у сфері кримінального судочинства, включає декларації, пакти і конвенції та інші міжнародно-правові акти загального та європейського значення. Стаття 9 Конституції України передбачає, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Органи державної влади, у тому числі й органи досудового розслідування повинні суворо дотримуватися вимог, що містяться в таких міжнародних договорах.

Для України набули чинності такі європейські конвенції з питань кримінального судочинства: Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року; Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 1975 року; Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 1978 року; Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року; Додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1978 року (Закон про ратифікацію – 16 січня 1998 року); Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року (Закон про приєднання – 22 вересня 1995 року (№ 339/95-ВР); Конвенція про передачу засуджених осіб, 1983 року (Закон про приєднання – 22 вересня 1995 року (№ 337/95-ВР); Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 року.

Зазначимо, що 31 жовтня 1995 року Верховна Рада України прийняла закон про приєднання України до Статуту Ради Європи, і таким чином взяла на себе зобов'язання привести своє національне законодавство у відповідність із загальновизнаними нормами міжнародного права. У рамках Ради Європи укладено низку договорів: Конвенцію про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р., Конвенцію про видачу правопорушників 1957 р., Конвенцію про репатріацію неповнолітніх 1970 р., Конвенцію про передачу заяв

про правову допомогу 1977 р., Конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р., Конвенцію про передачу засуджених 1983 року. Для правової системи України як європейської держави важливими є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року та Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04 листопада 1996 року і, якою був заснований Європейський суд з прав людини.

На основі аналізу норм міжнародних договорів зазначимо, що найбільш широко використовується Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, яка разом з Додатковим протоколом до неї діє для України з 1998 року. На сьогоднішній день учасниками цієї Конвенції є майже всі європейські держави. Країни-учасниці взяли на себе зобов'язання надавати якомога ширшу допомогу у кримінальних провадженнях для досягнення єдиної мети – забезпечити непорушність прав і свобод людини.

Порядок взаємовідносин суддів, прокурорів, органів досудового розслідування з відповідними установами іноземних держав визначається багато в чому поруч із Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах такими міжнародними договорами, як Європейська конвенція про видачу правопорушників, Конвенція про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та рядом інших нормативних актів.

У Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (стаття 1) зазначається, що учасники Конвенції зобов'язуються надавати один одному допомогу в переслідуванні і забезпеченні покарання злочинців, проте це положення не поширюється на військові кримінальні правопорушення, які не вважаються злочинами у звичайному кримінальному праві. Органами, на які покладаються повноваження щодо доручень, які складаються судами, є Міністерство юстиції України, а щодо доручень органів досудового розслідування – Генеральна прокуратура.

Для цілей Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року судовими органами в Україні є: суди загальної юрисдикції, прокурори всіх рівнів, органи досудового розслідування. Конвенцією визначено вимоги щодо виконання міжнародних доручень/клопотань про правову допомогу у кримінальних провадженнях; підстави відмови у наданні взаємної

допомоги; судові та повноважні органи; мови надсилання та виконання запитів про правову допомогу тощо.

Допомога на підставі Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року надається у кримінальному переслідуванні правопорушень, покарання яких, на момент прохання про надання правової допомоги, підпадає під юрисдикцію судових властей запитуючої сторони. Згідно даної Конвенції держави зобов'язуються надаватися одна одній якнайширшу взаємну допомогу, яка полягає, насамперед, у проведенні процесуальних дій, оскільки під час розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень часто виникає потреба у збиранні за кордоном доказів шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів, проведення обшуку, експертиз, судового огляду, вилучення та передачі предметів, вручення та пересилання документів. Також слід зазначити, що за загальним правилом взаємна допомога надається при наявності та в порядку, передбаченому міжнародним договором. Проте, на практиці відсутність міжнародного договору про взаємодопомогу не завжди стає перешкодою у її отриманні чи наданні.

Іноземці, які вчинили кримінальні правопорушення на території України і засуджені за них на підставі КПК України, можуть бути передані для відбування покарання за вчинене кримінальне правопорушення тій державі, громадянами якої вони є, якщо така передача передбачена міжнародними договорами України. Іноземці, а також особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили кримінальне правопорушення поза межами України і перебувають на її території, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду або передані для відбування покарання, якщо така видача або передача передбачені міжнародними договорами України.

Певною мірою проблеми міжнародних правовідносин у сфері боротьби зі злочинністю можуть торкатись також правові інститути, що визначають статус дипломатичних та консульських установ і їх співробітників, зокрема, якими передбачається імунітет від кримінальної відповідальності і встановлюється статус недоторканності. Статус дипломатичних і консульських установ має такі значимі для кримінального процесу особливості. Згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року та Положенням про дипломатичні представництва і консульські установи іноземних держав в Україні, яке затверджено Указом

Президента України 10 червня 1993 року особа дипломатичного агента є недоторканою.

З точки зору позиції норм міжнародного права громадянин має реальну змогу захищати свої права і свободи, звертаючись до Європейського суду з прав людини, а з боку українського законодавства для забезпечення невідворотності відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення правоохоронні органи України мають правові механізми звернень до інших держав з вимогою видачі обвинувачених та проведення там необхідних слідчих та інших процесуальних дій. Це і надає правову можливість для успішного вирішення завдань кримінального провадження.

О.С. Дзера,
докторант заочної докторантури
(м. Трускавець)

ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Аналіз наукової літератури дає змогу прийти до висновку, що одним з основних складових елементів державної служби є процес проходження служби. Саме в період проходження державної служби відбувається взаємозв'язок між державним службовцем і державою; державою (в особі державного службовця) і громадянами; державними службовцями, які працюють у державних органах різних рівнів і гілок влади; державними службовцями (державними органами) та структурами самоорганізації громадянського суспільства [1, с. 3].

Проходження державної служби є складовою інституту державної служби, який об'єднує норми, що визначають: формування кадрового резерву; вступ на державну службу; просування (переміщення) по службі; щорічну оцінку та атестацію; професійне навчання; підстави й способи припинення державної служби [2, с. 183].

Реалізація державно-службових відносин – це найважливіший елемент інституту державної служби, оскільки на цьому часовому відрізку реалізується правовий статус державного службовця, що передбачає послідовну зміну державним службовцем посад та багатьох чинників, які характеризують державно-службове правове

становище службовців.

Проходження державної служби є одним із найважливіших елементів інституту державної служби. Однак розумінню науковцями його сутності і змістовного наповнення притаманні відмінні підходи.

Однією зі складностей визначення спеціального терміну «проходження державної служби» є те, що українська юридична наука ще не виробила однозначного підходу до визначення цього поняття.

Розглянемо деякі погляди науковців на категорію «проходження державної служби». Так, Д.М. Бахрах небезпідставно вважає, що проходження державної служби – це «динаміка службового статусу особи, що обіймає державну посаду, тобто процес перебування на посаді, його службова кар'єра» [3, с. 25]. Своєрідність зазначеного підходу полягає в тому, що автор розглядає не посаду державної служби (як передбачено законодавством України), а державну посаду (як передбачено законодавством Російської Федерації).

Д.М. Овсянко зазначає, що виникнення, зміна та припинення державно-службових відносин щодо проходження держслужби пов'язуються чинним російським законодавством і певними юридичними фактами. Тому проходження держслужби - це процес, що для державних службовців, які обіймають посади категорій «А» і «Б», виражається у послідовній зміні цих посад, починаючи з моменту вступу на службу та закінчуючи звільненням з неї [4, с. 57-58].

Ю.М. Старілов розглядає проходження держслужби як специфічний вид проходження суспільно корисної служби і зазначає, що під час здійснення службової діяльності службовці різних органів та організацій вступають у специфічні відносини, зміст яких залежить від виду служби та організації чи органу, в яких вона здійснюється [5, с. 135].

Найбільш вдалим, з точки зору розкриття змісту проходження державної служби, є визначення, запропоноване В.М. Манохіним, який зазначає, що держслужбовець працює в системі розгалуженої державної організації, в державному апараті та різних державних установах, створених з метою практичного втілення в життя завдань, що стоять перед державою. Діяльність держслужбовця повністю визначається потребами державної організації (держслужби). Внаслідок зазначеного держслужбовець діє завжди за дорученням держави та від імені держави [6, с. 24].

На думку Б.М. Габрічідзе «проходження державної служби -

це процес практичного служіння державі та суспільству особи, призначеної на державну посаду державної служби, виконання відповідного виду управлінської або іншої державно-службової діяльності» [7, с. 22-23]. Тобто у цьому визначенні насамперед підкреслюється публічність державної служби як людської діяльності, яка проявляється в процесі такої служби.

Окрім соціально-публічного аспекту проходження державної служби окремі вчені розглядають його через службово-правовий стан державного службовця. Саме такої точки зору дотримується, зокрема, А.Ф. Ноздрачов, вважаючи, що під проходженням державної служби маються на увазі певні юридичні факти, які характеризують службово-правовий стан державного службовця, який відображається у його особистій справі [8, с. 67]. На думку вченого, терміном «проходження державної служби» позначаються «будь-які переміщення на державній службі після первинного призначення на державну посаду (прийняття на державну службу)» [8, с. 124].

Л.Р. Біла називає такі ж самі юридичні факти, що характеризують службово-правовий стан державного службовця. При цьому науковець додає, що «проходження державної служби містить у собі «прийняття на державну службу, просування по ній службовців, стимулювання їхньої праці, вирішення інших питань, пов'язаних із службою» [9, с. 15].

І.П. Лаврінчук зазначає, що «такий суспільний інститут, як проходження державної служби, за правовими ознаками являє собою зміну в службово-правовому становищі працівників, що відбувається у зв'язку чи на підставі обставин, які породжують, змінюють або припиняють службово-трудові відносини. У ролі зазначених обставин виступають: прийняття на державну службу, атестування, переміщення по службі, присвоєння працівникам кваліфікаційних розрядів, категорій, спеціальних звань, рангів, підстави припинення служби» [10, с. 25].

С.Д. Дубенко вважає, що «інститут проходження державної служби складається з організації добору кадрів в управлінський апарат, здійснення переміщень працівників по службі, встановлення і реалізації засобів звільнення з державної служби [11, с. 138].

В.С. Ничипоренко та Є.В. Охотський трактують поняття проходження державної служби як складової частини державної служби та реалізації її соціальних функцій. Під проходженням державної служби вони розуміють систему дій та організаційних заходів, які спрямовані на реалізацію принципу рівного доступу до

державної служби, визначають порядок і підстави прийняття на державну службу, випробування, виконання посадових повноважень, заохочення та застосування дисциплінарних стягнень, присвоєння класних чинів, проведення конкурсів, атестацій, а також припинення державної служби [12, с. 356].

Відповідно, неоднозначними є бачення науковцями складових, які повинні входити до проходження державної служби та з якого, власне, моменту розпочинається проходження державної служби. Спільним є розуміння проходження державної служби як тривалого процесу, який складається з певних часових відрізків (етапів, стадій).

Можна окреслити такі відмінності бачення структури проходження державної служби. Перший передбачає виокремлення трьох складових проходження державної служби, це: вступ на державну службу, просування по службі та припинення служби (В. Авер'янов [13], С. Дубенко [11]).

Другий - включення до проходження державної служби, крім названих складових, також і інших, наприклад, підвищення кваліфікації, атестація тощо (Є. Масленнікова, С. Чаннов [14], Д. Бахрах [15]).

В літературі мають місце і розбіжності у визначенні моменту, з якого розпочинається проходження державної служби. На думку одних науковців, це момент призначення на посаду, на думку інших - вступ на державну службу включає в себе підготовку документів, підбір кандидатів, проведення конкурсу і, зрештою, призначення на посаду.

Як бачимо, є розбіжність у визначенні поняття проходження державної служби. Одні автори включають до нього прийняття на державну службу, організацію добору кадрів в управлінський апарат, інші – вважають, що під проходженням державної служби слід розуміти переміщення на державній службі після прийняття на державну службу, з моменту заміщення посади державного службовця.

Поділяючи зазначені підходи, необхідно сказати, що змістом проходження держслужби є сам процес проходження певних стадій та здійснення певних процедур перебування на держслужбі, починаючи із прийняття на держслужбу та завершуючи припиненням такої служби, з урахуванням просування та переміщення по службі, обсягу повноважень за конкретною посадою в державному органі чи його апараті.

Ю.М. Старилов, досліджуючи правовий інститут державної

служби, зазначав, що «в країнах Заходу проходження служби часто називають «здійсненням службової кар'єри». Просування по службі (здійснення кар'єри) має визначатися насамперед особистісними якостями державного службовця, його досвідом, професійністю, компетенцією, кваліфікацією, придатністю до конкретного виду служби» [5, с. 76]. Таким чином, науковець розглядає службову кар'єру як складову інституту проходження державної служби, зокрема в частині просування особи по службі.

Проходження державної служби та службова кар'єра є близькими за своєю сутністю і змістом поняттями. Однак, для з'ясування сутності поняття «проходження державної служби», на наш погляд, його слід розмежувати з поняттям «службова кар'єра».

Зауважимо, що у Законі України «Про державну службу» 2015 р. [16] є спеціальний розділ, який називається «Службова кар'єра». Однак Закон не дає жодного визначення цього поняття, хоча включає у названий розділ статтю 38 «Проходження державної служби». Таким чином, виходячи із назви розділу та назви статті, яку включено до цього розділу, можна зробити висновок, що службова кар'єра включає в себе етап проходження державної служби. Проте погодитися з такою формою службової кар'єри досить важко, оскільки проходження державної служби – це не завжди кар'єра. Кар'єра - це рух тільки вперед і кожного разу на щаблину вище. У той же час, може мати місце проходження державної служби, але при цьому не буде кар'єрного росту.

На наш погляд, службова кар'єра – це просування по державній службі, яке є однією із стадій проходження державної служби.

З визначень, наведених в літературних джерелах, витікає можливість розглядати поняття проходження державної служби у вузькому та в широкому розумінні, а саме:

- у вузькому розумінні проходження державної служби – це процес перебування на державній службі з моменту виникнення державно-службових відносин до їх припинення, переміщення по службі, присвоєння рангів, вирішення інших питань, пов'язаних із службою;

- у широкому розумінні, до визначення поняття у вузькому розумінні слід додати питання, пов'язані з прийняттям на державну службу та припиненням державної служби.

На підтвердження цього висновку наведемо наступні міркування. З розвитком демократизації суспільства все більш

актуальним і необхідним стає використання права рівного доступу до державної служби на підставі професійних та особистісних якостей, що вимагає прозорого конкурсного відбору на посади державних службовців. Йдеться про те, що на кожну вакантну посаду має оголошуватися конкурс, у якому можуть брати участь як державні службовці, так і особи, які вперше поступають на державну службу.

Якщо вважати, що до поняття проходження державної служби не включається прийняття на державну службу, то участь у конкурсі для заміщення посади особами, які вже працюють на державній службі і претендують на більш високу посаду, буде вважатися складовою проходження служби, а для тих, хто вперше поступає на державну службу на цю ж посаду, – ні. Це ж стосується випробувального терміну, стажування, формування кадрового резерву тощо.

Отже, враховуючи, що зайняття більш високої посади (просування по службі) державним службовцем і прийняття на таку ж посаду особи, яка до цього не мала статусу державного службовця, практично може відбуватися за однаковою процедурою, на нашу думку, прийняття на державну службу як обставина, що породжує державно-службові відносини і сприяє формуванню якісного складу корпусу державних службовців, має включатися до інституту проходження державної служби.

Проходження служби має чимось завершуватися. Тому підстави та порядок припинення державної служби також необхідно включити до поняття проходження державної служби.

Підтверджує це і аналіз чинного законодавства про державну службу. Зокрема, у Законі України «Про державну службу» 2015 р. є окремий розділ IV «Вступ на державну службу». Проте, поняття проходження державної служби, на наш погляд, в законі виписано не зовсім чітко, оскільки зазначений розділ включає три глави: 1. Загальні умови вступу на державну службу (статті 19-21). 2. Порядок проведення конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби (статті 22-30). 3. Призначення на посаду державної служби (статті 31-37). Водночас стаття 38 «Проходження державної служби», де мова йде про те, що прийняття на державну службу, просування по службі державних службовців, вирішення інших питань, пов'язаних із службою, здійснюються з урахуванням категорій посад державної служби та рангів державних службовців як виду спеціальних звань, що їм присвоюються, розташована у зовсім іншому, наступному розділі V «Службова кар'єра».

Таким чином, для розуміння поняття проходження державної служби слід враховувати положення розділу V Закону «Службова кар'єра», який об'єднує статті 38-49: «Проходження державної служби», «Ранги державних службовців», «Просування державного службовця по службі», «Переведення державних службовців», «Службове відрадження», «Зміна істотних умов державної служби», «Оцінювання результатів службової діяльності», «Публічний звіт керівника органу виконавчої влади», «Стаж державної служби», «Правила внутрішнього службового розпорядку державного органу», «Підвищення рівня професійної компетентності державних службовців», «Індивідуальна програма підвищення рівня професійної компетентності державного службовця».

Слід зазначити, що виконання державними службовцями своїх обов'язків відбувається в процесі проходження державної служби. О.Ю. Оболенський розглядає державну службу як комплекс організаційного, економічного, правового, культурного інститутів. З організаційного погляду державна служба – це діяльність спеціально створених органів державної влади, що має певний адміністративний зміст і особливий предмет і здійснюється у визначених організаційно-правових формах. З економічного погляду – державна служба розглядається як суб'єкт виконавчо-розпорядчої діяльності, що виконує функції організації та спрямування ресурсних потоків: фінансових, матеріальних, інформаційних, інтелектуальних, кадрових тощо. З правового погляду – інститут державної служби розглядається юридично вихідним засобом у системі побудови державності, оскільки він поєднує правову базу, яка використовується в щоденній практиці органів державної влади. З точки зору культури державна служба виступає як механізм послідовного розроблення, створення, закріплення та трансляції духовних цінностей, надання послуг громадянам у соціокультурній сфері [17; 2].

В.В. Черепанов і В.П. Іванов зазначають, що співставлення різних точок зору дає можливість виявити багаторівневий характер і складність змісту поняття «проходження державної служби». На їх погляд, найбільш оптимальним є комплексний підхід до визначення даного явища. Саме тому проходження державної служби - це система правових, організаційних і соціальних заходів, що визначають порядок, процедуру, зміст і основні етапи проходження служби; це комплекс відносин, що виникають між державою і державними службовцями в процесі здійснення державно-службових відносин; це, нарешті, певні технології проходження служби [18,

с. 152].

Ми підтримуємо думку даних авторів, а також Д. В. Неліпу, який зазначає, що проходження державної служби – це низка ключових етапів, які в сутності становлять процес перебування державного службовця на посаді, який містить у собі прийняття на державну службу, просування по ній службовців, стимулювання їхньої праці, припинення служби та вирішення інших завдань у цій сфері [19, с. 97].

Слід погодитись і з позицією П. Т. Павленчика і А.В. Кірмача, на думку яких, поняття «проходження державної служби» слід розглядати в широкому розумінні та включати до нього такі стадії, як: прийняття на державну службу, просування по державній службі (службову кар'єру) та припинення державної служби [20; 21; 1].

Існують й інші підходи до визначення проходження державної служби. Дане явище сприймають як: інституційну статусно-рольову структуру; реалізацію державними службовцями посадових функцій; виникнення, розвиток і припинення державно-службових відносин. Наприклад, Т.Є. Кагановська визначає проходження державної служби як складову функціональної структури кадрового забезпечення державної служби, тобто, на її думку, проходження служби - це адаптація кадрів; оцінювання оплати праці й мотивації кадрів, соціальне забезпечення кадрів; використання потенціалу людських ресурсів; робота з резервом; забезпечення службового просування кадрів; оцінка (контроль) кадрів; зміцнення законності та службової дисципліни в діяльності кадрів (виховання кадрів); професійна підготовка та підвищення кваліфікації кадрів [22, с. 57].

Таким чином, проходження державної служби є багатоаспектним явищем, в якому виділяють такі аспекти: суспільний; організаційний; правовий; особистісний; технологічний.

Суспільний аспект відображає соціальну суть і призначення проходження служби. Організаційний заключає в собі організацію проходження служби. Правовий має своїм змістом правове забезпечення. Особистісний виражається у можливості реалізації службовцями в процесі служби своїх здібностей і отримання їх адекватної оцінки. Технологічний аспект представляє набір процедур і операцій, які забезпечують проходження службовцями державної служби.

Під проходженням державної служби маються на увазі певні юридичні факти, що характеризують службово-правовий стан державного службовця, який відображається в його особовій справі.

Проходження державної служби можна також визначити як процес реалізації державними службовцями нормативно-правових вимог, у відповідності з якими здійснюються їх права і організується службова діяльність, всебічно підпорядкована інтересам суспільства, держави.

На думку автора, проходження державної служби в умовах євроінтеграції – це система правових, організаційних і соціальних заходів, що визначають порядок, процедуру, зміст і основні етапи проходження державної служби; це комплекс відносин, що виникають між державою і державними службовцями в процесі здійснення державно-службових відносин і пов'язані з оптимізацією органів державної влади, змінами нормативно-правової основи їх діяльності та впровадженням європейських стандартів проходження державної служби.

Аналіз викладеного дає підстави розглядати проходження державної служби як тривалий організаційно-правовий процес, що починається з прийняття на державну службу і виникнення державно-службових відносин, подальшого переміщення по службі і закінчується припиненням державної служби; це процес, який забезпечує реалізацію правового статусу державної служби, комплектування якісного складу державних службовців, виконання ними посадових обов'язків, управлінських та інших функцій.

Таким чином, інститут проходження державної служби об'єднує норми, пов'язані з прийняттям на державну службу, просуванням по службі, припиненням державної служби та іншими обставинами щодо здійснення цього процесу та змін державно-службових відносин.

Отже, проходження державної служби є центральним інститутом у системі державної служби, завдяки якому практично реалізується її основне призначення.

У цілому проходження державної служби - це динаміка службового статусу службової особи, яка обіймає посаду на державній службі. Це процес перебування особи на державній посаді, під час якого вона здійснює певні владно-розпорядчі, консультативно-дорадчі або керівні функції, виконує повноваження від імені та за дорученням держави, і таким чином здійснює свою власну службову кар'єру.

Процес проходження державної служби являє собою процес розвитку службового статусу особи, яка обіймає адміністративну посаду на державній службі, тобто має статус «державного

службовця».

Для розкриття поняття «проходження державної служби» слід виходити з функціонального змісту службової діяльності, яка пов'язана передусім із здійсненням владно-розпорядчих, керівних та інших адміністративних дій.

Вважаємо, що змістом проходження державної служби є сам процес проходження певних стадій та здійснення певних процедур перебування на цій службі. Даний процес розпочинається з моменту прийняття на державну службу та завершується припиненням такої служби, з урахуванням просування та переміщення по службі, обсягу повноважень за конкретною посадою в державному органі.

Список використаних джерел та літератури

1. Павленчик П. Т. Проходження державної служби в Україні : організаційно-правові засади : автореф. дис. ...канд. наук з держ. управл. : 25.00.03. Київ, 2001. 17 с. 2.Оболєнський О. Ю. Державна служба : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 472 с. 3.Бахрах Д. Н. Государственная служба в Российской Федерации : учеб. пособ. Екатеринбург : Знание, 1995. 215 с. 4.Овсянко Д. М. Административное право : учебник. Москва : БЕК, 1997. 448 с. 5.Старилов Ю. Н. Служебное право : учебник. Москва : БЕК, 1996. 698 с. 6.Манохин В. М. Советская государственная служба : учеб. пособ. Москва : Юрид. лит., 1966. 196 с. 7.Габричидзе Б. Н., Коланда В. М. Принцип профессионализма в государственной службе. *Государство и право*.1995. №12. С.19-25. 8.Ноздрачев А. Ф. Государственная служба : учебник. Москва : Статут, 1999. 592 с. 9.Біла Л.Р. Організація державної служби в Україні : навч.-метод. посіб. Одеса : Юрид. л-ра, 2000. 260 с. 10.Лаврінчук І.П. Особливості правового регулювання проходження служби державними службовцями. *Право України*. 1998. № 3. С.23-27. 11.Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.- метод. посіб.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Ін Юре, 1999. 244 с. 12. Государственная служба : теория и организация : курс лекций. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 640 с. 13.Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін Юре, 2002. 668 с. 14.Государственная гражданская служба в Российской Федерации : учеб. пособ. / Е. В. Масленникова, М. В. Пресняков, Л. Н. Татаринова, С. Е. Чаннов. Москва : Ось-89, 2009. 320 с. 15.Бахрах Д. Н. Государственная служба в Российской Федерации : учебник. Екатеринбург : Гос. юрид. акад., 1995. 918 с. 16.Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-УІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №4. Ст. 43. 17.Оболєнський О. Ю. Державна служба України : реалізація системних поглядів щодо організації та функціонування : монографія. Хмельницький : Поділля, 1998. 294 с. 18.Черепанов В. В. Основы государственной службы и кадровой политики : учеб. пособ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2007. 575 с. 19.Неліпа Д.В. Організаційно-правові засади державної служби в

Україні : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 368 с. 20. Кірмач А. В. Правове регулювання проходження державної служби : європейський досвід та його впровадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 214 с. 21. Кірмач А. В. Правове регулювання проходження державної служби : європейський досвід та його впровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 20 с. 22. Кагановська Т. Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні: монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 330 с.

О. О. Дудар,
кандидат мистецтвознавства
(м. Хмельницький)

КАМПАНІЇ АДВОКАСІ (АДВОКАЦІЯ) ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Утвердження громадянського суспільства та демократії в Україні пов'язані з громадською активністю, контролем громадян за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, а також їх можливістю впливати на прийняття важливих для громади рішень. Тому надзвичайно серйозним та дієвим інструментом демократичних перетворень є кампанії адвокати (адвокація), до яких все частіше вдаються громадські організації, активісти, волонтери, журналісти. Враховуючи, що корупція є основною загрозою демократії та прогресу, соціальному та економічному розвитку країни, адвокація стає ефективним інструментом у протидії цьому явищу в різних галузях суспільного життя. Прикладами активності громадянського суспільства, під тиском якого в останні роки з'явилися дієві механізми запобігання корупції, наведемо електронну систему декларувань доходів, платформу для державних закупівель ProZorro, Антикорупційний суд, реформування силових та судових органів, децентралізація влади. Постійні виклики, пов'язані з корупцією, що глибоко укорінилася у всі сфери суспільного життя, повільне впровадження реформ, намагання певних політичних сил та олігархічних кіл протидіяти демократичним перетворенням є беззаперечним аргументом того, що підтримка та посилення антикорупційних зусиль держави та суспільства є дуже важливими і мають активно продовжуватися.

Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що в Україні відсутній закон чи підзаконний нормативно-правовий акт, який би дав чітке визначення терміну адвокати (адвокація), його тлумачення та механізм дії згаданої дефініції. Водночас існує ряд нормативно-правових положень, які визначають основні права громадян та їхніх об'єднань й становлять базу для проведення кампаній адвокати. Зокрема, норми Конституції України [1], Загальної декларації прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Рішення Конституційного Суду України у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання від 19 квітня 2001 № 4-рп/2001, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про звернення громадян».

Це далеко не вичерпний перелік, який можна продовжувати і доповнювати, адже важливе місце в системі нормативно-правових актів, що створюють правове підґрунтя для кампаній адвокати, відводиться актам, які регламентують порядок створення та діяльність різних інституцій громадянського суспільства, в тому числі громадські (професійні спілки, молодіжні та дитячі організації, творчі спілки тощо), благодійні та інші організації, засоби масової інформації.

Доступні друковані джерела, авторами або упорядниками яких є С.Бацюкова [4], Т.Єрескова [5], Г.Кіященко [2], В. Навроцький, М. Менджул [7], О.Прокопенко [3], О. Станкевич-Волосянчук [9] в Україні є лише спорадичними та свідчать про брак наукової літератури з питань адвокати. Існує потреба у висвітленні означеного поняття, значення, нормативно-правової бази та основних етапів кампанії адвокати, аналізу методів адвокати, подання офіційних запитів, порядку проведення моніторингу та інше.

Зародилася адвокати ще в Стародавніх Римі та Греції, коли загальноновизнані оратори діяли в якості адвокатів або писали промови спеціально для того, щоб закликати до підтримки чийхось справ чи переконань. Сучасна ж адвокати почала розвиватися за часів промислової революції, становлення капіталізму і формування підприємців як особливого соціального прошарку зі своїми власними інтересами, який час від часу вступав у протиріччя з інтересами та діями держави й інших соціальних груп. Активізація цього процесу відбулася у 80-х роках минулого століття, коли в усіх цивілізованих країнах сформувалася політична тенденція подолання корупції, яка знайшла живий відгук у більшості населення. Сучасне значення терміну сформувалося в США в практиці лобістських та громадських

організацій з систематичної діяльності, спрямованої на представництво і захист прав та інтересів певної соціальної групи. В літературі та на практиці можна зустріти кілька синонімічних означень адвокації, зокрема – адвокатування, адвокати, громадянське представництво чи представлення інтересів та захист прав громадян, що означає ту ж саму адвокацію [9].

Англійське слово адвокація (англ. *advocacy*) має цілий ряд значень і в перекладі звучить як відстоювання інтересів, рекомендація, підтримка, аргументація. Особливе значення терміну закріплене за специфічним видом діяльності, пов'язаної із соціальною проблемою [2, с. 7].

Г.Кіященко у практичному посібнику наводить, у перекладі українською, визначення адвокації, застосовуване Інститутом Адвокатів у Вашингтоні: «Адвокати складається з організованих зусиль і дій, які ґрунтуються на реальному стані речей. Ці організовані дії порушують приховані, раніше ігноровані проблеми, з метою впливу на громадську думку й політику, для того, щоб спільнота наблизилася до справедливого та гідного суспільства» [2, с. 7].

Адвокація тлумачиться О.Прокопенко як «діяльність окремих осіб або організованих груп, яка має на меті здійснення впливу на громадську політику та рішення політичних, економічних і соціальних інституцій для представництва і захисту прав та інтересів цих осіб або груп» [3, с. 18].

О.Станкевич-Волосянчук дає кілька визначень адвокації: «Адвокація – це дії, що здійснюють люди або організації з метою впливу на прийняття рішень на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівні щодо вдосконалення або змін у політиці. Адвокація – це процес, спрямований на зміну політики, законів і практик, які використовують впливові люди, групи та заклади. Мета адвокації – «просунути» певний погляд, ідею, точку зору, групу людей, чи певну справу шляхом трансформації чи впровадження певної публічної практики» [9, с. 7]. Водночас авторка зазначає, що компетенцією адвокації є «побудова продуктивних відносин між урядовцями та тими, кому вони служать» [9, с. 7].

Державні установи, передусім, виступають об'єктом адвокації, адже вона покликана спонукати владу до здійснення певних конкретних дій, прийняття відповідних нормативних актів стосовно групи, інтереси якої захищаються та представляються. Зрештою, адвокація – це політична діяльність, спрямована на соціальні, правові, інституційні зміни в суспільстві та державі. По суті, адвокація

охоплює не тільки сфери та інтереси бізнесу, вона залучає й багато інших соціальних груп [7].

За оцінками експертів, адвокація в Україні є найпоширенішою та найефективнішою на національному рівні. Національна стратегія у сфері прав людини є продуктом втілення саме національної адвокації силами громадських організацій [4, с.7-8].

Слушною є аналітична думка С.Бацюкової про те, що адвокація в Україні є масовою і часто існує у форму рухів: «Адвокаційні рухи в Україні мають ідеологічне, антикорупційне спрямування і часто мають на меті захист інтересів і ідей. Досить часто адвокація реалізується силами коаліцій, що об'єднують декілька громадських організацій, і в цьому випадку спрямована, наприклад, на просування певної реформи або на захист інтересів цільової групи. Адвокація в Україні має історичне підґрунтя, як от історія спротиву, непокори, загострене відчуття несправедливості в суспільстві. Починаючи з 90-х років двадцятого століття, з часів студентських майданів, в Україні відбувалися численні політизовані і громадські адвокаційні рухи, серед яких такі відомі та масові як Помаранчева революція і Революція гідності» [4, с. 8].

Кампанія адвокати, яка є спланованим процесом, системою заходів, на думку М.Менджул та В.Навроцького, має містити етапи визначення та аналізу проблеми, формулювання мети та завдань, встановлення органу (установи, організації), відповідальної за прийняття рішення (впровадження змін), виявлення ресурсів, визначення партнерів, формулювання робочого плану, виконання плану, моніторинг та оцінку кампанії [7, с. 19]. Хоча єдиної думки щодо переліку системи заходів не існує, в останнє десятиліття відбувається їхня кристалізація в практиці громадської діяльності, що згодом набуває поширення завдяки тренінгам та Інтернет платформам.

Дієвими методами (інструментами) адвокаційних кампаній є інформаційні кампанії (інтерв'ю, прес-конференція, засідання прес-клубів, інформаційні бюлетені, біг-борди, листівки, публікація відкритих листів, звернень), написання звернень, подання інформаційних запитів, проведення громадських експертиз, судові позови, збори громадськості, громадські слухання, збір підписів, марші, мітинги, пікетування, страйки, бойкоти, флешмоби, семінари, конференції, круглі столи, дебати, залучення знаменитостей, наметові табори, голодування, лобіювання, залучення експертів, зустрічі з посадовцями, відповідальними особами, переговори (з владними

структурами, союзниками, опонентами), створення коаліції, автопробіги, телефонне блокування, національні та міжнародні дні солідарності тощо [7, с. 50].

Особливо варто відмітити можливість громадян подати та підписати Петиції на адресу Президента України та Верховної Ради України, скористатися прямими телефонними лініями міністерств та державних установ нижчого рівня.

Таким чином, під час кампаній адвокати відбувається поєднання різних форм та способів впливу на політику державних органів та організацій, активне залучення громадськості, а максимальна публічність та прозорість процесу забезпечує їхню ефективність та успішність [7, с. 6].

Прикладом ефективної та успішної адвокації є діяльність IT Україна, яка є однією із лідерів серед громадських антикорупційних організацій, що комплексно підходить до розробки і впровадження змін задля зниження рівня корупції. Transparency International Ukraine (Трансперенсі Інтернешнл Україна) – акредитований представник глобального руху Transparency International, яка розпочала свою діяльність в Україні в 2012 році. ТІ Україна довела ефективність адвокації, адмініструвавши та передавши державі системи ProZorro, ProZorro. Продажі, eHealth та E-Data. Також інноваційно-експертний центр ТІ Україна впровадив Рейтинг прозорості міст і розбудовує спільноту DOZORRO для контролю за публічними закупівлями [6].

Спираючись на дані Антикорупційної платформи «Правозахисна організація «Права людини»» [8], можемо продовжити перелік громадських організацій, які успішно будують свою діяльність, керуючись принципами, методами та інструментами адвокації. Громадська організація «Права людини», заснована у 2011 році, спеціалізується на захисті прав і свобод людини, реалізуючи проекти, пов'язані з протидією корупційним схемам ліцензування аптек (Проект «Стоп корупція»), здійснює моніторинг та оцінку корупційних ризиків при публічних закупівлях (Проект «Протидія застосуванню корупційних схем у державних закупівлях»), переслідуючи у своїй діяльності мету розбудови України як правової держави, допомагаючи утворенню громадянського суспільства на засадах принципу верховенства права, захисту конституційних та міжнародно визнаних прав, свобод та законних інтересів громадян [8].

Центр політико-правових реформ, створений у 1996 році як недержавний аналітичний центр, метою діяльності якого є сприяння проведення реформ у політико-правовій сфері задля утвердження в

Україні демократії, верховенства права та належного урядування. Серед іншого Центр проводить громадську антикорупційну експертизу суспільно значущих законопроектів. Активно працює відділ боротьби з корупцією [8].

Центр політичних студій та аналітики «Ейдос» (ЦПСА «Ейдос») це аналітично-ресурсна організація, заснована у 2007 році з метою об'єднання зусиль громадськості задля розбудови в Україні громадянського суспільства, демократичних інститутів та дієвого місцевого самоврядування. В структурі «Ейдос» наявний відділ «Боротьби з корупцією», який працює над впровадженням та дослідженням проблематики доступу до публічної інформації, використання публічних коштів, роботи місцевих рад, процесу прийняття рішень в них та доступу громадян до участі в цих процесах [8].

Центр Протидії Корупції (ЦПК) – один з головних лобістів антикорупційного законодавства та створення антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро (НАБ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), Агентства по поверненню активів. За останні два роки активісти цієї організації розірвали державні контракти з корупційною складовою в держструктурах, на суму близько 1,9 млрд. гривень [8].

Діяльність «Стоп корупції» полягає в публічному тиску на органи влади за рахунок резонансних антикорупційних журналістських розслідувань та поширення інформації в засобах масової інформації. Паралельно активісти пильнують, аби виявлена інформація отримала відповідну оцінку правоохоронців. Громадська організація, яка була створена наприкінці 2014 від початку своєї діяльності намагалася поєднати розслідувальну журналістику, юридичну підтримку та правовий захист громадян від корупційних дій державних посадовців у Київській області. Згодом організація поширила діяльність на більшість регіонів України. Наразі діють чотири кореспондентські пункти в Харкові, Львові, Чернівцях та Дніпрі. Загальноукраїнська мережа організації нараховує більш 20 відокремлених підрозділів та партнерських організацій в регіонах України. Діяльність «Стоп корупції» полягає в публічному тиску на органи влади за рахунок резонансних антикорупційних журналістських розслідувань та поширення інформації в засобах масової інформації. Паралельно активісти дбають, аби виявлена інформація отримала відповідну оцінку правоохоронців [10].

Група «Антикорупційна реформа» реанімаційного пакету реформ (РПР) – одна з найбільш активних коаліцій експертів громадського сектору створена задля розробки, адвокації та імплементації антикорупційних реформ. Своїми здобутками антикорупційна група РПР вважає Закон про державні закупівлі (проект 4587) та зміни до попередньої редакції закону (проект 2207); Закон про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (Нацбюро антикорупційних розслідувань) (проект 5085); Закон про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки (проект 4284а); Закон про запобігання корупції (проект 5113); Закон про визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів (проект 5114) [8].

В Україні діють два однойменних проекти журналістських розслідувань: сайт і телевізійна програма «Наші гроші». Сайт, головним редактором якого є О. Шаласький, підтримується журналістами з різних видань України. Проект розпочато за допомоги Міжнародного фонду «Відродження». Ідея про створення інтернет-порталу з'явилася після подій у серпні 2010 року: в той час під тиском журналістів, громадських активістів та окремих політиків відбулися певні зміни у вітчизняному тендерному законодавстві. Ці зміни дозволили отримати суспільству ширший доступ до інформації про розподіл бюджетних коштів [10].

Адвокація, як сучасний інструмент протидії корупції, дедалі більше набирає ваги та сили, дозволяючи громадянському суспільству активно впливати на ухвалення важливих рішень в державі, захищати інтереси в пріоритетних сферах боротьби з корупцією. Кампанії адвокати, як показала практика діяльності вищезгаданих громадських організацій, мають вплив на державну політику, спрямовуючи свої зусилля на зміну таких її компонентів як закони і законодавчі акти, регуляторні та нормативні акти, судові ухвали та рішення, постанови і розпорядження адміністративних органів, платформи політичних партій, засоби масової інформації.

Враховуючи спротив, який здійснюють суб'єкти корупційних діянь, основними векторами адвокації мають бути ті, які занурюються у глибинні прошарки суспільного життя, оскільки в означеному середовищі знаходиться невичерпний потенціал для формування вагомих аргументів протидії і подолання корупційних дій владних структур. Це дозволить виявленню на ранніх етапах корупційних

складових та сприятиме росту свідомості громадян, формуванню їхньої активної громадянської позиції.

Стає зрозумілим, що в умовах сучасності надзвичайно важливою з боку держави є всебічна підтримка організацій, які проводять кампанії адвокасі, активне сприяння їхній діяльності, залучення широких верств населення до протистояння корупції.

На часі розробка на державному рівні спеціальної програми сприяння адвокації, прийняття відповідного законодавчого підґрунтя для регламентації, підтримки кампаній адвокасі як на національному, так і на територіальному рівнях, адже очевидним є те, що наразі альтернативи адвокації щодо боротьби з корупцією годі шукати. Адвокація, як перевірений інструмент протидії корупції, отримавши всебічну підтримку держави, спроможна, на нашу думку, звести корупцію в усіх сферах суспільного життя до максимально низького рівня.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30. – Ст.141.
2. Адвокасі: практичний посібник / Упорядк. Ганна Кіященко. – К., 2009.
3. Адвокаційна діяльність та некомерційне лобіювання в Україні: посібник / Прокопенко О.В. – Київ: 2017 – 82 с.
4. Бацюкова С.Ю. Характеристика адвокації в сучасній Україні. Результати експертних інтерв'ю // Політичне життя. – 2017. – №3. – С. 4-10.
5. Єрескова Т. В. Навчальна програма з дисципліни «Методика та організація адвокаційних кампаній у соціальній роботі» (для магістрів). – Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. – 13 с.
6. Козловцева А. Адвокація: що це таке і чому це важливо [Електронний ресурс]. / Анастасія Козловцева – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/blogs/advokatsiya-shho-tse-take-i-chomu-tse-vazhlyvo/> – Назва з екрана. – Дата публікації: 09.07.2019. – Дата перегляду: 29.10.2019.
7. Навроцький В.В., Менджул М.В. Кампанія адвокасі як інструмент демократичних перетворень / В.В. Навроцький, М.В. Менджул. – Ужгород: «Видавництво Олександри Гаркуші», 2011 – 59 с.
8. Права людини. АнтиКорупційна платформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://akp.prava-lyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikorupsiyni-gromadski-organizatsiji.html> (дата звернення 28.10.2019). – Назва з екрана.
9. Станкевич-Волосянчук О. І. Адвокація як метод впливу (практичний посібник) – Ужгород, 2013. – 80 с.
10. Хто в Україні очолює антикорупційний рух? Перелік найбільших антикорупційних проєктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua-energy.org/uk/posts/khto-v-ukraini-ocholiuie-antikorupsiinyi-ruk-perelik-naibilshykh-antikorupsiinykh-proektiv>. – Назва з екрана. – Дата публікації: 27.09.2017. – Дата перегляду: 29.10.2019.

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Львів)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УЧАСНИКАМИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Державна влада є продукт реалізації народної волі, а народні обранці, наділені публічною владою, суть частина народу і вибираються народом з-поміж себе як найкращі його представники, що володіють високими морально-етичними якостями і здатні вирішувати суспільно важливі завдання. Таким має бути правовий зміст виборів в країні, де проголошено і реально забезпечується народний суверенітет. Одним з основних прав людини є право на установу державної влади у всіх її видах. Формування та діяльність всіх гілок державної влади є результатом волевиявлення народу.

Хоча Конституція України, проголошує вибори однією з вищих форм реалізації народовладдя, на практиці значення інституту виборів в законодавстві розуміється у відриві від народного суверенітету, в надзвичайно вузькому сенсі, коли вибори представляють лише процес наділення владними повноваженнями, а правовідносини за участю виборців і обраних кандидатів припиняються після закінчення виборчої кампанії. У протиріччя вищевикладеному розуміння конституційно-правової моделі виборчої системи законодавець допускає таку ситуацію, при якій не забезпечується повнота вираження волі народу в зв'язку з відсутністю порога явки на виборах, як наслідок, обліку волевиявлення тільки частини населення.

Верховна Рада – представницький орган не представляє основні верстви та соціальні групи, а відповідальність народних обранців перед виборцями не забезпечена законодавчо. Це твердження випливає з результатів порівняльного аналізу зацікавленості виборців в участі у відповідних виборах. За суттю, перелічені недоліки призводять до розриву між народом і наділеними публічною владою представниками та суперечать принципу про те, що народовладдя є правління народу в його інтересах.

Одним з основних факторів, що сприяють збільшенню цієї тенденції, є недолік кількості і якості необхідної інформації та недосконалість правового регулювання способів її поширення.

Якісним рівнем інформаційної взаємодії між учасниками виборчого процесу, до яких слід віднести організаторів виборів (органи державної влади та місцевого самоврядування, виборчі комісії), виборців, кандидатів, виборчі об'єднання, засоби масової інформації, визначається не тільки достовірність результатів виборів, а й зацікавленість населення в участю в них.

Однією з умов формування думки кожного виборця як представника народу і підсумків волевиявлення на виборах в цілому є свобода слова. Право на свободу думки та слова, право розповсюдження і отримання інформації закріплено в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 10), в Конституції України.

Конституційний Суд України вказує на єдність у взаємозв'язку вільних виборів і права на отримання та поширення інформації, свободу вираження поглядів. Законодавцю пропонується забезпечити дотримання балансу конституційно захищених цінностей – права на вільні вибори та свободи слова і інформації. Аналогічної позиції дотримується Європейський Суд з прав людини. Зокрема, в постанові від 19.02.1998 у справі *Bowman vs U.K.* ЄСПЛ зазначає, що обидва права (право на свободу слова і право на вільні вибори) взаємопов'язані і зміцнюють один одного, тому особливо важливо забезпечити вільне поширення інформації та думок перед виборам [1].

Сформована картина потреби суспільства в різних видах засобів масової комунікації така, що такі традиційні засоби масової інформації, як телебачення, радіо, газети та журнали, починають поступатися популярності мережі Інтернет, різних соціальних мереж, месенджерів мобільних пристроїв.

За період з 2003 по 2014 рік кількість постійних користувачів мережі Інтернет в Україні зросла в 7,5 раз. При цьому відзначається зростання рівня довіри до опублікованої в мережі інформації. Вищесказане призводить до того, що відносини які складаються в сфері інформаційного забезпечення виборів виходять за межі існуючих наукових поглядів і правових норм, що об'єктивно викликано стрімким розвитком інформаційно-телекомунікаційних мереж загального користування та зміною запитів суспільства в цій сфері.

Відповідно до потреб суспільства в рамках інформаційного забезпечення виборів необхідно збільшити обсяг присутності в Інтернет виборчих комісій, включаючи наявність і регулярне оновлення акаунтів в соціальних мережах, таких як Facebook, Twitter.

Слід на законодавчому рівні, що виключить можливість зловживання дискреційними повноваженнями в цій сфері з боку виборчої комісії, яка організує вибори, розширити якість і обсяг інформації, що підлягає опублікуванню виборчими комісіями.

З огляду на, що випадків прямої вказівки закону на необхідність опублікування певної інформації такої як, наприклад, рішення про призначення виборів, відомості про реєстрацію кандидатів, фінансові звіти учасників виборів, результати виборів, саме формулювання виборчих законів «безпосередньо пов'язані з підготовкою та проведенням виборів» створює правову невизначеність і провокує виникнення конфліктних ситуацій.

Подолати цю проблему, проблему забезпечення гласності в роботі виборчих комісій можливо шляхом законодавчого регулювання використання системи відео спостереження за ходом голосування, підрахунком голосів виборців і встановленням підсумків голосування дільничними виборчими комісіями.

Цінністю даної системи в плані громадського контролю виборчого процесу є можливість безперешкодного перегляду зображення з виборчої дільниці усіма зацікавленими особами. Необхідно відзначити, що застосування системи відео спостереження не тільки сприяє громадському контролю роботи дільничних комісій, а й значною мірою дисциплінує поведінку всіх присутніх на виборчій дільниці: виборців, спостерігачів, членів комісії, кандидатів, представників виборчих об'єднань, представників засобів масової інформації. Однак відсутність законодавчо встановлених принципів використання даної системи, в тому числі її обов'язковості на виборах державного та місцевого рівня, принципів загальнодоступності, інформативності, дотримання таємниці голосування, є серйозним недоліком.

На залежність рівня довіри до держави від якості комунікації між суспільством і державою звернули увагу американські вчені, які зробили наступний висновок. Розуміючи, що суспільству не надається повна інформація про дії публічної влади (діяльність виборчих комісій в очах суспільства відноситься до цієї сфери), суспільство не може зробити власні висновки про події в реальності. Належним чином налагоджені комунікації сприяють збільшенню рівня довіри людей до держави, до роботи системи виборчих комісій, виборчих процедур і офіційно встановлених результатів виборів. Оприлюднення державним органом негативної інформації про роботу, що стосується, наприклад, проведення невірної державної

політики, скасування в судовому порядку рішення державного органу, притягнення до дисциплінарної відповідальності посадової особи, у великій мірі сприяє зростанню довіри до роботи системи органів державної влади в цілому. Інакше кажучи, не можна себе постійно хвалити, видаючи тільки вигідну інформацію, та ще й використовуючи державні засоби масової інформації, в цьому випадку люди просто перестають довіряти. Доцільно було б оприлюднити на офіційних мережових ресурсах виборчих комісій інформацію про факти визнання вищестоящої комісією або судом незаконними постанови або дії (бездіяльності) виборчої комісії.

З огляду на умови, що змінили потреби суспільства в сегменті масових комунікацій, слід розглянути можливість подання учасниками виборчого процесу документів через мережу Інтернет. Найбільш наочним є досвід створення та функціонування порталу адміністративних послуг України. Нормативно-правову основу функціонування даної системи складає закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI «Про адміністративні послуги», в якому встановлені основні вимоги до організації надання адміністративних послуг в електронній формі.

Досить великою популярністю користуються електронні сервіси різних органів державної влади, створених у вигляді додатків для мобільних пристроїв на базах операційних систем iOS, Android, Windows mobile.

Беручи до уваги встановлені законодавством швидкоплинні терміни виборчої кампанії, з метою створення додаткових гарантій для реалізації пасивного виборчого права вважаємо за можливе передбачити дистанційне висунання кандидатів. Документи, необхідні для висунення, можуть бути підготовлені та представлені з використанням відповідного програмного забезпечення через мережу Інтернет. У даному випадку потрібно аутентифікація кандидата, що можливо виконати в рамках, наприклад, відносин, регульованих законом України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги».

В аналогічному порядку допустимо розглянути питання про організацію збору підписів виборців, необхідних для реєстрації кандидата, списку кандидатів. Відповідний підхід застосовується в даний час в порядку реалізації громадської ініціативи, коли для внесення підпису щодо такої ініціативи на сайті Президента України. Чинне виборче законодавство зобов'язує виборчі комісії перевіряти відомості та документи, представлені кандидатами при висуванні та

підписи виборців. При таких обставинах процедура перевірки для виборчої комісії спрощується, оскільки направлення подань в різні державні відомства про перевірку відомостей може виконувати в електронній формі. Впровадження перерахованих пропозицій – це тільки питання часу. Цілком можливо, що в недалекому майбутньому прийдемо до проведення голосування на виборах через мережу Інтернет, як це зроблено в Швейцарії та Естонії. Вищевикладений підхід до вдосконалення виборчого законодавства в частині інформаційного обміну між учасниками виборчого процесу сприятиме реалізації принципу гласності на виборах, спрямований на досягнення виборами загальноприйнятих світових стандартів.

Список використаних джерел і літератури

1. Case of Bowman V. the United Kingdom. URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58134%22%5D%7D> (дата звернення 26.11.2019).

Л. К. Жданкіна,
кандидат юридичних наук, адвокат
(м. Хмельницький)

ІНСТИТУТ ЗАРАХУВАННЯ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ (ЗАЛКУ) В ПРОЕКТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ

Актуалізація проблеми удосконалення механізму регулювання цивільно-правових відносин в рамках створення єдиної європейської системи права отримала новий поштовх, який пов'язаний із активною роботою науково-дослідницьких проектних груп з питань розробки єдиного кодифікованого законодавства для ЄС. Наприкінці XIX ст. роботу в цьому напрямку продемонструвала так звана Комісія Ландо, що розробила доктринальний підхід до уніфікації системи європейського договірної права і права ЄС, який отримав назву Принципи європейського договірної права. Сучасний етап розвитку законодавчого процесу в ЄС як єдиного інтеграційного утворення характеризується намаганнями кодифікувати окремі галузі законодавства. Прикладом цього є напрацювання спеціальних академічних груп зі створення Проекту Європейського цивільного кодексу, створення якого відбувається на замовлення Європейської

Комісії, а отже є централізованою ініціативою зближення національних систем права в ЄС.

Вітчизняні науковці поки що не приділили належної уваги вивченню та аналізу окремих положень і процесу такої уніфікації. Проблема розглядається скоріше як можливість уніфікувати вітчизняне цивільне право до вимог європейського, однак детальний аналіз окремих цивільно-правових інститутів як, наприклад, зарахування зустрічних однорідних вимог в новому кодифікованому праві ЄС вітчизняними дослідниками не проводився.

Саме тому постає необхідність розкрити сутність нового еволюційного підходу європейських учених та законодавців до проблеми врегулювання відносин зарахування зустрічних однорідних вимог в праві ЄС.

Слід зауважити, що будь-які спроби уніфікації права ЄС, створення єдиних доктринальних або навіть законодавчих підходів до врегулювання цивільно-правових (надто договірних) відносин в рамках ЄС вкладаються в концепцію розробки та застосування так званого *lex mercatoria*. За своєю сутністю *lex mercatoria* є міжнародно визнаною системою загальних принципів права, на яких власне і відбувається побудова нового цивілістичного явища – єдиного європейського кодифікованого акта в галузі цивільного права, який покликаний замінити національне законодавство країн-членів ЄС в окремій галузі – договірному та зобов'язальному праві.

Як зазначають А.С. Довгерт і В.І. Кисіль, «група дослідників, яка стала наступником Комісії Ландо, та Група з існуючого приватного права ЄС (далі – *Acquis Group*) розробили Проект Європейського цивільного кодексу (*Draft of Common Frame of Reference*) (далі – Проект). І хоча Проект базується на напрацюваннях Комісії Ландо, однак в правовому регулюванні він іде далі та пропонує загальні правила щодо окремих договорів, недоговірних зобов'язань та речового права» [0, с. 217].

Фактично, цей Проект став системою загальних координат, за якою розвиватиметься цивільне право в країнах-членах ЄС та на засадах якого створюватиметься система цивільно-правового регулювання в праві ЄС, що буде введена в ранг закону. Логіка доцільності та обґрунтованості подальшого закріплення результату такої праці академічних колективів із розробки загальних засад та конкретних механізмів врегулювання цивільно-правових відносин ґрунтується на тому, що згадана вище позиція опрацьовується як реформа самої доктрини договірного права.

Як зазначає К. фон Бар, «на сьогодні Проект втілює в собі так звану рамкову концепцію регулювання відносин в ЄС, яка передбачає відсутність імперативних норм та детермінованих механізмів, замінюючи їх системою принципів і засад регулювання, побудованих в такий спосіб, який демонструє допустимі межі та необхідні обмеження такого регулювання» [0]. Загалом цей Проект містить визначення та типові правила, що охоплюють широкі сфери цивільного права. Він активізує розвиток гармонізованого загальноєвропейського контрактного права, разом з тим суттєво розширюючи можливості застосування засобів регулювання до договірних відносин, позбавляє оперативності процесу вирішення потенційних суперечностей між сторонами відносин [0, с. 4].

Що стосується інституту зарахування зустрічних однорідних вимог за Проектом, слід зазначити, що відповідно до ст. 6:101 передбачається таке: «зарахування – це процес, за допомогою якого особа може використовувати право на здійснення дій, спрямованих на користь іншої особи (залік), щоб повністю або частково погасити зобов'язання перед цією особою» [0, с. 273]. При цьому цією ж статтею передбачається, що норми Глави 6 Розділу III не застосовуються в процесі здійснення заліку при неплатоспроможності особи. Тобто Проект дає нам чітке розуміння, що залік є можливим у відносинах неплатоспроможності та її відновлення, однак має певні особливості проведення в такому випадку, а отже потребує детального аналізу з точки зору пошуку шляхів удосконалення інституту зарахування зустрічних однорідних вимог у вітчизняному цивільному праві.

Статтею 6:102 визначаються вимоги до застосування зарахування, на деякі з них (окрім загальних вимог зустрічності, однорідності) слід звернути увагу, оскільки вони впливають із національного права. Так, зарахування можливе, зокрема, якщо:

- одне із зустрічних зобов'язань має бути виконане;
- одна зі сторін має право зобов'язати іншу сторону прийняти зарахування;
- сторона, яка бажає здійснити зарахування має право розпоряджатися правом вимоги щодо свого боржника» [0, с. 273].

З точки зору вітчизняної цивільно-правової доктрини перша з наведених умов – «одне з зустрічних зобов'язань має бути виконане» – є надзвичайно логічною. Справа в тому, якщо ми говоримо про припинення зобов'язання зарахуванням, то цілком логічно, що зустрічне зобов'язання вже виконане, оскільки зарахування вимоги в

такому випадку виступатиме як неповне, несумлінне виконання зобов'язання.

Щодо наявності права зобов'язати одну зі сторін пройти зарахування, зауважимо, що у вітчизняній практиці цивільно-правового регулювання відносин такого механізму не передбачено в силу принципу диспозитивного регулювання в цивільному праві. Натомість з позиції європейського права, наявність такого обов'язку до прийняття зарахування може мати місце у відносинах, коли зустрічний боржник опинився у становищі неплатоспроможності і для того щоб не вчиняти процедуру стягнення з майна, кредитор примушується прийняти зарахування зустрічного зобов'язання. Така концепція примусового заліку, на нашу думку, не є доцільною та взагалі життєздатною.

Нарешті останнє – наявність права вимоги для застосування зарахування свідчить про певні проблеми реалізації інституту поступки права вимог, коли зустрічні вимоги роз'єднуються особливо після виконання однієї із них і неможливості фактичного виконання іншої.

Зміст статті 6:103 Проекту свідчить про те, що боржник не може застосувати зарахування, якщо воно суттєво погіршить права кредитора або зашкодить його інтересам. На нашу думку, це є слушне обмеження, хоча воно і можливе лише в тій цивільно-правовій доктрині, де зарахування зустрічних вимог вважається інструментом захисту прав кредитора, а не способом припинення зобов'язання, оскільки відносини зобов'язання є добровільними, тому кожна зі сторін має на власний розсуд вчиняти дії, спрямовані на його виконання, припинення, розірвання, часткове погашення тощо. Це прямо передбачається доктриною договірного права.

Натомість вбачаємо слушною практику, коли така умова чітко визначатиметься в договорі між сторонами. Лише тоді, коли такий договір укладено консенсуально, існує реальна можливість для додаткового захисту прав кредитора, оскільки в умовах зустрічності вимог передбачається, що такий статус, а отже і таку можливість, отримує будь-яка зі сторін.

Проект значно розширює можливості суб'єктів відносин проводити зарахування зустрічних вимог, які існують в різній валюті. Згадана вище можливість прямо передбачена в статті 6:104, відповідно до якої таке зарахування можливо виключно в межах еквівалентної вартості предмета зобов'язання, але якщо обсяги вимог не збігаються, то зобов'язання продовжує існувати.

Регулювання Проектом процесу зарахування зустрічних однорідних вимог у випадку наявності множинності зобов'язань містить в собі вимогу щодо настання юридичних наслідків після заяви про здійснення зарахування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 6:106 «якщо сторона, яка заявляє про здійснення зарахування, має два або більше права вимоги щодо іншої сторони, така заява набуває законної сили лише у тому випадку, якщо нею чітко визначається вимога, щодо якої застосовуватиметься зарахування» [0, с. 274]. Цікаво, що ч. 2 ст. 6:106, в якій вказується на можливість проголошення заяви щодо здійснення зарахування й «іншою стороною відносин зобов'язання» дає чітке розуміння того, що зарахування може відбуватися на вимогу будь-якої сторони договірних відносин, що є надзвичайно слушним для опрацювання в рамках вітчизняної цивільно-правової доктрини.

Отже, підбиваючи підсумки, слід наголосити на низці ключових аспектів регулювання Проектом інституту зарахування зустрічних однорідних вимог. По-перше, Проект визначає можливість проведення зарахування вимог, виражених у різних валютах. Дана норма суттєво розширює поняття однорідності або навпаки – нівелює цю ознаку. По-друге, Проектом регулюється порядок проведення зарахування у випадку множинності зобов'язань, на що необхідно звернути увагу і у вітчизняному законодавстві. По-третє, існує необхідність вивчення різниці між заліком та зарахуванням як окремим інститутом цивільного права та окремою дією, що є складовою такого інституту.

Загалом, слід наголосити, що Проект є лише засобом розробки загальних тенденцій та підходів до удосконалення законодавчого закріплення механізмів та інструментів цивільно-правового регулювання договірних відносин. З точки зору корисності для вітчизняної системи цивільно-правового регулювання зарахування зустрічних однорідних вимог як способу припинення зобов'язання досвід Проекту є важливим як орієнтир для подальшого удосконалення норм ЦК України та інших законодавчих актів, в яких передбачається можливість здійснення зарахування зустрічних вимог.

Список використаних джерел та літератури

1. Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Довгєрта і В.І. Кисіля. – К.: Алерта, 2012. – 376 с. 2. Bar von C. A Common Frame of Reference for European Private Law – Academic Efforts and Political Realities /C. von Bar // Electronic Journal of Comparative Law, vol. 12.1 (<https://www.ejcl.org/121/art121-27.pdf>). 3. European Contract Law: the Draft Common Frame of Reference [European Union Committee 12th Report of Session

2008–09]. – London: Published by the Authority of the House of Lords London, 2009, 67. 4. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) / Edited by C. von Bar, E. Clive and H. Schulte-Nölke. – Munich: European law publishers GmbH, 2009. – 648 p., p. 273-274.

О. Загрий,
Магістрант 2 року навчання
(м. Хмельницький)

**ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ
ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН СИЛАМИ
ТА ЗАСОБАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДПСУ
(в межах компетенції ДПСУ)**

Злочини щодо пов'язані з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин належать до числа небезпечних та розповсюджених на сьогодні в Україні. Вони посягають на громадську безпеку, створюють загрозу життю та здоров'ю, довкіллю, власності, стабільній діяльності підприємств, установ та організацій.

Війна на Сході, яка триває з 2014 року детермінує появу все більшої кількості злочинів пов'язаних з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин, тому особливе місце у протидії вказаній протиправній діяльності в зоні проведення операції Об'єднаних сил (далі – ООС), на державному кордоні та в межах контрольованих прикордонних районів відводиться Державній прикордонній службі України (далі – ДПСУ), що потребує не лише ініціативності, непримиримості, принциповості, творчого підходу, а й високого рівня адміністративно-правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Одним із факторів, що суттєво ускладнюють сучасну криміногенну ситуацію в Україні є незаконний обіг зброї, боєприпасів і вибухових речовин.

Протидія незаконному обігу зброї займає особливе місце в діяльності правоохоронних органів щодо запобігання злочинам, оскільки вона характеризується подвійною превенцією: окрім припинення незаконних дій зі зброєю, попереджаються також і тяжкі наслідки, які можуть настати в ході протиправного застосування зброї. Так, відповідно до п. 5, ст. 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» ДПСУ здійснює боротьбу з тероризмом шляхом: запобігання незаконному переміщенню через державний кордон

України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів. Згідно Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані: уживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення й припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень; здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами для швидкого й повного попередження, виявлення та припинення злочинів.

У силових відомствах для запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї та боєприпасів все частіше практикують посилені патрулі, які комплектуються військовослужбовцями та правоохоронцями. Крім того, Національною поліцією проводяться широко рекламовані акції по «добровільній здачі» зброї. Проте ці заходи є малоефективними. Незважаючи на те, що з незаконного обігу вилучається певна кількість вогнепальної зброї, кількість учинених злочинів з її використанням не зменшується.

Для виявлення каналів незаконного вивозу зброї із зони ООС та контрабанди її через державний кордон України вбачається доцільним максимально задіювати оперативні можливості ДПСУ, а також слід врахувати пропозиції головного наукового співробітника ДНДІ МВС Свіріна М.О. та особливу увагу як оперативних працівників так і джерел інформації приділити:

- районам прилеглим до лінії розмежування в межах Луганської та Донецької областей де проводиться ООС та блокпостам;

- районним військкоматам в межах контрольованих прикордонних районів, куди прибувають демобілізовані або військовослужбовці для реєстрації під час відпусток;

- місцям, де проводять вільний час військовослужбовці, а також особам, з якими вони спілкуються після несення служби тощо.

Д. М. Захарченко,
здобувач вищої освіти
(м. Хмельницький)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

В сучасному світі надзвичайно важливими стали інформаційні технології. Все ширшим стає коло можливостей для збору та обробки персональних даних, і внаслідок цього весь час розширюється сфера їх використання. Процес захисту персональних даних – не просто проблема державного регулювання, а й важлива складова питання захисту прав та свобод людини, зокрема захисту права на повагу до приватного життя.

Проблемам захисту особистих даних приділяється сьогодні багато уваги. Вони є дуже значущими як із теоретичної, так і з практичної позиції. Цим дослідженням приділено увагу в наукових працях багатьох учених.

Особливий інтерес до висвітленої проблеми проявляли М.В. Бем, В.М. Брижко, В.О. Волосецький, І.М. Городинський, С.С. Єсімов, К.С. Мельник, В.В. Оніщенко, О.Г. Рогова, О.М. Родіоненко, Г. Саттон та інші вчені [3, с.102].

Вперше своє нормативне закріплення норми з правового регулювання захисту персональних даних знайшли своє закріплення в положеннях міжнародних договорів з прав людини, як складова права на приватність. Так, у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. закріплено: «1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. 2. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань». Аналогічне за змістом положення включене і до ст. 16 Конвенції про права дитини 1989 р.

В подальшому в рамках Організації з економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) було розроблено «Базові принципи захисту недоторканності приватного життя і транскордонних потоків персональних даних» (англ. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data), схвалені Рекомендацією Ради ОЕСР від 23 вересня 1980 р., нова редакція яких була ухвалена у 2013 р. Своєю чергою, Генеральна

Асамблея ООН резолюцією №95 (XLV) прийняла «Керівні принципи регулювання комп'ютерних файлів, які містять персональні дані» (англ. Guidelines for the Regulation of Computerized Personal Data Files) [2, с.6].

Крім універсальних міжнародних договорів, відповідні норми містилися і в регіональних міжнародних договорах у сфері захисту прав людини. Так, положення щодо захисту права на приватність містяться в ст. 11 Американської конвенції з прав людини 1969 р., ст. 7 Хартії основних прав Європейського Союзу тощо.

У ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначено: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». Саме цей документ і став джерелом тієї системи захисту персональних даних, якою вона є сьогодні. Так, заснований Конвенцією Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Леандер проти Швеції» вперше зазначив, що зберігання державними органами інформації про особу є втручанням у її право на повагу до приватного життя, а відтак таке втручання повинне відповідати вимогам, викладеним у ч. 2 ст. 8 Конвенції. В подальшому Європейський суд з прав людини вказав, що держава повинна також вживати розумних заходів із метою дотримання права особи на повагу до її приватного життя (а відтак і права на захист персональних даних) із боку приватних суб'єктів.

Ключові положення рішень Європейського суду з прав людини лягли в основу прийнятої 28 січня 1981 р. 9Конвенції № 108 Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних». Цей документ став першим у цій сфері. У ньому вперше викладено ключові принципи обробки персональних даних, права особи у зв'язку з обробкою її персональних даних, базові норми щодо транскордонної передачі даних [1, с.13].

Сьогодні локомотивом розвитку законодавства у сфері захисту персональних даних став Європейський Союз. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року (далі – Директива 95/46/ЄС) є найбільш сучасним документом, який встановлює достатньо детальні вимоги щодо того, як має бути організована система захисту персональних даних у державі.

Формально цей документ не є частиною українського законодавства. Однак, по-перше, він є ключовим у системі захисту

персональних даних держав-членів Європейського Союзу, який є орієнтиром розвитку національної економічної, політичної та правової системи, і, по-друге, Закон України «Про захист персональних даних» (далі – Закон України № 2297-VI) базується фактично повністю на положеннях Директиви 95/46/ЄС. Можна стверджувати, що якби не Директива 95/46/ЄС, положення Закону України № 2297-VI було би вкрай важко правильно розуміти. Так, низка положень Директиви 95/46/ЄС недостатньо чітко/правильно сформульовані в Законі України № 2297-VI, тому для його правильного розуміння рекомендовано звертатися до відповідних положень Директиви 95/46/ЄС [2, с. 7].

Відповідно до статті 3 Закону України № 2297-VI законодавство про захист персональних даних складають Конституція України, Закон України № 2297-VI, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7]. Також на національному рівні вагоме значення мають документи у сфері захисту персональних даних, прийняті Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, закони України «Про доступ до публічної інформації» та «Про інформацію».

Відповідно до ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1, с.8].

Відповідно до абзацу 8 статті 2 Закону України № 2297-VI обробка персональних даних – будь-яка дія або сукупність дій, здійснених повністю або частково в інформаційній (автоматизованій) системі та/або в картотеках персональних даних, які пов'язані зі збиранням, реєстрацією, накопиченням, зберіганням, адаптуванням, зміною, поновленням, використанням і поширенням (розповсюдженням, реалізацією, передачею), знеособленням, знищенням відомостей про фізичну особу [7]. Варто вказати, що характер норм-дефініцій мають також положення ч. 1 ст. 12 та ч. 1 ст. 14 Закону України № 2297-VI [7]. Отже, якщо ж у законодавстві міститься стаття, в якій даються визначення вживаних понять, то саме у цій статті усі поняття мають бути визначені, а не розкидані по тексту закону, що ускладнює його розуміння та пошук відповідних

визначень, враховуючи також те, що закон розрахований на переважну більшість суб'єктів господарювання, у тому числі фізичних осіб-підприємців, які зазвичай не мають юридичної освіти, навичок користування законодавчими актами та не користуються послугами професійних юристів [9, с.66].

Відповідно до ст. 2 Закону України № 2297-VI персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Дане визначення є майже тотожним визначенню, поданому в Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Директиві 95/46/ЄС.

У момент збору персональних даних суб'єкт персональних даних повідомляється про володільця персональних даних, склад та зміст зібраних персональних даних, свої права, визначені Законом України № 2297-VI, мету збору персональних даних та осіб, яким передаються його персональні дані.

Вимоги Закону України № 2297-VI та застосування його положень при обробці персональних даних з використанням веб-ресурсів повністю кореспондуються з рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи щодо захисту недоторканості приватного життя в Інтернеті, рекомендаціями Робочої групи, що функціонує відповідно до ст. 29 Директиви 95/46/ЄС, та рекомендаціями Міжнародної робочої групи з питань захисту персональних даних в телекомунікаціях [8, с.78].

У зв'язку з численними зверненнями громадян щодо практичного застосування деяких положень Закону України № 2297-VI Міністерство юстиції надало роз'яснення з найбільш актуальних та поширених питань від 21.12.2011 р. «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних», в якому, зокрема, іде мова і про обробку персональних даних [4].

Метою обробки персональних даних є забезпечення володільцем бази персональних даних належного здійснення діяльності, визначеної в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих документах, які регулюють його діяльність, та внаслідок якої виникає необхідність у вчиненні будь-якої дії або сукупності дій з обробки персональних даних у базах. Слід звернути увагу на те, що склад та зміст персональних даних мають бути відповідними та не надмірними стосовно визначеної мети їх обробки [4].

Статтею 6 Закону України № 2297-VI «Загальні вимоги до обробки персональних даних» передбачено:

- мета обробки персональних даних має бути сформульована в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця персональних даних, та відповідати законодавству про захист персональних даних;

- персональні дані мають бути точними, достовірними та оновлюватися в міру потреби, визначеної метою їх обробки;

- склад та зміст персональних даних мають бути відповідними, адекватними та ненадмірними стосовно визначеної мети їх обробки;

- первинними джерелами відомостей про фізичну особу є: видані на її ім'я документи; підписані нею документи; відомості, які особа надає про себе;

- обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством;

- не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини;

- якщо обробка персональних даних є необхідною для захисту життєво важливих інтересів суб'єкта персональних даних, обробляти персональні дані без його згоди можна до часу, коли отримання згоди стане можливим;

- персональні дані обробляються у формі, що допускає ідентифікацію фізичної особи, якої вони стосуються, не довше, ніж це необхідно для законних цілей, у яких вони збиралися або надалі оброблялися;

- типовий порядок обробки персональних даних затверджується Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Правники характеризують цей Закон як не досить досконалий у зв'язку з відсутністю диференціації персональних даних на вразливі та звичайні, як це має місце у міжнародних документах. Причина: доволі багато фахівців із безпеки допускають масове негласне спостереження, але винятково в межах державної таємниці та

забезпечення чіткого балансу між захистом персональних даних та забезпеченням національної безпеки [3, с. 104].

Слід зазначити також, що у багатьох країнах здійснюється поділ персональних даних на загальні персональні дані, під якими розуміються прізвище, ім'я, по батькові, громадянство, місце проживання особи, та на вразливі персональні дані, що свідчать про расову належність, політичні, релігійні чи інші переконання, а також дані, що стосуються здоров'я або статевого життя, засудження до кримінального покарання. Такий поділ є необхідним для встановлення спеціального режиму захисту вразливих персональних даних [6, с. 61].

Аналіз міжнародно-правового регулювання захисту персональних даних свідчить, зокрема, про три основні його тенденції. По-перше, це декларування в актах загального характеру права на захист персональних даних як органічної частини фундаментальних прав людини; по-друге, закріплення в нормативних актах Європейського Союзу, Ради Європи, регіональних міжнародних організацій повноважень на регулювання відповідного права і, по-третє, включення юридичних норм щодо охорони конфіденційної інформації у міжнародні договори. До міжнародно-правових керівних принципів захисту персональних даних належать, зокрема, законність отримання, обробки і використання інформації; конкретна мета збору; обмеженість строку зберігання, точність; захист від випадкового чи несанкціонованого знищення чи випадкової втрати, від несанкціонованого доступу до інформації; гласність; право доступу особи до персональної інформації; право перевірки і внесення змін у свої дані та ін. [10, с. 75].

Підсумовуючи вищезазначене, низка законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення захисту персональних даних, у цілому відповідає європейським нормам. Але, поряд з тим, важливою проблемою залишається певна несистемність державних механізмів забезпечення захисту персональних даних, зокрема, з огляду на те, що законодавчі акти ухвалюються з метою вирішення тактичних завдань, без урахування стратегічних орієнтирів та об'єктивних українських умов. Окрім того, частина відносин у сфері захисту персональних даних регулюється підзаконними, а подекуди і відомчими нормативними актами. Аналіз державної нормативно-правової бази з питань захисту персональних даних засвідчив, що їй притаманна низка суттєвих недоліків, як фрагментарність, неузгодженість законодавчих актів між собою,

недостатня чіткість, конкретність та відповідність європейському законодавству тощо [5, с. 141].

Перспективами вдосконалення найбільш «слабкої ланки» в системі обробки персональних даних – захисту – є:

- юридичне супроводження захисту персональних даних у мережі Internet, оскільки ця незахищеність сьогодні стає вагомим важелем впливу на діяльність суб'єктів персональних даних;

- чітка фіксація відповідальності володільців персональних даних у випадках, коли ці дані стають загальновідомими (через санкції, притягнення до адміністративної відповідальності та інші).

Дуже важливий момент – відповідність чинних у конкретній компанії процедур із обробки та захисту персональних даних вимогам GDPR. Компанія повинна вдосконалити договори, розроблені всередині своєї структури (трудові чи цивільно-правові) з третіми особами чи партнерами, враховуючи наявне законодавство ЄС [3, с. 106-107].

Таким чином, в Україні становлення захисту персональних даних відбувається надто повільними темпами, зважаючи на досвід зарубіжних країн. Українське законодавство в сфері захисту персональних даних є досить непослідовним, оскільки можна говорити про те, що відсутній його системний зв'язок із міжнародно-правовими актами у цій царині. Тож національній правовій системі слід перебудовувати свої підходи до обігу персональних даних. А також національній судовій системі необхідно переорієнтуватися з презумпції правоти владних та інших володільців баз даних на пріоритет захисту такого невід'ємного права людини, як її особисті дані, як то зроблено у цивілізованому світі.

Список використаних джерел та літератури

1. Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. Київ: К.І.С., 2015. 220 с.
2. Бем М. В., Городиський І. М. Стандарти захисту персональних даних в соціальній сфері: практ. посібник. Львів: б.в., 2018. 110 с.
3. Гронь О. В. Проблеми захисту персональних даних у контексті сучасної комунікації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 19. Ч. 1. С.102-108.
4. Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних»: роз'яснення Міністерства юстиції України від 21.12.2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/n0076323-11>.
5. Обуховська Т. І. Державні механізми забезпечення захисту персональних даних в Україні: дис.... канд. наук з державного управління: 25.00.02. Київ,

2016. 229 с. 6. Оніщенко О. В. Захист персональних даних. Юридичний вісник. 2012. Вип. 22. Ч. 1. С. 60-64. 7. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 3. Ст. 481. 8. Русак Д. М., Березовська І. Р. Вдосконалення правового регулювання захисту персональних даних в мережі Інтернет в контексті інтеграції України в світовий інформаційний простір. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 124. Ч. 2. С. 74-84. 9. Сопілко І. М. Механізм захисту персональних даних: проблеми та перспективи. Юридичний вісник. 2013. Вип. 27. С. 66-70. 10. Шакабурина О. О. Проблеми правового захисту персональних даних як відомостей з обмеженим доступом. Вісник НТУУ «КПІ». 2012. Вип. 4. С. 74-78.

М. К. Зубанський,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
(м. Львів)

ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ, ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД (З ТОЧКИ ЗОРУ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

Геополітична ситуація в сучасному світі свідчить про зміну загальноприйнятих понять та явищ. Таким чином розуміння більшості понять виходить на якісно новий рівень і потребує переосмислення відповідно до реалій сьогодення. Враховуючи геополітичну ситуацію в Україні протягом останніх років можна зазначити, що поняття «збройний конфлікт» та «війна», яке закріплене в міжнародних нормативно-правових актах потребує удосконалення та уточнення, оскільки визначення даних понять, які на даний час містяться в Женевській конвенції не дозволяють провести чітке розмежування та визначити яке з даних понять повинно застосовуватися для визначення характеру подій, які на даний час відбуваються на території східної України.

Підтримання миру і попередження збройних конфліктів є найважливішими завданнями ООН. Як передбачає пункт 3 статті 1 Статуту Організації, заохочення і розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх без будь-якої дискримінації є однією з основоположних цілей Організації. В цьому зв'язку ООН накопичила багатий досвід в справі використання як МППЛ, так і для захисту людей в період збройних конфліктів. На її думку, прийняття важливих

міжнародних документів про права людини, таких як Загальна декларація прав людини і міжнародні договори про права людини, сприяло утвердженню ідеї про те, що кожен повинен користуватися правами людини, будь-то в мирний час або під час війни.

Протягом останніх двох десятиліть держави – члени ООН все частіше закликають Секретаріат і спеціалізовані установи Організації використовувати норми обох галузей правових норм в якості основи для їх цілей і діяльності, що дозволить накопичити значний експертний потенціал, вдосконалити методологію і збагатити практику на місцях. Обидва правових режими застосовуються в контексті резолюцій Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки і Ради з прав людини. Вони також використовуються в контексті моніторингу розслідувань, аналізу та представлення доповідей Секретаріатом і спеціалізованими установами ООН, включаючи Генерального секретаря застосовуються, зокрема, в контексті діяльності Ради Безпеки в області захисту певних категорій осіб, включаючи цивільних осіб, жінок, дітей і ВПО.

Комісія з прав людини та її наступниця – Рада з прав людини – є форумами, на яких їх члени аналізують і обговорюють ситуації і проблеми в області прав людини. Мандат Ради з прав людини консолідував роботу, проведenu Комісією з 1947 року. Дійсно, приймаючи резолюцію 60/251 про заснування Ради з прав людини, Генеральна Асамблея ухвалила покласти на неї два ключові обов'язки: а) сприяння загальній повазі та захисту всіх прав людини і основних свобод для всіх без будь-яких відмінностей і на справедливій і рівній основі; і б) розгляд ситуацій, пов'язаних з порушенням прав людини, включаючи грубі та систематичні порушення, і формулювання по ним рекомендацій.

І Комісія, і Рада послідовно розглядали порушення що мали відношення до їх мандатів. Рада також постановила, що «з урахуванням взаємодоповнюючого і взаємопов'язаного характеру в універсальному періодичному огляді враховуються застосовні норми міжнародного права».

Аналогічної позиції дотримуються Управління Верховного Комісара ООН з прав людини, Комітет з прав людини у своїх Загальних Коментарях, Комітет проти катувань, Комітет по економічним, соціальним і культурним правам, Спеціальний доповідач з питань позасудових страт та представники інших спеціальних та робочих груп, створюваних ООН у зв'язку з порушенням прав людини під час збройних конфліктів у конкретних країнах чи

регіонах. Серед них особливо слід відмітити Міжнародну слідчу комісію по Дарфуру (Судан), Колумбії, Лівану, Грузії, Сирії тощо.

Важливим аспектом визначення характеру та специфіки подій, які відбуваються на сході України та їх кваліфікації є положення Женевської конвенції, які дозволяють провести аналіз геополітичної ситуації на сході України, а також визначити причини її виникнення, правильно кваліфікувати і провести пошук можливих шляхів вирішення даного питання. Женевська конвенція містить докладні положення, що регулюють засоби і методи ведення війни і захист осіб та об'єктів, які потрапляють у владу воюючої сторони. Як тільки починається збройний конфлікт, будь-яка дія, що здійснюється з причин, пов'язаних з цим конфліктом, має відповідати міжнародним гуманітарним правилам. З іншого боку, дані правила не застосовуються до сутичок всередині країни, які не досягають порогу збройного конфлікту, або до ситуацій внутрішніх безпорядків і напруження, таких як бунти, ізольовані і спорадичні акти насильства і аналогічні дії, що не є збройним конфліктом [5, с. 22].

Таким чином, при відсутності збройного конфлікту будь-які спори між державами і будь-які питання захисту громадян повинні вирішуватися відповідно до норм права, застосовного у мирний час. Громадяни однієї держави, затримані в іншій, мають перебувати під захистом і, в залежності від обставин, можуть користуватися дипломатичним і консульським імунітетом своєї держави або захистом відповідно до міжнародного права.

В ситуаціях, що не досягають порогу збройного конфлікту, будь-яке застосування сили чи інших владних повноважень державами по відношенню до груп або окремих осіб, які перебувають в рамках їх юрисдикції, а також будь-яке насильство або інша серйозна шкода, завдана такими групами та окремими особами, залишається питанням національного кримінального права [4, с. 18].

Перед тим, як перейти до класифікації збройних конфліктів необхідно визначити саме поняття збройного конфлікту. Женевську конвенцію не дарма називали раніше правом війни, тому що саме вона є сферою його застосування. Що таке війна і чи відрізняється вона від збройного конфлікту? Дуже часто можна зустріти одночасне застосування цих термінів. Дійсно, сьогодні вони застосовуються як тотожні, хоча різниця між ними існує.

Термін «збройний конфлікт» ширший за обсягом ніж термін «війна». Це підтверджується загальною для Женевської конвенції, а саме ст. 2, за якою норми цих документів застосовуються не тільки у

випадку проголошення війни, але й щодо будь-якого іншого збройного конфлікту. За класичним міжнародним правом «війна» вимагає наявності цілого ряду міжнародно-правових критеріїв: вона має бути проголошена, наслідком чого зазвичай є розрив дипломатичних відносин і припинення дії двосторонніх міжнародних договорів поміж воюючими. Річ в тому, що протягом останніх десятиліть, після заборони застосування сили і погрози силою у ст. 2 Статуту ООН, держави воюють без проголошення війни і навіть зберігаючи дипломатичні й договірні відносини. Ніхто не хоче проголошувати війну, чим одразу на весь світ заявляти, що ти агресор і нести за це міжнародно-правову відповідальність. Навіть тоді, коли держава захищається від вторгнення, вона часто навіть не визнає стану війни поміж нею і агресором. Безумовно, наслідком цього стало закріплення у Женевській конвенції терміну «збройний конфлікт» і поступовий відхід від застосування терміну «війна» у документах міжнародного гуманітарного права, залишивши його *jus ad bellum*.

Як це не дивно, довгий ряд міжнародних договорів не містить ані визначення поняття війна, ані поняття збройний конфлікт. Сьогодні найбільш поширеною в наукових колах є дефініція з першої справи Міжнародного кримінального суду, по обвинуваченню Душко Тадіча: «збройний конфлікт має місце кожен раз, коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами і організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави».

Століттями вважалося, що під регулювання міжнародного законодавства підпадають тільки війни між державами, а не всередині них. Громадянські війни були справами окремих держав, а не міжнародного права; спроби ж їх оцінити, чи встати на бік антиурядових сил вважалися втручанням у внутрішні справи цієї держави. З середини ХХ ст. ситуація поступово змінюється. Кожна Женевська Конвенція 1949 р. вже містила ст. 3, що перелічувала елементарні принципи гуманітарного захисту під час «збройних конфліктів, які не мали міжнародного характеру». Розділення збройних конфліктів на міжнародні й неміжнародні продовжилося в Додаткових протоколах 1977 р., які відповідно регулювали кожен з них.

Таким чином, міжнародне кримінальне право визначає два типи збройних конфліктів: міжнародні і неміжнародного характеру. На перший погляд, все зрозуміло: війна між двома і більшою кількістю держав вважається міжнародним збройним конфліктом, а

збройні сутички в межах території однієї держави - неміжнародним збройним конфліктом.

Проте, як зазначив Дж. Олдріч, «реальність може бути заплутаною, а збройні конфлікти в реальному світі не завжди точно вкладаються в дві категорії, на які їх поділило Міжнародне кримінальне право». Так, актуальними є питання щодо так званих інтернаціоналізованих конфліктів, які починалися як внутрішні, а після втручання третьої держави на боці повстанців (що заборонено класичним міжнародним правом) набули міжнародного характеру. Проблеми визначення існують також щодо «асиметричних» конфліктів, в яких беруть участь недержавні утворення (в секторі Газа, в Афганістані тощо), а також дуже поширені сьогодні опосередковані (проху) конфлікти, у яких одна держава здійснює загальний чи ефективний контроль за діями організованих збройних груп на території іншої держави. Зрештою, визначення стану війни, кола ворогуючих і переможців усе більше ускладнюється в сучасних умовах «глобальної війни з тероризмом» і різного роду «інформаційних воєн», що супроводжують збройну боротьбу [3, с. 17].

Не зважаючи на всі ці політологічні невизначеності, Римський Статут Міжнародного кримінального суду у ст. 8, що встановлює кримінальну відповідальність за воєнні злочини, закріпив лише два види конфліктів: міжнародний і неміжнародного характеру. Це також наполягає на такій дихотомії – тільки два різновиди збройних конфліктів. Поширений нині термін «гібридна війна» не має ані дефініції, ані правового регулювання, а належить до політологічних понять.

Міжнародний збройний конфлікт має місце кожного разу, коли між державами існує застосування збройної сили, незалежно від інтенсивності такої сили і визнання стану війни, її оголошення чи введення військового стану. Питання застосування норм міжнародних нормативно-правових актів – це питання факту, як тільки є застосування сили однією державою проти іншої – одразу застосовується для міжнародних збройних конфліктів.

На противагу цьому, для існування неміжнародних збройних конфліктів необхідно виконати два сукупні критерії: 1) по-перше, має бути «тривале збройне насильство» у сенсі досягнення певного порогу інтенсивності такого збройного насильства [1]; 2) по-друге, принаймні одна зі сторін конфлікту має бути організованою збройною групою. Таким чином, різниця між міжнародними та неміжнародними

збройними конфліктами ґрунтується на двох факторах: структура та статус залучених сторін. Натомість, неміжнародні збройні конфлікти ведуться між державними і недержавними організованими збройними групами. Поріг інтенсивності насильства відрізняється. Рівень насильства, необхідний для ініціювання міжнародних збройних конфліктів є значно нижчим за рівень, необхідний для неміжнародних збройних конфліктів. Критерії порогу насильства і ступінь організації збройної групи відрізняють ситуації неміжнародних збройних конфліктів від ситуацій внутрішніх заворушень, повстань, тероризму або високого рівня злочинності, які не підпадають під дію норм міжнародного. Якщо порогові або організаційні критерії не виконуються, ситуація не відповідає вимогам для кваліфікації діяння як неміжнародного збройного конфлікту [2, с. 22].

Таким чином, враховуючи положення міжнародного права, а саме положення Женевської конвенції та статуту Міжнародного кримінального суду можна дійти висновку що на території України, як суверенної демократичної держави відбувається саме міжнародний збройний й конфлікт.

Це підтверджується збройною інтервенцією іноземної держави на територію України, а також хараутером бойових дій, які ведуться на території нашої держави. З наведеного вище можна сформулювати висновок що для вирішення питання відновлення територіальної цілісності України а також припинення бойових дій на території України необхідним є саме застосування положень міжнародних нормативно-правових актів і застосування процедури розгляду справи в міжнародному кримінальному суді, що матиме своїм наслідком обов'язкове виконання рішення даної установи та відновлення територіальної цілісності нашої держави. Загальновідомим фактом є те що дана процедура розгляду справи в Міжнародному кримінальному суді є довготривалою, але вжиття дієвих заходів для відновлення територіальної цілісності та недопущення подальших посягань на суверенітет нашої держави є необхідними вже сьогодні.

Список використаних джерел та літератури

1. Загальна декларація прав людини: від 10.12.1948 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 25.11.2019). 2. Стюарт Дж.Г. «К единому определению вооруженного конфликта в международном гуманитарном праве: анализ интернационализированного

вооруженого конфлікту. Международный журнал Красного Креста, 2003. № 850. 157 с. 3. Паулюс А., Вашакмадзе М. Асимметричная война и понятие вооруженного конфликта - попытка разработать концептуальную модель // Международный журнал Красного Креста, 2009. № 873. 4. Уиг Ф-Б Неоднозначность понятия войны. Международный журнал Красного Креста, 2009. № 873. 5. Aldrich G. «The laws of war on land», American Journal of International Law, Vol. 94, 2000, P. 62.

О. В. Когут,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ВРАХУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Традиційно адміністративна відповідальність відноситься до сфери правових інститутів, які, на жаль, досить затребувані соціальною практикою. Спірною але оригінальною є думка відомого вченого-адміністративіста Д.М. Лук'янця про те, що концептуальні засади і нормативна конструкція адміністративної відповідальності є одним з найстаріших видів юридичної відповідальності, а фундаментальні засади цього виду відповідальності можна простежити навіть у такій видатній пам'ятці людської історії, як Біблія, адже в біблійній історії створення Богом людини абсолютно чітко відбивається основна ознака адміністративної відповідальності – адміністративний (позасудовий) порядок застосування санкцій за порушення відповідних норм [1, с. 6-7].

Переживши багато трансформацій, на цей час адміністративна відповідальність у нашій державі зосереджена у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), який було сформовано ще на базі Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення від 23 жовтня 1980 року, і на сьогоднішній день він фактично є, як правильно зазначає В.К. Колпаков, «кодексом етатистських цінностей старої і вже віджилої тоталітарної системи, в якій правові відносини формувалися за принципом «заборонено все, що не дозволено законом», а втручання держави в усі сфери суспільного буття, прав і свобод

людини було нормою» [2, с. 306]. Але ж реалізація адміністративної відповідальності пов'язана із застосуванням широкого спектра примусових заходів, спрямованих на обмеження прав і свобод людини. І це стосується великої кількості осіб.

Так, за даними *статистики*, органами адміністративної юрисдикції в середньому щорічно притягується до відповідальності від 6 до 9 мільйонів осіб (зазначимо, що аналіз даних за 1990-2017 роки дає максимальний показник у 1995 році – 22 400,6 тис. і мінімальний у 2013 році – 1 984,6 тис. [3]). Якщо порівняємо дані щодо кількості осіб притягнутих до адміністративної відповідальності з кількістю засуджених за вчинення злочинів у цих же роках, то отримаємо співвідношення *21 до 1* (у 2013 р.) та *105 до 1* (у 1995 р.). Відтак контроль та нагляд за додержанням закону в діяльності органів, які залучені до адміністративно-деліктного провадження, набуває вирішального значення. На сьогодні він покладений на суди та прокуратуру.

Окремо слід зупинитись на *судовій статистиці*. Так, впродовж 2018 року у місцевих загальних судах перебувало на розгляді 818 997 справ та матеріалів про адміністративні правопорушення, було розглянуто 630 891 та закрито 234 325 справ (з них 136 991 – у зв'язку із закінченням строку накладення адміністративного стягнення, 53 370 – у зв'язку з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення) [4, с.120]. Зауважимо, що питома вага закритих справ щодо правопорушень пов'язаних з корупцією до кількості осіб, щодо яких ці справи було розглянуто з винесенням постанови, становила 49% – тобто було закрито майже кожену другу (!) справу. Основні підстави – відсутність події і складу адміністративного правопорушення (42%), закінчення строку накладення адміністративного стягнення (40%) і малозначність правопорушення (16%). А апеляційними загальними судами було скасовано і змінено 1% постанов місцевих загальних судів.

Аналіз *практики адміністративних судів* свідчить, що підставами скасування рішень про накладення адміністративних стягнень здебільшого було недотримання процедури розгляду справ про адміністративні правопорушення, а саме: несвоєчасне вручення або складання протоколів про адміністративні правопорушення, постанов про притягнення до адміністративної відповідальності; несвоєчасне повідомлення або неповідомлення особи про час та місце розгляду справи; розгляд справи за відсутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності [5].

Щодо наглядової діяльності *прокуратури* (а з 2014 року прокурор здійснює нагляд лише за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян), то, за даними Генеральної прокуратури України, за 12 місяців 2017 року органами прокуратури при здійсненні прокурорського нагляду за законністю у зазначеній сфері було розглянуто 1 615 документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону. З них 460 стосувалось адміністративного доставлення та затримання, а 439 – виконання адміністративного арешту [6].

Слід зауважити, що зміст такого надзвичайного заходу запобігання адміністративним правопорушенням, як *адміністративне затримання*, був навіть предметом розгляду Конституційним Судом України (далі – КСУ) [7]. У мотивувальній частині рішення КСУ зазначено, що конституційна вимога (ч.3 ст.29) щодо максимально можливого часу обмеження свободи особи без вмотивованого рішення суду в кримінальному процесі, повинна враховуватися при визначенні максимально можливого часу такого обмеження в адміністративному процесі. Тобто, адміністративне затримання особи без вмотивованого рішення суду не може перевищувати сімдесяти двох годин. На виконання рішення КСУ стаття 263 КУпАП 13 квітня 2012 року була викладена у новій редакції і тепер не містить положень щодо затримання у певних випадках до 10 діб чи до розгляду справи, а також щодо початку адміністративного затримання (з моменту доставлення чи витвердження). Але КСУ у своєму рішенні зазначає про те, що невизначеність у вирішенні питання, пов'язаного з часом *доставлення порушника*, може призвести до певних зловживань з боку відповідних органів в частині, що стосується встановлення можливого строку обмеження права особи на свободу, який з урахуванням часу доставлення може тривати більше, ніж це визначено в законі. Тому, на нашу думку, доцільно було б чітко визначити початок перебігу строку адміністративного затримання, а не просто вилучити відповідні положення. Слід зазначити, що ч.2 ст.37 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює, що відлік часу утримання затриманої фізичної особи в спеціально відведених для цього приміщеннях рахується з моменту її фактичного затримання, в той час як ч.8 ст.259 КУпАП містить вказівку про те, що доставлення порушника має бути проведено в можливо короткий строк.

У контексті досліджуваного питання актуальності набуває і європейська практика. Так, 17 липня 1997 року ВРУ було ратифіковано *Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод* [8], після чого у будь-якої особи з'явилася можливість (а у суб'єктів владних повноважень навіть обов'язок) порівнювати відповідність чинного законодавства та своєї діяльності не лише до вимог Конституції України, а й стандартів захисту прав особи, гарантованих цією Конвенцією. А 23 лютого 2006 року було прийнято Закон України «Про виконання Рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» [9], у статті 17 якого встановлюється, що «суди застосовують при розгляді справ *Конвенцію та практику Суду (Європейського Суду з прав людини) як джерело права*».

Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), О.В. Соловйов зазначає, що абсолютна більшість запитів ЄСПЛ, які надходять на ім'я Уряду України, стосуються різноманітних аспектів застосування частини 1 статті 6 Конвенції [10]. Хоча дослівне тлумачення цієї статті обмежує предмет правового регулювання цивільними та кримінальними правовідносинами, але ЄСПЛ виходить з такої інтерпретації положень Конвенції, яка впливає з об'єкта та цілей цього договору, а не з необхідності максимально звужити обов'язки держав-членів. Тому ЄСПЛ «неодноразово підтверджував свою позицію про те, що на національному рівні певні правопорушення можуть вважатися адміністративними або дисциплінарними проступками, однак, з огляду на цілі Конвенції окремі з таких проступків слід визнавати «кримінальними правопорушеннями» в автономному, конвенційному значенні цього поняття» [11, с.132].

Аналізуючи практику ЄСПЛ, автори праці «Руководство по статье 6 Конвенции. Право на справедливое судебное разбирательство (уголовно-правовой аспект)» [12] виділили такі адміністративні правопорушення, що могли підпадати під дію кримінального аспекту статті 6:

1) порушення правил дорожнього руху які передбачають накладення штрафу чи обмежень на керування автомобілем (Лутц проти Німеччини, Шмауцер проти Австрії, Маліге проти Франції);

2) дрібні правопорушення громадського порядку (Лауко проти Словачії, Ніколета Георге проти Румунії);

3) правопорушення проти законодавства у сфері соціального забезпечення (Хусейн Туран проти Турції);

4) порушення, що стосувались поширення матеріалів, які розпалювали міжнародну ворожнечу (Балсіте-Лідейкієне проти Литви).

Стаття 6 застосовувалась і до проваджень щодо порушень у сфері оподаткування (Бенденун проти Франції), у сфері митного законодавства (Салабіаку проти Франції), а також до штрафів, які накладались судом у сфері бюджетних і фінансових питань (Гіссе проти Франції) та в області економічного, фінансового і антимонопольного законодавства (Ліллі Франс С.А. проти Франції, Дюбюс С.А. проти Франції, А. Менаріні Діагностікс С.Р.Л. проти Італії [12, с.8].

Визначаючи обсяг поняття кримінального обвинувачення, ЄСПЛ застосовує так званий «*тест Енгеля*» (за назвою справи, під час вирішення якої Суд вперше їх сформував [13]), виділяючи *три критерії*: критерій національного права; критерій кола адресатів та критерій правових наслідків для адресата.

Критерій національного права дозволяє встановити до якого виду правопорушень відноситься діяння за національним правом, але у контексті застосування гарантії справедливого судового розгляду він відіграє досить незначну роль. В іншому випадку країни - члени Конвенції були б здатні уникати виконання вимог статті 6 Конвенції шляхом декриміналізації та перегляду класифікації кримінальних правопорушень.

Критерій кола адресатів дозволяє визначити характер правопорушення – якщо норма поширюється на невизначене коло осіб, тоді правопорушення підлягає кваліфікації як кримінальне. Наприклад, у справі *Озтюрк проти ФРН* предметом розгляду виступала відповідальність за порушення правил дорожнього руху, яка згідно із правом країни-відповідача не відносилася до кримінальної. Проте ЄСПЛ зауважив: виходячи з того, що правила дорожнього руху чинні для усіх користувачів доріг, а не лише для певної групи, відповідальність за порушення цих правил є кримінальною за своїм змістом [14]. А у справі *Банденун проти Франції* ЄСПЛ врахував важливість обставин, які свідчили на користь адміністративного характеру податкових санкцій, але відзначив, що звинуваченню надають «кримінальний характер» тому, що факти, які ставились у вину, підпадали під дію загального кодексу оподаткування, який відноситься до всіх громадян, як платників податків, а не до обмеженого кола осіб, наділених особливим статусом [15].

На думку Д.С. Азарова, зазначений критерій має найістотніше значення для визнання адміністративних правопорушень кримінальними проступками. Так, адміністративний делікт, як правило, характеризується подвійною протиправністю, ним порушується регулятивна та охоронна норми (остання, власне, й передбачає відповідальність за порушення норми регулятивної). Кримінальний характер правопорушення має місце тоді, коли регулятивна норма не належить до спеціальних – таких, що поширюються на осіб окремих категорій (державні службовці, військові тощо). Якщо дія такої норми розрахована не на якусь обмежену групу осіб зі спеціальним статусом, це, з позицій ЄСПЛ, свідчить про кримінальний характер правопорушення [11, с. 132].

Критерій правових наслідків для адресата дозволяє оцінити форму та тяжкість правових наслідків (санкцій) для адресата у разі вчинення ним відповідного порушення. Так, за вчинення адміністративних протиправних діянь нерідко передбачається накладення значних штрафів або навіть ув'язнення. У цьому зв'язку в практиці ЄСПЛ сформувалася позиція, відповідно до якої застосування позбавлення волі у якості покарання надає правовій нормі характер, більшою мірою властивий кримінальному провадженню, ніж адміністративному чи дисциплінарному. У справі *Енгель та інші проти Нідерландів* ЄСПЛ зазначив, що «У суспільстві, в якому діє принцип верховенства права, покарання у вигляді позбавлення волі віднесені до «кримінальної» сфери, за виключенням тих, які за своїм характером, тривалістю або способом виконання не можуть вважатися такими, що завдають суттєві збитки. Серйозність того, що поставлено на карту, традиції держави і значення, яке Конвенція надає повазі до фізичної свободи особи, – все це вимагає, щоб саме так і було» [13]. Варто зауважити, що ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на подібний «недолік» і українського законодавства. Так, у справі *Гуренко проти України* (6 вересня 2005 року) щодо застосування адміністративного арешту за прояв неповаги до суду (ст.185-3 КУпАП) у п.55 рішення ЄСПЛ вказано, «що в силу суворості санкції дана справа за суттю є кримінальною, а адміністративне покарання фактично носило кримінальний характер з усіма гарантіями статті 6 Конвенції» [16].

Також необхідно зауважити, що «кримінальна» природа стягнення (покарання) полягає у каральному та/або превентивному характері санкцій. Так, у п.38 рішення ЄСПЛ у справі *Юсілла проти Фінляндії* зазначено, що податкові штрафи були не відшкодуванням

шкоди, а покаранням з метою відвернення повторного правопорушення, тобто накладались на підставі норм, які мають каральні і превентивні завдання [17]. Разом з тим, незначущість покарання автоматично не позбавляє правопорушення «кримінального» характеру. Так, у п.35 цього ж рішення вказано, що «з практики Європейського Суду не впливає ніяких сталих чи надійних підстав, які дозволяють зробити висновок про те, що незначність покарання, призначеного в ході розгляду податкових або яких-небудь інших спорів, може мати вирішальне значення для виключення зі сфери дії статті 6 Конвенції правопорушення, яке у всіх інших відносинах в силу самої своєї природи є кримінальним» [17].

Слід зауважити, що практика тлумачення ЄСПЛ терміна «кримінальне правопорушення» не ставить під сумнів підхід держав до розмежування правопорушень на кримінальні та адміністративні. Так, у справі *Лутца проти ФРН* зазначено, що «враховуючи велику кількість незначних правопорушень, особливо порушень правил дорожнього руху, які є не настільки небезпечними, аби порушників піддавати кримінальній відповідальності, держави-учасники мають вагомні підстави для запровадження такої системи, яка розвантажує їх суди від більшості подібних справ. Переслідування за незначні правопорушення в адміністративному порядку не суперечить Конвенції за умови, що зацікавлені особи мають право на судове оскарження винесених проти них рішень, в процесі якого забезпечуються гарантії, передбачені ст.6 Конвенції» [18].

Отже, практикою ЄСПЛ сформульовано критерії ідентифікації тієї чи іншої справи як справи про кримінальне обвинувачення, що дає можливість вітчизняним судам поширення на осіб, які притягуються до відповідальності за деякі адміністративні правопорушення, процесуальних гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції. Показовою є *справа № 728/856/19 Бахмацького районного суду Чернігівської області від 14 травня 2019 року* [19] про закриття провадження в справі щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.130 КУпАП за відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Суд врахував, що адміністративне стягнення у виді штрафу, разом з позбавленням права керування транспортним засобом, мають каральний і стримуючий характер, а розмір штрафу в декілька разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати по Україні, а також перевищує розмір штрафу за кримінально каране діяння за національним

законодавством України (ч.1 ст.286). Тому адміністративне правопорушення передбачене статтею 130 КУпАП може бути віднесено до «кримінального обвинувачення» в розумінні статті 6 Конвенції із розповсюдженням відповідних гарантій щодо справедливого судового розгляду.

У цьому контексті варто зауважити, що 1 січня 2020 року набуде чинності Закон України від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [20]. Метою закону (як було зазначено у пояснювальній записці до законопроекту), є визначення на законодавчому рівні поняття кримінального проступку, його складових, пов'язаних із його вчиненням кримінально-правових наслідків, а також посилення відповідальності за керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння. Враховуючи тему нашого дослідження, зупинимось лише на змінах адміністративно-деліктного законодавства. Так, положення ст.130 КУпАП щодо відповідальності *за керування транспортними засобами* особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції вилучено, і такі дії перекваліфіковано у *кримінальний проступок* (ст.286-1 ККУ). Також заслуговує на увагу те, що нарешті законодавець вилучив з ч.2 ст.21 КУпАП відповідні посилання на цю ж статтю 130 (що теоретично дозволяло передачу матеріалів про адміністративне правопорушення навіть за повторне керування в стані алкогольного сп'яніння на розгляд громадської організації або трудового колективу).

Зазначимо, що ідея законодавчого запровадження інституту кримінальних проступків була проголошена ще у Концепції реформування кримінальної юстиції України (далі – Концепція) від 8 квітня 2008 року [21]. У п.1 розділу II Концепції встановлено, що до категорії кримінальних проступків мають бути віднесені: а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; б) передбачені чинним КУпАП діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо). На виконання

Концепції 27 серпня 2008 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено План заходів щодо її реалізації [22], згідно з яким ставилось завдання розробити та подати проект Кримінального процесуального кодексу України, а протягом шести місяців після його прийняття – проекти: 1) Кодексу України про кримінальні проступки; 2) закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо розмежування правопорушень залежно від ступеня їх суспільної небезпеки, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі; 3) Кодексу України про адміністративні проступки. Як показала практика, втілено було (і то з значним запізненням) лише пункт, щодо прийняття Кримінального процесуального кодексу України, у п.7 ч.1 ст.3 якого закріплено, що законом України про кримінальну відповідальність є законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (*Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки*).

Отже, з першого січня 2020 року термін «кримінальний проступок» нарешті буде легалізовано, і його належне застосування повинно значною мірою розвантажити слідство, підвищити його ефективність а також спростити процедуру розгляду в суді незначних кримінальних правопорушень. Але, на нашу думку, запропоновані законодавцем зміни є дещо «половинчастими» (особливо щодо адміністративно-деліктного законодавства).

По-перше, Законом України від 22 листопада 2018 року внесено зміни в діючий Кримінальний кодекс України (далі – КК України), хоча реформування кримінальної юстиції передбачало створення окремого закону про кримінальні проступки.

По-друге, з КУпАП забрано лише відповідальність за керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння (хоча в концептуальних актах та в теорії передбачалось віднести до кримінальних проступків і інші діяння). Як бути з іншими правопорушеннями, які, виходячи з наведених вище прикладів з практики діяльності ЄСПЛ, можна прирівняти до справ про кримінальне обвинувачення? Це може, наприклад, стосуватись ст.185, ст.185-3 КУпАП або інших адміністративних правопорушень, які досить схожі з кримінальними (наприклад, ст.44. КУпАП та ст.309 КК України, ст.106-2 КУпАП та ч.1 ст. 310 КК України).

По-третє, метою змін було, зокрема, посилення відповідальності за керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння. Дійсно, максимальний розмір штрафу

підвищується з **2 400** до **3-х тисяч** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Але якщо сьогодні ч.3 ст.130 передбачає позбавлення права керування транспортними засобами на строк **10 років**, то нова ст.286-1 КК України передбачає таке позбавлення на строк **від 2-х до 3-х років**.

Отже, висловимо сподівання, що запровадження інституту кримінальних проступків сприятиме просуванню нашої держави у напрямку гуманізації та посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань перед європейським та світовим співтовариством. Але при трансформації адміністративних правопорушень у кримінальні проступки доцільно дотримуватись чітких критеріїв, сформульованих з норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики їхнього застосування Європейським судом з прав людини.

Список використаних джерел та літератури

1. Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 367 с. 2. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. К. : Юрінком Інтер, 2004. 528 с. 3. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика / Правосуддя та злочинність. Правопорушення (1990-2017). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 4. Статистичний збірник «Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2014-2018 роках» / Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, відділ аналізу судової статистики у кримінальних справах правового управління (III) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2019. 125 с. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik%202014-2018.pdf>. 5. Довідка про результати вивчення та узагальнення практики розгляду справ за позовами фізичних осіб із приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності. URL: <http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/uzagalnennya/adminvidpovid>. 6. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2017 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113275&libid=100820&c=edit&c=fo. 7. У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання): рішення КСУ від 11 жовтня 2011

року // ОВУ. 2011. №84. Ст.3089. 8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>. 9. Про виконання Рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. 10. Соловйов О.В. Кримінальне обвинувачення у справах публічно-правового характеру (практика Європейського Суду з Прав Людини). URL : https://minjust.gov.ua/m/str_3302. 11. Азаров Д.С. Упровадження категорії кримінального проступку: окремі концептуальні проблеми / Д.С.Азаров // Наукові записки. Т.144-145. С.129-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2013_144-145_32. 12. Руководство по статье 6 Конвенции. Право на справедливое судебное разбирательство (уголовно-правовой аспект). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014 [Совет Европы / Европейский суд по правам человека]. 72 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_RUS.pdf. 13. Энгель (Engel) и другие против Нидерландов: Судебное решение от 8 июня 1976 года. URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/2461444>. 14. Озтюрк против Германии (Жалоба № 8544/79): постановление Европейского Суда по правам человека от 21 февраля 1984 года URL : <http://litigation.by/evropejskij-sud-po-pravam-cheloveka/28-resheniya-evropejskogo-suda-po-pravam-cheloveka/461-oztyurk-protiv-germanii-ozturk-v-germany-postanovlenie-evropejskogo-suda>. 15. Банденун против Франции Bendenoun (Жалоба № 12547/86): постановление Европейского Суда по правам человека от 24 февраля 1994 года. URL: <http://europeancourt.ru/tag/ravenstvo-storon/page/2>. 16. Справа „Гурепка проти України” (Заява № 61406/00): рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 2005 року // ОВУ. – 2006. - №3. Ст.139. 17. Юсила против Финляндии (Жалоба № 73053/01): решение Европейского суда по правам человека от 23 ноября 2006 года. URL: https://www.google.com.ua/?gws_rd=cr&ei=5dJ-VrW6B8OlygOth5OIAQ#q=. 18. Лутц (Lutz) против Федеративной Республики Германии : решение Европейского суда по правам человека от 25 августа 1987 года. URL : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461415/2461415.htm>. 19. Справа № 728/856/19 від 14 травня 2019 року Бахмацького районного суду Чернігівської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81746434>. 20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>. 21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: указ Президента України від 8.04.2008 р. // ОВУ. 2008. № 27. Ст. 838. 22. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування

С. І. Комар,
приватний адвокат
(м. Львів)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

В умовах побудови європейської моделі державно-службових відносин нагальною є необхідність суттєвого підвищення ефективності законодавства про державну службу, що потребує його суттєвого вдосконалення. Це стосується і правового регулювання відносин з реалізації щодо державних службовців заходів дисциплінарної відповідальності.

Останніми роками ця проблема не залишилася поза увагою науковців. Окремі її аспекти тією чи іншою мірою висвітлювались у працях В. Авер'янова [1], Ю. Битяка [2], І. Бородіна [3], В. Зуй [4], І. Картузової [5], Л. Корнути [6], О. Новак [7] та ін. Проте, лише в незначній кількості наукових досліджень останніх років пропонуються конкретні шляхи вдосконалення законодавства про дисциплінарну відповідальність державних службовців на основі аналізу чинного законодавства та сучасної практики її реалізації.

На сьогодні суттєвим недоліком правового регулювання державно-службових відносин, у тому числі й тих, що виникають з приводу притягнення до дисциплінарної відповідальності, є їх регламентація в значній мірі приватноправовими засобами, притаманними трудовому праву, і применшення значення публічних засобів, передбачених адміністративним правом. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що державна служба є різновидом трудової діяльності, а тому найбільш загальні питання трудових відносин у державній службі регулюються численними нормативно-правовими актами законодавства про працю. Особливості ж проходження служби в державних органах регулюються Законом України «Про державну службу» [8], який, у свою чергу, містить загальні положення щодо

державно-службових відносин, що виникають в діяльності переважної більшості державних органів, зокрема, в органах виконавчої влади.

Регулювання правового становища державних службовців, що працюють в органах прокуратури, апаратах судів, дипломатичної служби, митного контролю, служби безпеки та ін., здійснюється відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено законами України («Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», Митним кодексом України тощо).

Стосовно ж окремих категорій державних службовців діють спеціальні дисциплінарні статuti, які до системи дисциплінарних стягнень включають і передбачені законодавством про працю заходи дисциплінарного впливу та санкції, встановлені з урахуванням специфіки діяльності відповідних державних органів.

Варто підкреслити, що більшість норм законодавства про працю та деякі норми законодавства про державну службу, у тому числі й про дисциплінарну відповідальність, є диспозитивними (зокрема, щодо можливості, а не обов'язковості застосувати заходи дисциплінарного впливу, не обов'язковості, а можливості встановити строк випробування при прийнятті на службу тощо), що навряд чи сприяє сумлінному виконанню службовцями своїх обов'язків, оскільки далеко не за кожний дисциплінарний проступок настає дисциплінарна відповідальність, а чинне законодавство допускає застосування дисциплінарних стягнень по суті на власний розсуд посадової особи, яка уповноважена розглядати дисциплінарну справу і приймати у ній рішення.

З нашої точки зору, відносини щодо вчинення таких правопорушень та накладення за них дисциплінарних стягнень мають регулюватися за допомогою імперативного методу нормами відповідних нормативно-правових актів про дисципліну державних службовців, які б за вчинення будь-якого дисциплінарного проступку передбачали обов'язок, а не право відповідного керівника застосовувати заходи дисциплінарної відповідальності, за наявності на це підстав, з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних обставин правопорушення. Вважаємо, що це сприятиме практичній реалізації одного з основних принципів юридичної відповідальності – невідворотності покарання за вчинене правопорушення, як це передбачено в адміністративному та кримінальному законодавстві.

У наукових працях, присвячених цій проблематиці, висловлюються різні точки зору з приводу того, якими новими актами законодавства мають регулюватися відносини щодо реалізації заходів

дисциплінарної відповідальності у державній службі та якими мають бути система дисциплінарних стягнень та порядок їх застосування. Думки усіх зводяться до того, що це має бути законодавчий акт, оскільки згідно п. 22 ст. 92 Конституції України [9] правопорушення, які є дисциплінарними проступками, та відповідальність за них визначаються виключно законами.

Так, одні вчені вважають за доцільне загальні засади забезпечення дисципліни на державній службі в усіх органах державної влади визначити в Законі України «Про державну службу», стосовно ж дисциплінарної відповідальності деяких категорій державних службовців, що несуть відповідальність згідно дисциплінарних статутів, відповідні норми пропонують об'єднати в окремий закон, наприклад, Закон України «Про дисциплінарний статут державних службовців» чи «Про заохочення та дисциплінарну відповідальність державних службовців» і врегулювати його нормами особливості дисциплінарної відповідальності щодо окремих видів державної служби.

Інші вважають, що питання захисту прав та інтересів державних службовців, а також їх відповідальності (зокрема і дисциплінарної) мають бути відображені в Кодексі основних правил поведінки державного службовця [10, с. 72].

Дехто наполягає на тому, що, враховуючи відсутність в Україні єдиного законодавчого акту, який регулює ці питання, варто включити положення про дисциплінарне провадження у Дисциплінарний кодекс державного службовця. При цьому пропонується встановити у вказаному Кодексі як загальні для всіх видів державних службовців норми, так і норми спеціальні, які б регулювали відносини з приводу реалізації заходів дисциплінарної відповідальності стосовно певних видів державних службовців (працівників прокуратури, суду, митної служби тощо) [5, с. 127].

При цьому слід погодитися з думкою В.Л. Коваленка, який вважає, що інститут дисциплінарної відповідальності державних службовців слід урегулювати в окремому нормативному акті. На його думку, таким може бути Кодекс основних правил поведінки державного службовця України [11]. Звісно назва цього нормативного акту потребує узгодження, але сутність ідеї його створення полягає в тому, що ним на державних службовців повинно поширюватися не законодавство про працю, а законодавство про державну службу. Відтак, такий підхід дозволить перейти в регулюванні дисциплінарної

відповідальності державних службовців від засобів приватного (трудового) права до засобів публічного (адміністративного) права.

На нашу думку, прийняття такого кодифікованого акту приведе чинне законодавство (в частині дисциплінарної відповідальності) у відповідність з вимогами Конституції України та дасть змогу на практиці користуватися не численними підзаконними актами, а одним законодавчим актом у формі кодексу чи статуту.

Як уявляється, ці відносини дійсно мають регулюватися нормами, які були б кодифіковані і містились в одному законодавчому акті – Дисциплінарному статуті державного службовця. Його структурою та змістовним наповненням стали б розділи, що об'єднують норми стосовно визначення: 1) поняття службової дисципліни; 2) поняття дисциплінарного проступку; 3) поняття дисциплінарної відповідальності; 4) поняття дисциплінарного стягнення; 5) систему дисциплінарних стягнень; 6) загальний до всіх видів державної служби порядок накладення дисциплінарних стягнень; 7) порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності та здійснення дисциплінарного провадження; 8) порядок проведення службового розслідування; 9) підстави та порядок відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків на час проведення службового розслідування; 10) порядок прийняття та вимоги до рішення про застосування заходів дисциплінарної відповідальності; 11) процесуальний порядок оскарження рішення про накладення дисциплінарного стягнення; 12) порядок зняття (у тому числі й дострокового) дисциплінарного стягнення; 13) порядок відшкодування шкоди, завданої фізичним або юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державного службовця під час реалізації ним своїх повноважень; 14) вимоги до обліку накладених на державних службовців дисциплінарних стягнень.

В окремих розділах цього Статуту слід передбачити, крім вказаних вище загальних норм, що стосуються усіх видів державної служби, особливості дисциплінарної відповідальності окремих категорій державних службовців – органів Національної поліції України, прокуратури, органів Державної фіскальної служби України, Служби безпеки України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, дипломатичної служби тощо. Зокрема, поряд із загальною системою дисциплінарних стягнень (відповідно до ч. 1 ст. 66 Закону «Про державну службу» 2015 р. до державних службовців може застосовуватися виключно один із таких видів дисциплінарного

стягнення, як: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службову відповідність; 4) звільнення з посади державної служби), необхідно встановити можливість накладення й інших заходів дисциплінарної відповідальності, які можуть бути застосовані щодо окремих видів державних службовців. Деякі з них вже встановлені окремими статутами про дисципліну і можуть бути відтворені в цих розділах. Однак при цьому слід враховувати, що не усі з цих стягнень є беззаперечними. Наприклад, попередження про неповну службову відповідність, що передбачає Дисциплінарний статут митної служби України; усне зауваження, яке містить Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ.

Варто зазначити, що в Законі України «Про державну службу» 2015 р. визначаються виключно дисциплінарні стягнення. Законодавець окремо не виділяє заходи дисциплінарного впливу, що мало місце в Законі 1993 р. Відсутність на рівні Закону України «Про державну службу» дисциплінарних стягнень матеріального характеру можна пояснити тим фактом, що в Україні з моменту проголошення незалежності продовжував діяти радянський Кодекс законів про працю, який був прийнятий у період, коли найбільш ефективними способами стимулювання працівників були заохочення та стягнення саме морального та соціального характеру.

Українське законодавство не містить дисциплінарних стягнень (окрім звільнення з державної служби), які б спричиняли для держслужбовців обмеження матеріального характеру. Зауваження, догана й попередження про неповну службову відповідність є дисциплінарними стягненнями особистого немайнового характеру. Враховуючи сучасний розвиток Української держави в умовах ринкової економіки, вбачаємо за доцільне під час внесення подальших змін до Закону України «Про державну службу» передбачити по відношенню до державних службовців стягнення матеріального характеру, які успішно застосовуються у Федеративній Республіці Німеччина: штраф та скорочення заробітної плати, які будуть ефективними засобами підтримання службової дисципліни.

Згідно Федерального дисциплінарного статуту Федеративної Республіки Німеччина підставою притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є скоєння ним службового проступку, під яким розуміється порушення державним службовцем своїх обов'язків. Кожне порушення обов'язків тягне за собою застосування заходів дисциплінарної відповідальності [12]. Зазначене дає підстави стверджувати, що у законодавстві Федеративної

Республіки Німеччина відсутній детальний перелік складів дисциплінарних проступків, який є у Законі України «Про державну службу». Службовим проступком вважається будь-яке порушення обов'язків державним службовцем, якщо воно не містить ознак адміністративного правопорушення або злочину.

Враховуючи стан розвитку державної служби в Україні та зарубіжний досвід щодо дисциплінарних стягнень, які застосовуються до державних службовців, вбачається необхідним доповнити передбачені в Законі України «Про державну службу» 2015 р. дисциплінарні стягнення такими видами: 1) переведення на нижчу на один рівень державну посаду в тому ж державному органі строком до 6 місяців; 2) штраф (розмір може становити від 25 до 100% місячної заробітної плати).

Виходячи з особливостей дисциплінарних проступків, визначених у ст. 65 Закону «Про державну службу» 2015 р., переведення на нижчу на один рівень державну посаду в тому ж державному органі строком до 6 місяців пропонується застосовувати за дисциплінарні проступки, які пов'язані з виконанням професійних повноважень, зокрема систематичне перевищення службових повноважень та невиконання передбачених законом заходів щодо усунення конфлікту інтересів тощо.

Штраф як вид дисциплінарного стягнення вбачається необхідним застосовувати, зокрема, за такі дисциплінарні проступки, як систематичний вияв неповаги до державних символів України, порушення обмежень щодо участі державного службовця у виборчому процесі, визначених виборчим законодавством. В обов'язковому порядку необхідно враховувати наявність умислу в діях державного службовця, порушення інших вимог законодавства про державну службу.

Визначаючи й порівнюючи нормативні акти, які регламентують підстави застосування дисциплінарної відповідальності до державних службовців та визначають види дисциплінарних стягнень, слід зазначити окремі особливості. Зокрема, види дисциплінарних стягнень, що можуть застосовуватися до державного службовця за вчинення дисциплінарного проступку, можна поділити на загальні і спеціальні. До загальних слід віднести дисциплінарні стягнення, що визначені Законом «Про державну службу». Такі види стягнень можуть застосовуватися до держслужбовців усіх видів державної служби. Спеціальними дисциплінарними стягненнями є стягнення, які визначені в

Дисциплінарних статутах та застосовуються щодо окремих державних службовців певного виду державної служби.

Разом з цим, на нашу думку, наявність великої кількості дисциплінарних статутів не сприяє розвитку державної служби й належному реагуванню на порушення службової дисципліни.

Водночас у ст. 66 Закону України «Про державну службу» пропонується закріпити положення про те, якщо винне невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх службових обов'язків триває, незважаючи на застосування дисциплінарного стягнення, суб'єкт призначення вправі застосувати до нього нове дисциплінарне стягнення, передбачене статтею 65 цього Закону.

При цьому вважаємо недоцільним такого заходу дисциплінарної відповідальності, як попередження про неповну службову відповідність, адже рівень службової відповідності займаний посаді та рівень професійної підготовки державного службовця встановлюється згідно із законодавством, атестаційною комісією.

З метою більш ефективного впливу на зміцнення службової дисципліни вважаємо за доцільне розширити перелік дисциплінарних стягнень щодо державних службовців та включити до нього такі: зауваження; догана; сувора догана; переведення на нижчу на один рівень державну посаду в тому ж державному органі строком до 6 місяців; штраф (розмір може становити від 25 до 100% місячної заробітної плати); звільнення з посади державної служби.

Такими вбачаються деякі шляхи вдосконалення законодавства про дисциплінарну відповідальність державних службовців в Україні. Звісно, наші пропозиції потребують конкретизації, додаткової аргументації та подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1.Авер'янов В. Б. Сучасний стан та основні напрямки розвитку законодавства про державну службу в Україні. Часопис Київ. ун-ту права. 2006. № 4. С. 3-9. 2.Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с. 3.Бородін І. Л. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження. *Право України*. 2006. № 12. С. 93-97. 4.6. Зуй В. В. Про порядок притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 124. С.108-116. 5.Картузова И. А. Дисциплинарная ответственность государственных служащих: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07.Одесса : Одес. гос. юрид. академия, 1999. -196 с. 6.Корнута Л. М. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2013. 224 с. 7.Новак О. Д. До питання

дисциплінарного провадження стосовно державних службовців : нормативно-правове регулювання та стадії. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 50-58. 8. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-УІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №4. Ст. 43. 9. Конституція України. Київ : Преса, 2017. 10. Оболенський О. Ю. Задачі розвитку державної служби в контексті адміністративної реформи. *Вісник державної служби України*. 1997. №3. С. 71-75. 11. Коваленко В.Л. Сучасний стан регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців. URL : www.pravo.vuzHb.su/book_z1163_page_6Lh. 12. Федеральний дисциплінарний статут Федеративної Республіки Німеччина від 09 липня 2001 року (з наст. змін. та допов.). URL : <http://www.gesetzeiminternet.de/bdgbjnr1510100-01.-html>.

А. П. Котульський,
магістрант
(м. Київ)

ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СТАДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню характеристики підготовчого провадження, його правової природи та функціонального призначення, місця в системі кримінального провадження, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення його нормативної регламентації та правозастосовної практики.

У статті визначено місце підготовчого провадження у системі стадій кримінального процесу, з'ясовується його правова природа як самостійної стадії кримінального провадження, що характеризується конкретними завданнями, колом учасників процесуальної діяльності, специфікою процесуальних засобів, а також підсумковими рішеннями.

Постановка проблеми. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) кримінальне провадження складається з досудового розслідування та судового провадження, яке в суді першої інстанції включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку Верховним Судом України, а також за

нововиявленими обставинами. Застосування зазначеного терміну та існуюче розташування підготовчого провадження в структурі закону, а також особливості врегулювання порядку його здійснення викликають необхідність щодо з'ясування його сутності, місця та значення в системі кримінального судочинства [2].

Метою статті є дослідження актуальних питань реалізації нормативного змісту підготовчого провадження.

Стан дослідження. Вказаній проблематиці наукою кримінально-процесуального права завжди приділялась пильна увага. Частково, це можна пояснити тим, що сучасна вітчизняна правова система, як, до речі, й інші світові, традиційно, в більшій мірі, зосереджувала увагу на злочинному діянні та його виконавцеві – обвинуваченому, тоді як підготовче провадження залишається на другому плані законодавчої практики. Вирішення питання про поняття, місце і значення підготовчого провадження в системі кримінальної процесуальної діяльності на етапі між закінченням досудового провадження та судовим розглядом можливе лише за умови розуміння оновленої конструкції КПК України, саме в контексті нового уявлення понять про стадії та кримінальні процесуальні провадження. Так, загальновизнаною була точка зору, відповідно до якої систему кримінального процесу складали стадії, які розумілися як відносно самостійні частини судочинства, які характеризуються конкретними завданнями, особливим колом учасників процесуальної діяльності, специфікою процесуальної форми та видом певних рішень. Разом із тим, кожна стадія, як етап процесуальної діяльності, характеризувалася сукупністю певних ознак, які й відрізняли одну від іншої. Слід зазначити, що існуючий КПК при розбудові системи кримінальної процесуальної діяльності використовує термін «провадження», надаючи, таким чином, йому іншого змісту, на відміну від КПК 1960 року[3,]. Так, законодавець використовує термін «провадження» у декількох значеннях: по-перше, використання його відбувається в контексті загальної назви кримінального провадження (кримінальної процесуальної діяльності), а саме, діяльності органів досудового розслідування та суду стосовно його розслідування, розгляду та вирішення; по-друге, щодо окремих інститутів кримінального процесуального права, і тоді розуміється як провадження, яке характеризується сукупністю певних рис та виокремлюється в окремі глави: «Особливі порядки в суді першої інстанції, спрощене провадження та провадження в суді присяжних», або виділяється в окремі розділи: «Особливі порядки кримінального

провадження», який містить провадження на підставі угод, провадження у формі приватного обвинувачення, провадження щодо окремої категорії осіб, провадження щодо неповнолітніх та провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру; по-третє, застосування терміна «провадження» використовується задля виокремлення елементів структури кримінальної процесуальної діяльності, що відображають його рух, динаміку, а саме, відповідно до процедури досудового розслідування та судового розгляду в судах першої та апеляційної інстанцій тощо (тобто, відповідно до тих частин кримінальної процесуальної діяльності, які довгий час у науці кримінального процесу розглядалися як стадії). На підставі викладеного, вбачається, що підготовче провадження може розглядатися тільки в контексті сприйняття його як невід'ємної частини кримінального провадження. Таким чином, вважаю за необхідне розглянути підготовче провадження в контексті відповідності його тим ознакам, яким повинне відповідати кримінальне провадження, як самостійна стадія, а саме: мета та завдання, встановлені законом строки, порядок, етапи, коло учасників та рішення. Підготовче провадження є обов'язковою частиною кримінальної процесуальної діяльності, яку неможливо уникнути. Так, КПК у статті 283 передбачає, що досудове розслідування може закінчитися закриттям кримінального провадження (ст. 284 КПК України) або складанням обвинувального акту (ст. 291 КПК України), або складанням клопотання: про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285–287 КПК України), про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України) [1]. Після затвердження одного із указаних документів прокурор надсилає його для розгляду у підготовчому провадженні до суду першої інстанції. Таким чином, якщо на досудовому розслідуванні кримінальне провадження не закривається, а спрямовується у судове провадження, воно обов'язково має пройти підготовче провадження. Підготовче провадження виокремлено в часі, оскільки воно займає проміжне становище між досудовим слідством та судовим розглядом, з якими логічно пов'язане, але існує відособлено та виділено чітко визначеними законом часовими межами. Так, відповідно до ч. 1 ст. 314 КПК після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, суд не пізніше 5-ти днів із дня його надходження призначає підготовче

судове засідання (ч. 1 ст. 314 КПК) [2]. Визначення судді (колегії суддів) відповідно до ст. 35 КПК здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження [1; 2].

Протягом п'яти днів з дня отримання матеріалів від прокурора, повинно бути призначено підготовче судове засідання. При конкретній, на перший погляд, визначеності закону щодо строків призначення підготовчого засідання постає ряд питань. По-перше, з якого моменту повинен бути обчисленим строк призначення підготовчого засідання – з дня його надходження до суду чи надходження до конкретного судді. Це питання є актуальним, бо на практиці суддя (суд) протягом цих п'яти днів приймає рішення про дату підготовчого судового засідання. Це відбувається тому, що за цей строк інколи неможливо забезпечити присутність усіх учасників кримінального провадження, та слід враховувати вимогу закону про те, що судове засідання не може бути призначено раніше, ніж за 5 днів після вручення обвинуваченому копії обвинувального акта. За цей строк повинні бути виконані всі підготовчі до судового розгляду дії, що є однією з гарантій забезпечення дотримання розумних строків. Після проведення підготовчого судового засідання справа повинна бути призначена до судового розгляду не пізніше 10-ти днів після постановлення ухвали про її призначення (ч. 2 ст. 316 КПК) [1; 2]. Торкаючись питання щодо визначення власних завдань підготовчого провадження, слід зазначити, що на сьогодні в процесуальній літературі надається їх перелік, виходячи лише з місця розташування стадії в системі кримінальної процесуальної діяльності. Враховуючи, що воно залишилося колишнім (між досудовим слідством і судовим розглядом), їх погляди не зазнали суттєвих змін. Так, до них відносять: а) розв'язання питання про встановлення (перевірку) достатності підстав для призначення судового розгляду; б) підготовку матеріалів кримінального провадження до судового розгляду.

Визначення завдань підготовчого провадження повинно відбуватися в контексті розмежування таких понять, як «завдання» та «повноваження», з тим, щоб уникнути «помилки минулого», а також з урахуванням, по-перше, зміни підходу до визначення місця і ролі суду у кримінальному провадженні, який має бути не суб'єктом, що здійснює контроль за досудовим слідством, а органом, до компетенції якого належить здійснення правосуддя; по-друге, впровадженням змагальної моделі кримінального провадження, якій притаманно

здійснення кожним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності власної функції. Окрім того, при визначенні завдань підготовчого провадження необхідно виходити з виду того акту, який отримує суд, та, відповідно, з процесуального порядку його розгляду. Як мною вже зазначалося, з прийняттям у 2012 році КПК змінилася концепція кримінального судочинства, що обумовило зміну підходів до вирішення кола питань, одним із яких є переоцінка природи обвинувального акту.

Таким чином, можна зробити висновок, що процесуальний порядок підготовчого судового засідання не може бути й не є єдиним. Це пов'язано із тим, що ми керуємося не тільки главою 27 КПК України, де врегульовано порядок підготовчого засідання, пов'язаний із призначенням судового розгляду, а й іншими положеннями КПК України. Так, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України у підготовчому провадженні суд не тільки приймає рішення про призначення судового розгляду, а й про затвердження або відмову у затвердженні угоди (порядок регулюється ст. 468–475 КПК України). А також, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України може прийняти рішення щодо задоволення клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (порядок регулюється ст. 284–288 КПК України). Виходячи із зазначеного та розмежовуючи терміни «завдання» та «повноваження», вбачається таке:

1. Обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор надсилає до суду з метою призначення судом судового розгляду. У такому випадку завданням цієї стадії є встановлення підстав для призначення судового розгляду та здійснення організаційно-підготовчих дій для його призначення. Повноваження суду полягають у перевірці матеріалів на відповідність закону, встановленні підсудності матеріалів суду, на розгляд якого вони надійшли, тощо, а також у діях, пов'язаних із підготовкою судового розгляду (ст. 315 та ст. 317 КПК України).

2. Клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурор надсилає до суду з метою вирішення цього питання по суті. Завданням стадії при надходженні цього документа є встановлення судом підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Повноваження суду полягають у перевірці обґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і вирішення вказаного питання відповідно до вимог Кримінального кодексу України.

3. Угода про визнання вини або про примирення потерпілого з обвинуваченим направляється до суду з метою вирішення питання про її затвердження та ухвалення вироку.

Таким чином, підготовче провадження вирішує власні, притаманні саме йому, завдання, невиконання яких перешкоджає подальшому просуванню кримінального провадження. Такими завданнями є:

1) встановлення підстав для призначення судового розгляду та здійснення організаційно-підготовчих дій для призначення судового розгляду;

2) встановлення підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) встановлення наявності підстав та відсутності перешкод для затвердження угоди та ухвалення вироку.

Підготовче провадження завершується прийняттям відповідного процесуального акту, яким кримінальне провадження або завершується, або вирішується його подальший рух. Так, у підготовчому провадженні можуть бути прийняті рішення про:

1) затвердження угоди і ухвалення вироку на її підставі, або відмову в затвердженні угоди та поверненні кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України);

2) закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4–8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу (п. 2, ч. 3 ст. 314 КПК України), якщо:

а) набрав законної сили закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою п. 4 ст. 284 КПК;

б) помер обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

в) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

г) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник, відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

д) прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення;

е) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 284 КПК);

3) повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України);

4) направлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК України);

5) призначення судового розгляду на підставі обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 5 ч. 3 ст. 314);

б) зупинення кримінального провадження.

Досліджуючи порядок підготовчого провадження, можна впевнено говорити про те, що він складається з певних етапів (частин). У літературі не однаково визначаються як самі етапи, так і їх зміст. Так, в одних джерелах вказується про те, що підготовче провадження включає в себе три етапи. Перший етап – підготовче судові засідання, яке включає в себе дії, передбачені ч. 3 ст. 314 КПК. Другий етап – підготовка до судового розгляду й розгляд клопотань, заявлених учасниками. Третій етап – постановлення ухвали за результатами підготовчого провадження

Висновки. Підготовче провадження – це самостійна стадія кримінального судочинства, яка має свої, притаманні їй завдання, коло суб'єктів, врегульовані строки, рішення, якими вирішуються поставлені завдання та кінцеве рішення, та складається з певних етапів. Підготовче провадження – це перша стадія судового провадження, яка полягає в тому, що суд у визначеному законом порядку, шляхом проведення підготовчого судового засідання, встановлюючи наявність достатніх підстав, вирішує питання про затвердження угоди, звільнення особи від кримінальної відповідальності або про призначення судового розгляду матеріалів кримінального провадження, що надійшли від прокурора (обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) для розгляду їх по суті.

Список використаних джерел та літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змін. і доповн.) <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України коментований.

<https://legalexpert.in.ua/komkodeks/upk.html>. 3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Проект від 13 грудня 2007 р. № 1233 http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0Y900A.html.

В. І. Кравчук,
стажист адвоката
(м. Хмельницький)

ЗАМІНА СТОРОНИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ПРИ ЗМІНІ ВЛАСНИКА ЗЕМЛІ

На сьогоднішній день залишається актуальним питання правового статусу земель сільськогосподарського призначення, здійснення розпорядження ними, особливо судові спори між землевласниками та землекористувачами. Тема землі є широким поняттям, тому доцільно буде розглянути більш вужче поняття: процесуальну заміну учасника справи в господарському процесі при передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад.

Кабінетом Міністрів України 31 січня 2018 року прийнято розпорядження № 60-р «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» [1].

Уряд прийняв рішення щодо питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад.

Розпорядженням доручається Держгеокадастру розпочати з 1 лютого 2018 року передачу усіх земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності в комунальну власність відповідних об'єднаних територіальних громад, крім тих земельних ділянок, які не можуть бути передані у комунальну власність.

У випадку якщо земельні ділянки не сформовані, Держгеокадастру доручається забезпечити їх формування шляхом інвентаризації.

До передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність розпорядження землями сільськогосподарського призначення при

передачі в користування (виключно шляхом проведення аукціонів) або у власність, здійснювати за погодженням з об'єднаними територіальними громадами та після прийняття ними рішення.

Передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності в комунальну власність відповідних об'єднаних територіальних громад дасть можливість чітко і прозоро формувати дохідну частину місцевих бюджетів в частині плати за землю та стимулюватиме територіальні громади до їх добровільного об'єднання.

Здійснення передачі в комунальну власність відповідних об'єднаних територіальних громад земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності регламентовано ст. 117 Земельного кодексу України [2].

Передача земельних ділянок державної власності у комунальну власність чи навпаки здійснюється за рішеннями відповідних органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, які здійснюють розпорядження землями державної чи комунальної власності відповідно до повноважень, визначених цим Кодексом.

У рішенні органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у державну чи комунальну власність зазначаються кадастровий номер земельної ділянки, її місце розташування, площа, цільове призначення, відомості про обтяження речових прав на земельну ділянку, обмеження у її використанні.

На підставі рішення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у державну чи комунальну власність складається акт приймання-передачі такої земельної ділянки.

Рішення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у державну чи комунальну власність разом з актом приймання-передачі такої земельної ділянки є підставою для державної реєстрації права власності держави, територіальної громади на неї.

Керуючись розпорядженням КМУ від 31 січня 2018 року № 60-р та ст. 117 Земельного кодексу України головними управліннями Держгеокадастру в областях приймалися рішення та підписувалися акти приймання-передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення із державної у комунальну власність об'єднаним

територіальним громадам, однак така передача земель часто відбувалася під час триваючих судових проваджень.

Стаття 52 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) передбачає, що у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення юридичної особи шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу. Усі дії, вчинені в судовому процесі до вступу у справу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку правонаступник замінив. Про заміну або про відмову в заміні учасника справи його правонаступником суд постановляє ухвалу [3].

Питання щодо заміни учасника справи (відповідача) в таких правовідносинах є актуальним, оскільки при зміні власника земельної ділянки процесу реорганізації юридичної особи не відбувається, а ст. 52 ГПК України не конкретизує, що розуміється під іншими випадками зміни особи у правовідносинах.

У свою чергу, Верховний суд у складі палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду, розглядаючи справу № 924/501/17 (ухвала ВС від 21 січня 2019 року) головуєчий суддя Чумак Ю.Я., судді: Берднік І.С., Дроботової Т.Б., Краснова Є.В., Кушніра І.В., Мачульського Г.М., Міщенко І.С., Пількова К.М., Сухового В.Г., секретар судового засідання - Овчарик В.М., за участю представників: позивача – Копанчук О.Є. (адвокат); відповідача (в режимі відеоконференції) – Кравчука В.І. (представник за довіреністю); розглянувши матеріали касаційної скарги Головного управління Держгеокадастру у Хмельницькій області на рішення Господарського суду Хмельницької області від 16.06.2017 та постанову Рівненського апеляційного господарського суду від 09.08.2017 у справі за позовом Сільськогосподарського кооперативу «Воля» до Головного управління (далі – ГУ) Держгеокадастру у Хмельницькій області про визнання поновленим договору оренди землі, дійшов висновку про наявність підстав для задоволення клопотання ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області на підставі ч. 1 ст. 52 ГПК України щодо заміни останнього його правонаступником у цих правовідносинах – Старосинявською об'єднаною територіальною громадою [4].

Таким чином, на підставі ч. 1 ст. 52 ГПК України в господарському процесі під час судового розгляду можлива процесуальна заміна учасника справи (відповідача) при передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад.

Список використаних джерел літератури

1. Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 № 60-р URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-%D1%80/sp:max15>. 2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. 3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. 4. Ухвала Верховного Суду у складі палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду. Справа № 924/501/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79349123>

С. Й. Кравчук,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ НЕВІДПОВІДНОСТІ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ТА МЕТОДИ ЇХ КОМПЛЕКСНОГО ПЕРЕГЛЯДУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ

Міжнародні стандарти щодо основних прав, свобод людини і громадянина є надзвичайно важливими і мають значний вплив на внутрішнє законодавство як України, так і інших держав та встановлюються низкою нормативних актів.

Міжнародно-правові акти закріплюють такі основні права та свободи людини і громадянина: принцип рівності всіх громадян незалежно від мови, статі, кольору шкіри, релігійних, політичних переконань та інших ознак; право на життя; право людини на повагу до її гідності; право на недоторканість житла; право на невтручання в особисте та сімейне життя; право на об'єднання; право на мирні збори та маніфестації; право на працю; право на відпочинок; право на охорону здоров'я та інші права.

Кожна особа має право на захист, що закріплено Конституціями багатьох держав, а також міжнародно-правовими актами. Право на захист – це матеріальне суб'єктивне право правоохоронного характеру, що виникло в момент порушення регулятивного суб'єктивного права на стороні потерпілого. Право на захист означає можливість вдатися в необхідних випадках до примусової сили держави, тобто суб'єктом правоохоронного відношення мусить бути державний орган, без якого такий примус неможливий. Конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав - це система влади держави, функцією якої є захист прав людини.

Головний обов'язок держави – захист життя своїх громадян, протидія та неупереджене розслідування всіх актів катувань, нелюдського або такого, що принижує їх гідність [1]. Разом з цим, невідповідність міжнародним стандартам нормативних приписів України часто приводить до безпідставного затримання та тримання правоохоронними органами осіб під вартою без рішення суду, поміщення до місць позбавлення волі, де відсутні відповідні медичні заклади осіб, що потребують медичного догляду, реабілітації [6, с.124].

Питання захисту прав людини досліджувались багатьма науковцями. Зокрема, Бурлак О., Завальнюк В., Мацькевич М., Олійник А. та інші достатньо глибоко вивчали проблеми відповідності стану прав людини в Україні міжнародним стандартам. В той же час, ігнорування сьогодишньою владою соціальних проблем поставило більшу частину населення на грань виживання. Порушення положень ст. 3 Конституції України, відповідно до якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», потребує нагального об'єктивного вивчення цієї проблеми науковцями для визначення шляхів усунення наявних порушень у цій галузі права. Безумовно, виконавчою владою нашої держави затверджено план дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року [4]. В той же час, цей нормативний документ є деклараційним, який не передбачає реальних шляхів владних органів по усуненню причин порушення прав українського народу. Тому основне завдання статті зумовлене необхідністю ґрунтовного аналізу механізмів правопорушень соціальних прав людини та громадянина в Україні, а також наукових розробок провідних

науковців та юристів-практиків, для відпрацювання шляхів їх усунення відповідно до вимог сьогоденної економічної ситуації в нашій державі.

Законодавство у сфері судочинства та практика його застосування не відповідають міжнародним стандартам та потребують вдосконалення [5]. Українське суспільство сподівається у зв'язку з подіями 2014 року в політичному житті України на неформальне реформування правоохоронних органів: кардинальні зміни у сфері забезпечення особистої безпеки людини та захисту її прав, охорони громадського порядку, ліквідації у правоохоронних органах корупції, тобто перетворення їх з репресивних органів на органи захисту прав людини [8, с. 51].

На сьогодні законодавство України про інформацію, свободу засобів масової інформації також не відповідає сучасному рівню розвитку інформаційних відносин; існує неналежний рівень захисту прав журналістів; відсутні гарантії доступу населення до мережі Інтернет та засіб захисту від порушення права на приватність; створено надмірні державні бази персональних даних, обробка яких нерідко здійснюється з порушенням законодавства [6, с. 125].

Діюча нині система соціального забезпечення, що включає пенсії, допомогу по безробіттю, допомогу по тимчасовій непрацездатності, вагітності та пологах не є ефективною і не в повній мірі забезпечує реалізацію прав громадян на працю, зайнятість та соціальний захист. Для усунення цього необхідно посилити роль суб'єктів підприємницької діяльності, особливо великих компаній та вжити заходи для соціальної відповідальності бізнесу з метою дотримання прав людини в Україні та забезпечити рівний доступ громадян до відкритого ринку праці й отримання справедливої винагороди з урахуванням сучасних ринкових умов, що контролюється державою [7, с. 22]. В умовах протидії ризикам загострення економічної депресії необхідно доцільно створити систему оподаткування, що сприяє розвитку малого та середнього підприємництва та чітко регулювати втручання та контроль з боку держави у підприємницьку діяльність [6, с. 96].

На сьогодні Україна за станом здоров'я громадян посідає одне з найнижчих рейтингових місць в європейському регіоні. Тому необхідно забезпечити відповідність медичної інфраструктури потребам територіальної громади та створити рівний доступ до якісної медико-соціальної допомоги вразливих

верств населення, зокрема безпритульних, мігрантів, хворих на наркозалежність, ВІЛ-інфекцію/СНІД, туберкульоз [8, с. 54].

Зараз відсутні ефективні засоби вирішення проблем, пов'язаних із окупацією частини території України та подіями на сході України: забезпечення правового та соціального захисту біженців, осіб, які потребують додаткового захисту, осіб без громадянства, внутрішньо переміщених осіб. Не визначено статус окремих категорій учасників антитерористичної операції. На тимчасово окупованій території відбувається масове порушення прав та свобод громадян з боку окупаційної влади, порушуються права національних меншин, що потребує нагального вжиття усіх необхідних заходів через доступні двосторонні та багатосторонні міжнародно-правові механізми. На територіях, тимчасово не підконтрольних Україні, та що межують із ними, існують постійні загрози життю та здоров'ю осіб, які проживають на них; відсутні можливості реалізувати економічні, соціальні та інші їх права та ефективні системи заходів щодо визволення та реабілітації заручників та розслідування злочинів викрадення.

Безумовно, забезпечення основних прав і свобод є найбільш ефективними у випадку дотримання юрисдикційних та судових процедур. Важливу роль щодо гарантування основних прав і свобод відіграє Конституційний суд України. Орган конституційної юрисдикції здійснює захист основних прав безпосередньо та опосередковано. Опосередковано Конституційний суд України захищає основні права у формі конституційного контролю за нормативно-правовими актами глави держави, парламенту, уряду та представницького органу Автономної Республіки Крим. Безпосередньо цим судом захищаються основні права шляхом здійснення інцидентного контролю. Детально така процедура врегульована главами 12, 13 Закону «Про Конституційний суд України» [2]. При вирішенні такого роду спорів рішення Конституційного суду України мають преюдиційне значення і можуть бути під ставою для перегляду попередніх рішень адміністративних органів і судів загальної юрисдикції [9, с. 347].

Суди загальної юрисдикції є гарантом основних прав і свобод, які розглядають скарги фізичних і юридичних осіб на дії та рішення органів публічної влади, якими порушуються основні права та свободи. Загальні суди не вправі відмовити в захисті порушеного права з огляду на положення ч. 3 ст. 8 та ч. 2 ст. 124

Конституції України. Вони зобов'язані застосовувати норми Конституції як безпосередньо чинне право, оскільки їхня юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Система правоохоронних органів також покликана сприяти захистові прав і свобод у разі виникнення юридичного спору або порушення прав громадянина.

У фізичної чи юридичної особи може виникати право домагатися свого порушеного суб'єктивного права. З огляду на ч. 3 ст. 8 та ч. 2 ст. 124 Конституції України суди не вправі відмовити особі в захисті суб'єктивного публічного права, посилаючись на недоліки чи прогалини в поточному законодавстві. Виникає дилема щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, закріплених у Конституції України та в поточному законодавстві. З іншого боку, Україна, зважаючи на положення ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, зобов'язана добросовісно дотримуватися положень міжнародно-правових актів і забезпечувати їх належне виконання й не може посилатися на недоліки внутрішньодержавного законодавства як причину невиконання норм міжнародного права [3]. Тому зобов'язуюча сила основних прав полягає в тому, що держава покликана знаходити баланс втручання у приватну сферу індивіда, заснований на Конституції України, та визначати розумні рамки реалізації принципу соціальної правової держави, що є основою гарантування соціально-економічних і культурно-духовних прав і свобод людини та громадянина.

Отже, міжнародні стандарти щодо основних прав, свобод людини і громадянина являють собою сукупність норм права, які закріплені в міжнародно-правових актах. Положення Конституції держав про основні права і свободи людини та громадянина повинні відповідати міжнародним стандартам, оскільки захист цих прав забезпечує існування суверенної, демократичної і незалежної держави.

Аналіз та дослідження існуючого українського законодавства у сфері прав і основоположних свобод людини продемонстрували невідповідність їх міжнародним стандартам і нагальну необхідність їх комплексного перегляду та вдосконалення. Дотримання Європейських стандартів з прав та свобод людини є одним із критеріїв вступу України до Європейського Союзу, адже держава, що прагне посісти гідне місце у європейській спільноті, має будувати свій

національний правопорядок на загальновизнаних стандартах у галузі прав людини та вживати всіх законодавчих заходів, спрямованих на їх юридичне визначення та гарантії практичної реалізації. Таким чином, необхідність затвердження Закону обумовлена існуючими системними проблемами у сфері забезпечення та реалізації прав та свобод людини, їх ефективного захисту, що до того ж підтверджується рекомендаціями ООН, Ради Європи, ОБСЄ, рішеннями Європейського суду з прав людини та подіями Майданів 2004 та 2014 років, які засвідчують прагнення українців до побудови правової та демократичної держави з повагою до прав та свобод кожної людини.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996.- №30. 2. Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР «Про Конституційний суд» // Відомості Верховної Ради України.- 1996. -№ 49. 3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року // www.ligasakon.ua. 4. Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р. «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року // www.ligasakon.ua. 5. Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» // www.president.gov.ua. 6. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України // А.Деркач / Конституційне право. – 2019. - № 8. – С. 124- 127. 7. Завальнюк В. Соматичні права людини з позицій юридичної антропології / В.Завальнюк // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». -2011. – Т.1. – С. 20-27. 8. Наливайко Т.В., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посібник // Т.В. Наливайко , К.В. Степаненко. –Дніпро: ДДУВС. -2009. –№2. – 184 с. 9. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. – К. : Алерта : КНТ, Центр навч. л-ри, 2008. – 472 с.

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Правове регулювання державної служби стало підставою для виникнення наукової дискусії про співвідношення норм адміністративного та трудового права при регулюванні таких відносин.

Більшість теоретиків трудового права у першу чергу вказують на соціальний аспект державної служби, тоді як адміністративісти акцентують увагу на її публічності. Значна частина науковців вважає, що і в галузі адміністративного, і в галузі трудового права предмет та метод правового регулювання відносин у сфері державної служби мають певну схожість між собою. Така схожість, як зазначає Л.А. Сироватська, часто ускладнює виявлення істинної правової природи тих чи інших фактичних відношень і тягне за собою в значному ряді випадків порушення закону і правозастосовної практики [1, с. 26].

На думку окремих науковців, адміністративне право взагалі служить основою виникнення різних галузей права, в тому числі і трудового [2, с. 14-16]. Хоча загальновідомо, що історично трудове право виокремилася з цивільного права.

Разом з тим, Р.З. Лівшиць зазначав, що виокремлення трудового права в самостійну галузь було обумовлено необхідністю опосередковувати відносини найманої праці, тобто відносини між юридично рівноправними суб'єктами, а значить, приватноправові відносини. При цьому саме приватно-правові відносини і надалі будуть відігравати провідну роль у регулюванні трудових відносин. Водночас дослідник робить однозначний висновок: адміністративне право є однією з тих галузей права, до яких найближче підходить трудове право [3, с. 22-23.].

Деякі представники науки трудового права визнають, що в силу найманого характеру державної служби трудові відносини державних службовців слід віднести до предмета трудового права [4, с. 9]. У той же час, поняття праці державного службовця наукою трактується в широкому сенсі як вся сукупність відносин на державній службі, що виникають, змінюються і припиняються при

здійсненні державним службовцем своїх посадових повноважень [5, с. 17-18]. Підкреслюється, що на практиці іноді важко відрізнити відносини, що регулюються адміністративним правом, від трудових відносин [6, с. 22].

Інша частина науковців, розглядаючи проблемні аспекти сфери дії сучасного трудового права, висловлює думку, що трудове право не повинно займатися експансією всіх своїх прийомів правового регулювання на сферу так званих «службових відносин», і що в таких відносинах фактично немає традиційної, як для галузі трудового права, фігури роботодавця [7, с. 59, 62].

Схожої точки зору дотримуються і деякі вчені-адміністративісти. Так, Б.Н. Габричидзе зазначає, що норми адміністративного права, котрі регламентують державну службу, і норми трудового права, які визначають порядок прийому на державну службу та проходження цієї служби, настільки тісно взаємопов'язані, що часом між ними складно провести відповідні межі. При цьому пріоритет у співвідношенні адміністративного і трудового права у врегулюванні державної служби він однозначно відносить до сфери адміністративного права [2, с. 14, 16].

І. П. Греков особливу увагу звертає на зміст понять державно-службових та службово-трудових відносин, які, на його думку, завжди мають два аспекти. Перший аспект характеризує відносини, які виникають у процесі організації державної служби, а саме - у зв'язку з підготовкою, добором і розстановкою кадрів, встановленням статусу державних службовців; у зв'язку із заміщенням посад державної служби; проведенням оцінки праці і просування по службі державних службовців. Такі відносини, як відзначає правник, мають здебільшого адміністративно-правовий аспект. Другий аспект характеризує відносини, які складаються в ході реалізації державної служби, тобто в процесі діяльності працівника всередині державного органу; у процесі організації робочого часу та часу відпочинку; щодо дисципліни праці; у процесі функціонування кадрів управління поза межами цих органів; у процесі вирішення інших питань, пов'язаних з виникненням, розвитком і припиненням службово-трудових відносин. Відповідно, цю групу відносин необхідно віднести до галузі трудового права [8, с. 44].

В. О. Процевський зазначає, що норми адміністративного права регулюють сферу управлінської, виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів та посадових осіб. У той час як норми

трудової галузі права регулюють відносини, які виникають між роботодавцями та працівниками [9, с. 14].

Н. Неумивайченко вважає, що державна служба являє собою не лише сукупність взаємопов'язаних юридичних норм однієї галузі права (наприклад, адміністративного), а сукупність взаємопов'язаних юридичних норм різних галузей права, що регулюють відносно самостійну групу суспільних відносин, яка об'єктивно склалася. Відносини щодо організації державної служби і управління нею є адміністративними відносинами. Вони пов'язані з визначенням структури державних органів, переліку державних посад та їх класифікації за категоріями і групами та ін. Предметом адміністративного права є управлінські відносини, що складаються внаслідок і з приводу виконання органами державного управління своїх виконавчо-розпорядчих функцій. Однак, як наголошує правознавець, природа управління в державній сфері і сфері праці різна: державне управління жорсткіше, у сфері праці керівник і керований перебувають у договірних відносинах. Тому управлінські відносини в процесі праці виходять за рамки адміністративного права і регулюються правом трудовим. Підпорядкування працівника керуючій стороні тільки зовні подібне до адміністративно-правового методу владних приписів. У трудовому праві управлінські форми організації не виходять за межі управління спільним процесом праці. Адміністративне право, як відомо, розпочинається там, де мають місце нерівність суб'єктів, односторонні владні повноваження. Адміністративні відносини виникають внаслідок одностороннього волевиявлення органу влади або державного управління. Це волевиявлення є обов'язковим для іншої сторони і носить характер адміністративного акту [10, с. 159].

А.Є. Пашерстник вважав, що лінія розмежування між трудовим і адміністративним правом лежить у площині відмінності між становищем державних службовців у трудовому процесі та їх становищем у публічному середовищі. Відносини з публічним середовищем виступають предметом регулювання науки адміністративного права, відносини в процесі праці – трудового права [11, с. 123]. Такої позиції дотримуються і А.П. Коренєв [12, с. 30-31].

Разом з тим, В.М. Луганцев відзначає, що правовідносини державних службовців при виконанні ними своїх службово-трудоих обов'язків мають двоїсту, адміністративно-трудоу природу [13, с. 34].

У цьому контексті слід погодитись з думкою, що специфічність державної служби проявляється в тому, що державний службовець як безпосередній суб'єкт правовідносин у сфері публічної служби наділений подвійним правовим статусом. З одного боку, він виступає як звичайний громадянин, що перебуває на державній службі та виконує за винагороду свою трудову функцію. З іншого боку, займаючи державну посаду, він здійснює функції держави і тому діє як агент публічної влади, в силу якої його рішення носять для всіх владний і зобов'язальний характер. Відповідно, статус державного службовця як працівника визначається нормами трудового права, а його статус як представника публічної влади обумовлюється адміністративним правом [14, с. 27].

Тому тісний взаємозв'язок інституту державної служби з трудовим правом, на наш погляд, є беззаперечним. Так, правове регулювання всіх правовідносин у сфері державної служби будується на загальних міжгалузевих принципах правового регулювання праці, в основі котрих знаходяться норми Конституції України і міжнародного права. Принципи свободи праці, заборони примусової праці та дискримінації у сфері праці, захисту від безробіття і сприяння у працевлаштуванні, забезпечення права кожного на справедливі умови праці, рівності прав та можливостей сконцентровані в чинному трудовому законодавстві України. Всім державним службовцям повинні гарантуватися загальні соціально-трудова права, зокрема право на відпочинок та охорону праці, на справедливую і гідну винагороду за працю тощо.

При цьому заслуговує на увагу думка А.В. Гусєва про те, що вплив трудового права на регулювання державної служби залишається, але його характер і напрями змінилися. До моменту створення інституту державної служби трудове право було основним і безпосереднім регулятором відносин праці. Тепер, із появою публічно-трудова відносин, воно стає своєрідною донорською, материнською галуззю [15, с. 30-31].

Найбільш яскраво роль трудового права проявляється у випадках прямого використання норм трудового законодавства в регулюванні державної служби. Це, зокрема, норми, що регулюють ведення трудових книжок, перерви в роботі, встановлення вихідних, неробочих та святкових днів, деякі питання режиму робочого часу, порядок надання відпусток, виплати заробітної плати. Крім того, відповідними нормами трудового законодавства регулюються охорона праці на державній службі, умови матеріальної

відповідальності, особливості праці службовців-жінок і осіб з сімейними обов'язками тощо.

Зауважимо, що метод правового регулювання державної служби будується на поєднанні імперативних і диспозитивних основ, що характерно і для правового регулювання праці. Але сучасне трудове право стає все більш диспозитивним, договірним правом, а для регулювання державної служби характерним є перевага імперативних основ правового регулювання над диспозитивними. В умовах перехідної економіки таке коригування видається цілком виправданим, більше того - об'єктивно необхідним. Ось чому мають рацію ті автори, які вважають логічним і об'єктивно обумовленим посилення адміністративного фактору в діяльності державного апарату [5, с. 17-18]. Мається на увазі розширення застосування імперативного методу регулювання праці державних службовців.

Таким чином, незважаючи на деяке розходження в наукових підходах, представники науки і адміністративного, і трудового права одностайно визнають: адміністративне і трудове право є суміжними. При цьому наголошується, що особливо тісно взаємодія норм адміністративного та трудового права проявляється при регулюванні державно-службових відносин [16, с. 48].

Варто зазначити, що на сьогодні в адміністративно-правовій науці досить активно обговорюється питання про необхідність винесення інституту державної служби за межі адміністративно-правового регулювання, з автоматичним наданням йому статусу самостійної галузі публічного права - службового права. Так, окремі вчені вважають недоцільним відносити інститут державної служби ні до адміністративного, ні до трудового права, а виокремити в окрему галузь права - службове право. Вперше думка про необхідність виділення службового права була висловлена Ю. М. Старіловим [17; 18]. Дослідником висувається принципово нова ідея про виділення особливого масиву правових норм, що регулюють державно-службові відносини, в окрему галузь або підгалузь права, яка має свій зміст, предмет і методи. Такою галуззю (підгалуззю), на думку вченого, є службове право, основоположним поняттям якого мають стати державно-службові правовідносини.

В останній час з'явилися й інші роботи, в яких обґрунтовується самостійність службового права як окремої галузі права [19, с. 106]. І. А. Дякіна, зокрема, вказує, що службове право як галузь характеризується ознакою комплексності, тобто уніфікованістю понять, категорій і однотипністю правового

матеріалу, що має не тільки адміністративно – правову природу, але і належить до суміжних галузей права [20, с. 25].

З нашої точки зору, ще зарано говорити про існування службового права як самостійної галузі, оскільки, як правильно зауважив М. І. Матузов, і з його позицією варто погодитися, для формування самостійної галузі права мають значення наступні умови: а) ступінь своєрідності тих чи інших відносин; б) їх питома вага; в) неможливість врегулювати такі відносини за допомогою норм інших галузей права; г) необхідність застосування особливого методу правового регулювання [21, с. 396]. Тому в даний час службове право, як і раніше, можна розглядати лише як галузь, що може сформуватися в національному праві.

Разом з тим, на думку С. Є. Чанова, службове право вже може сприйматися як підгалузь адміністративного права. Виходячи з наявних передумов воно може в перспективі або залишитися підгалуззю адміністративного права, або остаточно виділитися в самостійну юридичну галузь. Профілюючою для службового права в будь-якому випадку повинна залишитися галузь адміністративного права. Дія ж норм трудового права має бути в даному конкретному випадку повністю виключена, однак самі їх правові конструкції в багатьох випадках можуть бути перероблені для потреб службово-правового регулювання [19, с. 108].

Даючи оцінку таким пропозиціям, зазначимо, що, на нашу думку, така точка зору має повне право на існування. Це пов'язано з тим, що інститут державної служби на сьогодні має всі необхідні атрибути, які дають змогу говорити про нього як про самостійну галузь права.

Існує також думка, згідно з якою неправильно було б вважати державну службу сферою виключно адміністративно-правового регулювання. Є всі підстави вважати, що в сучасній правовій системі з'явилася відносно відособлена сфера правового регулювання публічної служби і формується нова галузь – право державної служби. При цьому для такого права державної служби вихідними, материнськими виступають галузі як трудового, так й адміністративного права. Право державної служби, що спеціалізується на урегулюванні публічно організованої праці у сфері державного управління, тяжіє до сім'ї публічних галузей права, яким притаманна орієнтація на задоволення державних інтересів, ієрархічні відносини суб'єктів, перевагу директивно-обов'язкових норм. У цьому і полягає зв'язок права державної служби з системою

адміністративно-правового регулювання, що виражається, зокрема, у використанні переважно державно-нормативних засобів правового регулювання [22, с. 54].

Деякі автори наголошують, що комплексність інституту державної служби не дозволяє обмежуватися лише нормами адміністративного права при регулюванні питань проходження державної служби. Виходячи з цієї посилки, науковці запропонували ввести до правового обігу терміни «службово-трудові відносини» (торкаються в основному встановлення, зміни і припинення умов праці службовців) та «державно-службові відносини» (виникають у зв'язку з реалізацією державним службовцем зовнішніх управлінських функцій) [23, с. 50-51]. З нашої точки зору, подібний підхід за сьогодишньої ситуації з правовим забезпеченням діяльності державних службовців, є, в принципі, припустимим, однак потребує подальшого дослідження.

Специфіка державної служби обумовлює те, що більшість відносин з приводу неї регламентуються нормами не КЗпП України, а Законом «Про державну службу». Однак, як стверджує О.Ю. Дрозд, це не є підставою для віднесення таких відносин до сфери адміністративно-правового регулювання, і свідчить, швидше, про недоліки і застарілість чинного законодавства про працю. Незважаючи на набуття особою при проходженні державної служби певних специфічних властивостей і характеристик, що відрізняють її від інших категорій працівників, зміст її взаємозв'язків з органом влади як роботодавцем не відрізняється від аналогічних зв'язків, що складаються між іншими працівниками та роботодавцями. Тому вчений вважає, що питання проходження державної служби повинно регламентуватися окремим розділом нового Трудового кодексу України. Тоді як законодавство про державну службу має визначати зовнішньо-організаційні та компетенційні аспекти державної служби [24, с. 303]. Ми не можемо погодитись з цією позицією, оскільки вважаємо, що питання проходження державної служби досить повно врегульовано Законом «Про державну службу».

Отже, з викладеного можна зробити висновок, що визначення окремих елементів державної служби та правового статусу державних службовців здійснюється за допомогою розгалуженої системи нормативних актів, які належать до різних галузей права. Подібна ситуація, на нашу думку, не може бути визнана нормальною, у зв'язку з чим актуальним є завдання щодо уніфікації даного нормативного матеріалу.

Список використаних джерел та літератури

1. Сыроватская Л.А. Трудовое право : учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Юристъ, 1998. 312 с.
2. Габричидзе Б.Н., Елисеев Б.П. Российское административное право : учебник. Москва : Юристъ, 1998. 622 с.
3. Орловский Ю.П., Лившиц Р.З. Трудовое право : учебник. Москва : ИНФРА-НОРМА-М, 1998. 482 с.
4. Смирнов О.В. Трудовое право : учебник. Москва : Филинь, Рилант, 2001. 328 с.
5. Гришковец А.А. Проблемы соотношения норм административного и трудового права при регулировании отношений в сфере государственной службы. *Государство и право*. 2002. № 12. С. 17-18.
6. Миронов В.И. Трудовое право России : конспект лекций. Москва : ИНФРА-М, 2001. 272 с.
7. Проблемы, концепции и разработки нового Трудового кодекса РФ : материалы конференции. *Государство и право*. 2000. № 10. С. 59-62.
8. Греков І. П. Особливості правового регулювання праці державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2003. 189 с.
9. Процевський О. І. Особливості юридичної відповідальності у сфері трудового права : зб. наук. пр. Право. Харків : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2014. Вип. 21. С. 13-25.
10. Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2002. 220 с.
11. Пашерстник А.Е. К вопросу о советской государственной службе. Вопросы советского административного права. М.-Л. : АН СССР, 1949. С. 116-118.
12. Коренев А.П. Административное право России : учебник. Москва : Юристъ, 1997. Ч. 1. 280 с.
13. Луганцев В.М. Проблемные вопросы сферы действия современного трудового права. *Государство и право*. 2004. № 5. С. 34-36.
14. Иванов С.А. Правовое регулирование отношений в сфере госслужбы. *Экономика и жизнь*. Москва : Юристъ, 2004. № 6. С. 27-33.
15. Гусев А.В. Роль трудового права в регулировании государственной гражданской службы. *Трудовое право*. 2005. № 3. С. 30-31.
16. Козлов Ю.М., Попов Л.Л. Административное право : учебник. Москва : Юристъ, 1999. 728 с.
17. Стариков Ю. Н. Государственная служба в Российской Федерации : теоретико-правовое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Воронеж, 1996. 478 с.
18. Стариков Ю. Н. Служебное право : учебник. Москва : БЕК, 1996. 698 с.
19. Чаннов С. Е. Служебное право как формирующаяся отрасль Российского права. *Власть*. 2011. № 1. С. 105-108.
20. Дякина И. А. Служебное право как комплексная отрасль права : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.14. Ростов н/Д, 2007. 37 с.
21. Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права : монография. Саратов : Сарат. ун-т, 2003. 409 с.
22. Мороз Т.П. Правове регулювання професійної підготовки державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2018. 198 с.
23. Адміністративна відповідальність державного службовця в Україні : питання теорії і правового регулювання : монографія / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова, Л. М. Корнута. Одеса : Фенікс, 2013. 274 с.
24. Дрозд О. Ю. Правове регулювання проходження державної служби в

Україні : проблеми співвідношення норм трудового та адміністративного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2017. 429 с.

Н. М. Логінова,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО

Удосконалення діяльності слідчого має важливе значення для вирішення проблеми встановлення істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі.

Проблемам діяльності слідчого приділяють увагу науковці як Росії [1], так і України [2]. Вченими-юристами висловлені пропозиції та сформульовані проекти щодо реформування слідчих підрозділів.

Разом із тим, як зауважують деякі дослідники, наявність розгалуженої системи слідчих підрозділів у різних відомствах теж має свої переваги – між ними виникає конкуренція, яка може бути використана на користь справі. При цьому важливо забезпечити гарантії процесуальної самостійності й незалежності слідчого.

Але як слідчий може забезпечувати швидке й об'єктивне розслідування, коли чинний закон надає право підслідній особі оскаржити постанову про порушення справи до суду? Що робити слідчому, доки розглядається скарга? Як йому забезпечувати захист прав інших учасників процесу – наприклад, потерпілого? Розслідування за таких обставин (враховуючи ще й апеляційне оскарження) може взагалі блокуватись. І для чого така норма, коли існує інститут прокурорського нагляду (з тими самими повноваженнями)? Зазначимо, що Конституція України орієнтує суд лише на здійснення контролю за захистом прав і свобод людини, а не уповноважує його на тотальне втручання у слідство.

Проблема недосконалості статусу слідчого особливо гостро проявляється у правовідносинах учасників процесу при затриманні підозрюваного. Цьому питанню хоч і приділялась увага в літературі [3], але вона ще не була проаналізована з урахуванням чинного законодавства.

Згідно зі ст. 114 чинного КПК України, слідчий усі рішення про спрямування слідства та про провадження слідчих дій приймає

самостійно, за винятком випадків, коли закон передбачає одержання санкції суду або згоди прокурора.

До таких винятків належить і прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (ст. 165-2 КПК).

Виходячи з норм КПК, рішення про затримання особи слідчий або орган дізнання приймає самостійно і несе повну відповідальність за законність та своєчасність проведення цієї слідчої дії (ч. 1 ст. 114 КПК). У ст. 106 КПК України міститься перелік підстав для затримання підозрюваного в скоєнні злочину.

Протягом сімдесяти двох годин після затримання слідчий доставляє затриманого до судді з поданням, складеним згідно зі ст. 165-2 КПК України, про обрання йому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Нібито все зрозуміло: рішення про затримання приймає слідчий, рішення про взяття підозрюваного під варту приймає суддя шляхом винесення відповідної постанови.

Тоді незрозумілою є позиція прокурора як проміжної ланки між перетворенням рішення та переконання слідчого в рішення та переконання судді.

Згідно зі ст. 14 КПК, прокурор має негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі. Згідно з вимогами цієї статті, негайно після затримання підозрюваного копія протоколу надсилається прокурору, і на його вимогу направляються матеріали, які стали підставою для затримання.

Подання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту має бути узгоджене з прокурором (на практиці – до доставлення затриманого до суду для вирішення питання про його арешт), матеріали кримінальної справи надають прокурору для отримання його згоди.

Проблема в тому, як діяти слідчому в ситуації, коли прокурор не згоден підписати подання до суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Закон не містить пояснень щодо цього, мабуть, законодавець вважав, що думка прокурора співпадатиме з думкою слідчого чи навпаки. Є ситуації (і їх дуже багато), коли слідчий переконаний у тому, що для особи після її затримання в порядку ст. 115 КПК України слід обрати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Він готує матеріали до суду і їде з ними до прокурора міста або району, щоб отримати згоду останнього, завізувати його підписом подання згідно зі ст. 165-2 КПК України. Прокурор має особливі повноваження у кримінальному

процесі, і часто він не дає згоди на обрання такого виду запобіжного заходу, а ставить на поданні візу, де пише, що, на його думку, підстав для обрання запобіжного заходу немає. Як далі діяти слідчому, якщо його думка не співпадає з думкою прокурора?

Якщо ми звернемось до ст. 165-2 КПК України, то встановимо, що прокурор при дачі згоди має ознайомитись з усіма матеріалами, перевірити законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення. Тобто прокурор має виходити з того, чи достатньо доказів для обвинувачення і чи належать вони до справи, чи є законними й допустимими. Метою ж обрання запобіжного заходу взагалі є перешкоджання обвинуваченому ухилитись від слідства та суду, встановленню істини у справі, займатися злочинною діяльністю, а також для забезпечення виконання вироку. Тобто у ст. 148 КПК не вказано, що запобіжний захід може бути обраний тільки за наявності достатніх доказів для пред'явлення обвинувачення. Функції прокурора, вказані у ст. 165-2 КПК, співпадають з основними функціям прокурора в кримінальному процесі – функцією нагляду за законністю дій слідчого, до яких належить і перевірка законності отримання доказів.

Пленум Верховного Суду у своїй постанові "Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства" від 25 квітня 2004 р. № 4 на це питання відповідає однозначно: *суди не повинні брати до провадження подання, винесені відповідно до ст. 165-2 КПК, якщо на порушення ч. 2 цієї статті вони не були погоджені з прокурором, або той з ним не погодився, або з подання незрозуміло, який саме прокурор дав згоду* [4].

Верховний Суд вказав, що суддя не повинен приймати такі подання, але не вказав, яке рішення в даному випадку має винести суд, якщо подання подано слідчим – усно відмовити, чи винести якусь постанову.

На думку автора, в цьому випадку норми ст. 114 КПК про процесуальну самостійність слідчого взагалі не враховані, навіть порушені.

Як же слідчому відстояти свою позицію? Згідно зі ст. 114 КПК, слідчий не може навіть оскаржити відмову прокурора вищому за підлеглистю прокурору, він може оскаржити тільки вказівки прокурора щодо притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину, про направлення справ до суду і т. ін.

Вважається, що ст. 114 потрібно доповнити положенням, що в разі незгоди з рішенням прокурора не підтримати подання про обрання запобіжного заходу, слідчий має право оскаржити ці дії вищому за підлеглистю прокурору. Однак це не зупиняє виконання вимог прокурора згідно зі ст. 227 КПК.

Згідно зі ст. 30 Закону України “Про прокуратуру”, прокурор вживає заходів для того, щоб органи дізнання і попереднього слідства:

1. додержувалися передбаченого законом порядку порушення кримінальних справ, розслідування діянь, що містять ознаки злочину, проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів, припинення та закриття справ, а також додержувалися строків провадження слідства і тримання під вартою;

2. при розслідуванні злочинів неухильно виконували вимоги закону про всебічне, повне та об’єктивне дослідження всіх обставин справи, з’ясовували обставини, що викривають чи виправдовують обвинуваченого, а також пом’якшують чи обтяжують його відповідальність;

3. виявляли причини вчинення злочинів та умов, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення.

Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами досудового слідства й дізнання визначаються кримінально-процесуальним законодавством.

Чому згаданий Закон не містить жодного слова про те, що прокурор вживає заходів для того, щоб органи слідства виконували вимоги КПК про затримання особи, або про участь прокурора у прийнятті рішення про обрання запобіжних заходів?

Чому в КПК права та свободи підозрюваного, затриманого безпідставно розширені? [5] Адже прав у затриманого, підозрюваного та обвинуваченого набагато більше, ніж у потерпілого чи будь-якого законослухняного громадянина України. Чому слідчий у межах наданих йому повноважень не може реалізувати своє право на самостійне прийняття рішення, на відстоювання своєї думки?

У п. 13 згаданої вище постанови Пленуму ВСУ вказано, що *відмова суду у взятті під варту не переешкоджає (за погодженням із прокурором) повторно звернутися до суду з відповідним поданням у тій самій кримінальній справі за умови одержання нових даних, що свідчать на користь застосування саме цього запобіжного заходу. Але ж знову таки, вказано, що це можливо за погодженням із прокурором.*

Згідно зі ст. 206 КПК, затриманий може оскаржити дії слідчого до суду. У випадку оскарження рішення про затримання до суду скарга затриманого негайно надсилається начальником місця попереднього ув'язнення до суду. Скарга розглядається суддею одночасно з поданням органу дізнання про обрання запобіжного заходу. Якщо скарга надійшла після обрання запобіжного заходу, суддя розглядає її протягом трьох діб з часу надходження. Якщо подання не надійшло або скарга надійшла після закінчення сімдесятидвогодичного строку після затримання, суддя розглядає скаргу на затримання протягом п'яти діб з часу надходження.

Скарга розглядається з додержанням вимог, передбачених ст. 165-2 КПК. За результатами розгляду суддя виносить постанову про законність затримання чи про задоволення скарги й визнання затримання незаконним. Копія постанови направляється прокурору, органу дізнання, затриманому, а також начальнику місця попереднього ув'язнення.

На постанову судді протягом семи діб з дня винесення постанови може бути подана апеляція прокурором, особою, щодо якої прийнято рішення, або її захисником чи законним представником. Подача апеляції не зупиняє виконання постанови суду.

Затриманий може також оскаржити дії слідчого на підставі ст. 234 КПК прокурору.

Особа, для якої суддя обрав запобіжний захід у вигляді взяття під варту, може оскаржити рішення судді згідно з ч. 8 ст. 165-2 КПУ протягом трьох діб до апеляційного суду.

Отже, є декілька рівнів оскарження дій слідчого та судді з боку затриманого (арештованого): відразу після затримання – прокурору, протягом 72 годин – до суду, протягом трьох діб – до апеляційного суду на рішення судді. Слідчий обмежений у можливостях відстоювати свої права, адже вони фактично належним чином не захищені законом. Він може тільки “накопати” новий епізод злочинної діяльності і знову отримати незгоду прокурора. Річ у тім, що на практиці якщо судді відмовили один раз у санкції на арешт, потім не змінюють свою думку, оскільки подання знову ж таки подається до того самого суду або навіть до того самого судді – закон цього не забороняє. А який суддя може сказати, що він змінив свою думку, оскільки раніше помилився? Який прокурор визнає, що він також раніше помилявся і теж змінив думку?

Автор вважає, що в КПК необхідно передбачити норму, яка б забороняла потворно розглядати подання про обрання запобіжного

заходу щодо затриманого тому самому судді, який вперше відмовив в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Необхідно доповнити ст. 165-2 КПК нормою про те, що у випадку неотримання згоди прокурора щодо подання про арешт слідчий має право звернутися до суду в передбаченому цією статтею порядку, а суддя має оцінювати незгоду прокурора як обставину, яку можна врахувати, а можна й не враховувати при прийнятті рішення про арешт особи.

Список використаних джерел та літератури

1. Бандурка О.М. Слідчий – моя професія. – Харків, 2000.
2. Гончаров І.Д. Деякі аспекти процесуальної самостійності слідчого // Право України. – 1995. – № 7.
3. Коржанський М., Литвак О. Причини неефективного слідства // Право України. – 2003. – № 5. – С. 128-129.
4. Баулін О.В., Карпов Н. С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія. – Київ, 2001.
5. Півненко В. Досудове слідство: проблеми теорії та практики // Право України. – 1998. – № 2. – С. 76-77.
6. Тертишник В.М. Удосконалення процесуального статусу слідчого: старі та нові проблеми // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 38-44.
7. Поліщук В. Реформування досудового слідства в органах прокуратури // Вісник прокуратури. – 2003. – № 5. – С. 76-79.
8. Смоков С. М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2002.

А. П. Місяць,

*кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат, заслужений юрист України
(м. Хмельницький)*

ЄКПЛ ЯК ОСНОВА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В ПИТАННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити.

Сучасне міжнародне право характеризується наявністю системи актів у сфері прав людини, що складають законодавство. Питання прав і свобод людини та громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності [1].

У результаті глибоких демократичних перетворень, що відбулися на Європейському континенті на тлі Другої світової війни, у 1949 році була заснована Рада Європи – міжнародна регіональна організація європейських держав, які проголосили своєю метою розширення демократії, захист прав людини, співробітництво з основних питань права, культури, освіти, інформації, охорони навколишнього середовища.

Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави став вступ нашої країни 9 листопада 1995 року до Ради Європи та ратифікація Верховною Радою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) сьогодні на повних підставах оцінюється як одне з найбільших досягнень Ради Європи. Вона являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів та потреб. Конвенція та Протоколи до неї за юридичною природою є обов'язковим міжнародним правовим договором, який запровадив систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини на внутрішньодержавному рівні [3].

Приймаючи Конвенцію Уряди країн підтвердили свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать [4].

Сьогодні нараховується більше 300 декларацій, конвенцій, хартій, що мають за мету задекларувати та закріпити на глобальному світовому рівні основоположні права та свободи людини і їх захисту та відновлення у випадку їх порушення. Такі міжнародно-правові акти в галузі прав людини зазвичай розглядаються як міжнародні стандарти, оскільки засновані на звичаєвих нормах, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій. Саме ця низка міжнародно-правових

актів стала базисом для Конституції України та закріплює гарантії забезпечення і дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні [5].

конституційне законодавство нашої держави зорієнтоване на міжнародно-правові стандарти. З огляду на це значна увага приділяється регулюванню співвідношення і взаємодії норм внутрішнього і міжнародного права. Україна, дотримуючись загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, на конституційному рівні встановила чіткий порядок введення в дію цих норм.

Чинна Конституція в цілому відповідає міжнародному праву, тенденціям його розвитку, насамперед із питань забезпечення прав людини. Наприклад, розділ II Конституції присвячений правам і свободам людини і громадянина, а в цілій низці статей знайшли своє відображення положення Конвенції ст. 14 (із цієї моделі виходить ч. 1 ст. 24 Конституції України) «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Також стандарти Конвенції знайшли відображення у ст. 27 Конституції «нікого не може бути умисно позбавлено життя...» (ст. 2), а згідно зі ст. 5 «Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

в) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції».

Виходячи з положень ст. 9 Конвенції «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно», що знайшло своє відображення у ст. 35 конституційних цінностей України [2].

Виходячи з положень Конвенції, основні права і свободи особи є природними, а не такими, що даровані державою, і належать кожному від народження.

Важливим елементом захисту прав людини і громадянина є право на справедливий суд. Саме тому, Конвенція статтею 6 проголошує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. З урахуванням цього Конституція України передбачила можливість звернення громадян України до спеціальних міжнародних установ із питань вирішення спорів. До таких установ належать Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав людини. Згідно із ст. 55 Конституції кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна [6].

Найважливішу роль у запровадженні відповідних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма.

Європейський суд з прав людини – це міжнародний судовий орган, який покликаний перевіряти дотримання державами-членами Ради Європи прав та гарантій їх забезпечення, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Дане завдання Суд виконує, розглядаючи скарги, подані громадянами або, в деяких випадках – державами. Саме ця судова інституція забезпечує гарантії прав людини, є контрольним механізмом, закладеним Конвенцією, дотримання державами-учасниками її положень, упровадження норм і принципів у рамки національних правових систем.

Європейський суд функціонує на постійній основі з метою забезпечення виконання Високими Договірними Сторонами зобов'язань за Конвенцією. Його юрисдикція визнана обов'язковою всіма державами-учасниками й поширюється на всі спори, що пов'язані із застосуванням і тлумаченням норм Конвенції та Протоколів до неї в національних правових системах.

Так, починаючи з 1997 р., відколи Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Європейський суд ухвалив понад 500 рішень, в яких визнав Україну такою державою, що порушувала права людини. Зокрема, у рішенні по справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 р. Європейський суд з прав людини дав досить жорстку оцінку українській владі, наголосивши на неефективності судового захисту прав людини, що не може бути виправдане недостатністю коштів у держави для забезпечення рішень судів по захисту прав і свобод людей.

З моменту набуття Конвенцією про захист прав і основних свобод людини чинності для України (11.09.1997) близько 8 тисяч осіб звернулося до Європейського суду з прав людини зі скаргами на порушення Україною їх прав та свобод. З них зареєстровано близько 3 тисячі заяв, 6 справ розглянуто щодо суті й 1 щодо справедливої сатисфакції та за 1 справою досягнуто дружнє врегулювання. Переважна більшість справ стосується таких питань: *право на свободу та особисту недоторканність; право на справедливий судовий розгляд; право на мирне володіння своїм майном; право на вільні вибори; право на справедливий судовий розгляд в частині права на виконання рішення суду тощо.*

Останнім часом значно збільшилась кількість скарг громадян України до Європейського суду на невиконання рішень національних

судів, а також порушення права на справедливий суд або ж розумний строк розгляду справ [7].

Висновки. Законодавство України з прав людини і насамперед Конституція нашої держави відповідають міжнародно-правовим стандартам. Так, незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, в Україні існує потреба у вдосконаленні правозастосовної практики та впровадженні в дію названих міжнародних стандартів, зокрема через використання судової практики Європейського суду з прав людини та Міжнародного суду ООН. До того ж вступ України до Ради Європи зобов'язує дотримуватися міжнародних норм і принципів у галузі захисту прав людини.

Список використаних джерел та літератури

1. Криворучко Л.С. Актуальність вдосконалення системи забезпечення прав людини в Україні/ Л.С. Криворучко // Правничий вісник ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». – Київ.– 2011. – № 8. – С. 4-10.
2. Конституція України [Електронний ресурс] / Топольницький. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та європейський суд з прав людини [Електронний ресурс] // Міністерство Юстиції – Режим доступу до ресурсу: <https://minjust.gov.ua/m/konventsia-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini>.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]. – 1950. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Деркач А. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ [Електронний ресурс] / Андрій Деркач. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/8/24.pdf>.
6. Слінько Т. М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ [Електронний ресурс] / Т. М. Слінько – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf.
7. Рум'янцева В. В. Огляд стану звернень громадян України до Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] / В. В. Рум'янцева – Режим доступу до ресурсу: <http://old.minjust.gov.ua/1957>.

А. В. Міхалець,
здобувач вищої освіти
(м. Хмельницький)

ЮРИДИЧНА КОЛІЗІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ДІТЕЙ

В умовах бурхливого розвитку транспорту важливою проблемою є розвиток і удосконалення *правил перевезення дітей* та встановлення відповідальності за порушення цих правил. Вивчення нормативно-правової бази дозволяє констатувати, що на державному рівні тлумачення цього питання є досить обмеженим. Особливої актуальності набули питання перевезення дітей після прийняття 29 жовтня 2019 року Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення правил перевезення дітей» [1] (далі – Закон № 224-IX). Тому нашою метою є розгляд проблем та суперечностей, які виникли з його прийняттям.

Насамперед зазначимо, що в Україні щодобово в аваріях гине до 20 осіб та більше 100 отримує тілесні ушкодження. Чималу частку серед постраждалих становлять діти. А згідно з даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, використання автомобільних крісел знижує смертність серед дітей у ДТП на 54%, а ризику отримання травм – на 70%. Практика перевезень дітей у автокріслах є поширеною у Європі вже близько 20 років. Щодо встановленого розміру штрафу за відсутність автокрісла в Україні, то він один із найнижчих (приблизно 18 євро), тоді як у Німеччині за це доведеться заплатити 60 євро, у Чехії – 78 євро, у Греції – цілих 350 євро, а у Естонії – майже 400 євро.

Іноземці добре усвідомлюють важливість правильного і обов'язкового використання спеціальних автомобільних дитячих крісел, навіть коли вирушають на коротку дистанцію. На жаль, у нашій країні дослідження і наукова обґрунтованість щодо використання автокрісел проводив тільки Центр Громадського здоров'я МОЗ України.

Серед населення з'явилося багато думок та негативу, що Закон № 224-IX лобіювався виробниками чи постачальниками автокрісел. На думку багатьох юристів, даний закон викликає досить багато

питань тому що його положення суперечать раніше прийнятим нормативним актам.

Так, Закон № 224-IX доповнює статтю 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення частинами десятою та одинадцятою, у яких встановлюється адміністративна відповідальність за порушення правил перевезення дітей та за повторне вчинення такого правопорушення протягом року [2]. Окремого нормативно-правового акта, який би регулював правила перевезення дітей немає. Кілька положень міститься у Правилах дорожнього руху, затверджених постановою КМУ від 10 року № 1306 (далі – Правила), питанням перевезення дітей присвячено кілька окремих положень. Зокрема, у пп. «б» п. 21.11 Правил зазначено, що *забороняється перевозити дітей, зріст яких менше 145 см або тих, що не досягли 12-річного віку, у транспортних засобах, обладнаних ремнями безпеки, без використання спеціальних засобів, що дають змогу пристебнути дитину за допомогою пасків безпеки, передбачених конструкцією цього транспортного засобу; на передньому сидінні легкового автомобіля – без використання зазначених спеціальних засобів* [3]. Ця норма означає, що якщо на задніх сидіннях автомобіля наявні паски безпеки (на передніх сидіннях вони є завжди), то водій повинен зробити так, щоб дитина була пристебнута. Якщо таких ременів немає – то і обов'язок відсутній.

При цьому Правила не говорять, які це повинні бути «спеціальні засоби». А єдине законодавче визначення категорії «спеціальні засоби» (точніше їх перелік) подано у Законі України «Про Національну поліцію» [4]. Так, відповідно до ч. 4 ст. 42 цього Закону, для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби: 1) гумові та пластикові кийки; 2) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії; 3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо); 4) засоби, споряджені речовинами слезогінної та дратівної дії; 5) засоби примусової зупинки транспорту; 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; 7) службові собаки та службові коні; 8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу; 10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; 11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; 12) засоби,

споряджені безпечними димоутворюючими препаратами; 13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби [4].

З юридичної точки зору, будь-який юрист вам скаже, що для того, щоб везти дитину, ви маєте в автомобілі з ремнями безпеки використовувати гумові кийки, кайданки, сльозогінний газ, спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби тощо.

В Правилах відсутня навіть згадка про «автокрісла», не кажучи вже про юридичне визначення цього поняття, яке не міститься ні в законі, ні в жодному підзаконному акті, Єдиною умовою для того, щоб до водія не було претензій, є наявність змоги пристебнути дитину. Для цієї мети підійде звичайна щільна подушка або бустер (спрощений варіант повноцінного дитячого автокрісла).

Варто також звернути увагу на те, що чинна редакція Правил чітко говорить, що дитина повинна бути пристебнута саме тими ремнями безпеки, які є в автомобілі. Ця обставина навпаки унеможливорює використання сторонніх автокрісел, технічна конструкція яких передбачає лише прикріплення за допомогою ременів безпеки автомобілів, а для безпеки дітей використовуються власні ремені автокрісел [3]. Тобто дитина в такому разі пристібається не безпосередньо за допомогою конструктивних елементів транспортного засобу, а опосередковано через елементи самого «спеціального засобу», що Правилами не передбачено.

Щодо таксі, то для них передбачені виключення. Так, підпункт В пункту 2.3. Правил дорожнього руху дозволяє водіям і пасажиром таксі не пристігатися ремнями безпеки, а підпункт 5 пункту 156 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, дає право пасажиру перевозити на руках дитину дошкільного віку на задньому сидінні [5]. Тобто положення підзаконних правових актів у частині перевезення дітей є досить суперечливими та неоднозначними, що дасть змогу оскаржувати винесені органами поліції постанови в судовому порядку.

Отже, якщо закон і лобіювався виробниками чи постачальниками автокрісел, то бажаного результату з юридичної точки зору останні наразі не отримали. Адже, жодного слова про автокрісла або бустери для дітей законодавство не містить, необхідно використовувати лише спеціальні засоби, що дають змогу пристебнути дитину за допомогою ременів безпеки, передбачених конструкцією цього транспортного засобу (автокрісло з боковими ручками, закріплене позаду чи на передньому сидінні, бустер – сидіння без спинки для старших дітей тощо).

На нашу думку, для того, щоб вказана норма дійсно запрацювала, необхідно внести зміни в закони та підзаконні правові акти, розкривши зміст поняття «спеціальні засоби для перевезення дітей», встановивши їх перелік.

Також доцільно доповнити Правила дорожнього руху окремим розділом «Правила перевезення дітей» та усунути суперечності з іншими підзаконними правовими актами. виправити ситуацію може внесення змін до Правил дорожнього руху, але це вже справа КМУ.

Пасажири з дітьми повинні відповідально ставитись до їх безпечного перевезення, оскільки наявність автокрісла або бустера одного разу зможе врятувати життя дитини або іншого пасажира.

Список використаних джерел та літератури

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення правил перевезення дітей: Закон України від 29 жовтня 2019 року № 224-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-20>. 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/80731-1>. 3. Про правила дорожнього руху: Постанова КМУ від 10 жовтня 2001 року №1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п>. 4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. 5. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: постанова КМУ від 18 лютого 1997 року. №176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-97-п>.

Є. І. Моршнєв,

*доктор наук в галузі права, професор,
академік Міжнародної Кадрової Академії
(м. Львів)*

О. С. Дзера,

*докторант заочної докторантури
(м. Київ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ДЕРЖАВНА» ТА «ПУБЛІЧНА» СЛУЖБА

Розвиток України на шляху до побудови розвиненої правової держави, утвердження верховенства права, всебічне та повне забезпечення державою прав і свобод людини та громадянина

неможливі без ефективного, організованого та професійного функціонування інституту державної служби, яким, практично, забезпечується виконання функцій держави в громадському суспільстві.

Вибраний Україною курс на європейську інтеграцію та здійснення адміністративної реформи зумовлюють необхідність суттєвого підвищення ефективності державної служби та вдосконалення її проходження. Адаптація державної служби до стандартів Європейського Союзу зумовлює необхідність як переосмислення цілого ряду теоретичних положень інституту державної служби, так і вдосконалення її правового регулювання.

Доводиться констатувати, що спостерігається низький рівень інституційного розвитку та престижності державної служби, недосконала система управління персоналом, недосконалість нормативно-правової бази проходження державної служби, нестабільність, недостатній рівень адміністративної культури державних службовців, недосконалість системи їх підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації, низька якість та ефективність результатів їх діяльності.

З огляду на те, що сучасне законодавство про державну службу не відповідає рівню зрілості суспільства, стратегічному курсу держави на демократичний розвиток та впровадження європейських стандартів урядування, не забезпечує стабільності та престижності державної служби, суворого дотримання вимог щодо політичної нейтральності державних службовців, дотримання законодавства щодо запобігання та протидії корупції, особливого значення набуває потреба у створенні ефективної системи державного управління, неодмінною і однією із ключових складових якої є інститут державної служби.

Упродовж останніх десятиліть питання державної служби стали об'єктом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджують наукові та практичні проблеми організації й функціонування системи державної служби, її професіоналізації та адаптації до стандартів Європейського Союзу.

Однією з надзвичайно важливих політико-правових категорій, яка в нинішніх реаліях функціонування національної правової системи України ще перебуває на стадії свого теоретичного і законодавчого оформлення, є категорія «публічна служба».

У законодавстві України термін «публічна служба» донедавна не застосовувався взагалі. Натомість використовуються два інших

поняття: «державна служба» та «служба в органах місцевого самоврядування». Відповідно до нормативного визначення державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави [1].

Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» містить поняття служби в органах місцевого самоврядування як професійної, на постійній основі діяльності громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом [2].

Про публічну службу як про правову категорію сьогодні можна вести мову як з точки зору її законодавчого визначення, так і з різноманітних позицій її доктринального осмислення.

Протягом періоду незалежності України вчені різних галузей юридичної науки намагались узагальнити й упорядкувати дефініції понять «державна служба» та «публічна служба». Незважаючи на це, на законодавчому рівні поняття «публічна служба» визначено лише у Кодексі адміністративного судочинства України (далі-КАСУ) і застосовується здебільшого для потреб адміністративного судочинства. Зокрема, законодавець у КАСУ категорію «публічна служба» визначає як діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійну діяльність суддів, прокурорів, військову службу, альтернативну (невійськову) службу, іншу державну службу, патронатну службу в державних органах, службу в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [3].

Як бачимо, запропоноване законодавцем визначення публічної служби вказує лише на найбільш значущі та поширені її види за суб'єктами її здійснення, прив'язуючи її зміст насамперед до діяльності на відповідних посадах у державних органах, а також до здійснення публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства. При цьому слід звернути увагу на те, що, з огляду на запропоноване визначення, будь-яка державна служба є публічною.

Вид публічної служби залежить від критерію, покладеного в основу класифікації. Так, зміст п. 17 ч. 1 ст. 4 КАСУ дає підстави для висновку про те, що законодавець поділяє публічну службу на два великі блоки (види) залежно від типу органу, у якому вона здійснюється: а) державної влади; б) місцевого самоврядування. Також можна дійти висновку, що будь-яка служба в органі державної

влади має узагальнену назву «державна» (у КАСУ перелік діяльності на посадах в органах державної влади продовжено словосполученням «інша державна служба»).

За іншим критерієм, тобто за специфікою правового статусу, законодавець навів невичерпний перелік діяльності на посадах (прокурорів, суддів, державних службовців, військових посадах тощо), які відносить до публічної служби. Такий перелік, з урахуванням наведеного вище твердження, можна вважати визначенням підвидів публічної служби у межах кожного з двох основних видів.

У цьому контексті слід відзначити Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 р. № 8-рп/2007 у справі про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування, у якому державну службу та службу в органах місцевого самоврядування віднесено до одного з видів трудової діяльності громадян (п. 3.1). У п. 3.2 мотивувальної частини Рішення зазначено, що в Основному Законі не передбачається поділ державної служби на службу в органах законодавчої, виконавчої і судової влади, натомість державна служба єдина за своїми основами (відповідно до ч. 2 ст. 38 та п. 12 ч. 1 ст. 92 Конституції України). Інститут державної служби врегульований Законом України «Про державну службу», а особливості її проходження в апаратах окремих органів визначаються законами про ці органи. Порівняльний аналіз положень законів України «Про державну службу» та «Про службу в органах місцевого самоврядування» надав підстави стверджувати про єдиний підхід законодавця до проходження служби як в органах державної влади, так і в органах місцевого самоврядування [4].

Першим, хто намагався визначити поняття «публічної служби» у 50-х роках ХХ століття, був Ю. Панейко, який надав визначення держави як «корпорації публічних служб», вважаючи при цьому, що публічна служба має змінюватися відповідно до потреб «загального інтересу» [5, с. 51].

М.І. Цуркан, досліджуючи проблеми правового регулювання публічної служби та критично ставлячись до нормативного визначення поняття публічної служби у КАС, зазначав, що вказане поняття не містить сутнісних характеристик та особливостей публічної діяльності, натомість у ньому наводиться лише перелік видів цієї діяльності [6, с. 5-6].

На думку Ю.П. Битяка, доцільно застосовувати єдине поняття «державна служба» [7, с. 126].

А.С. Зеніна-Біліченко під публічною службою розуміє професійну цивільну службу в органах державної влади, місцевого самоврядування, інших публічних організаціях, підприємствах і установах, що надають публічні послуги [8, с. 7].

О. В. Петришин до публічної служби відносить державну, муніципальну службу та службу у недержавних організаціях (громадських організаціях, політичних партіях, а також навіть у приватних підприємствах) [9, с. 51].

В. Б. Авер'янов, спираючись на досвід ряду європейських країн, пропонував запровадження терміну «цивільна служба» з позицій служби в органах виконавчої влади, їх апараті та апараті інших державних органів, яку проходять державні службовці, що не мають спеціальних звань і здійснюють звичайну управлінську (адміністративну) діяльність. Про інститут публічної служби вчений вказує як про широке явище, а у тлумаченні категорії «державна служба» він виділяв підхід, за яким пропонувалось розглядати її як «службу в державі» [10].

В.П. Тимошук та А. М. Школик пропонують методологічно розглядати явище публічної служби в інституційному та функціональному аспектах. В інституційному аспекті публічна служба в найширшому розумінні може здійснюватися працівниками усіх організацій публічного сектору: органів державної влади (тобто не лише виконавчої, а й законодавчої та судової влади), державних підприємств та установ, органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств та установ. До поняття публічної служби вони включають діяльність працівників усіх інституцій, які виконують публічні завдання, в тому числі діяльність державних або муніципальних лікарів, учителів тощо. У вузькому розумінні в інституційному вимірі публічну службу розглядають як діяльність службовців органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Функціональний аспект є важливим з огляду на те, що протягом останніх десятиліть завдання публічної адміністрації в багатьох країнах не лише виконуються органами та організаціями публічного (державного та муніципального) сектору, а й делегуються громадським організаціям і навіть приватним структурам [11, с. 11-12].

Таким чином, науковці наголошують на існуванні поняття «публічна служба» у вузькому і широкому значеннях. При цьому в широкому розумінні до публічної служби входять усі суб'єкти публічних правовідносин, які прямо або опосередковано здійснюють

функції держави.

Отже, на науковому рівні поняття «публічна служба» однозначно не сформульоване, ця категорія проходить свою трансформацію та наповнюється новим змістом. Варто відзначити те, що змістове наповнення поняття «публічна служба» має не тільки теоретичне, а передусім практичне значення, оскільки безпосередньо пов'язане з визначенням кола суб'єктів публічної служби в Україні.

У світовій практиці існують також різні підходи до змістового наповнення поняття «публічна служба». Так, у країнах англосаксонської правової системи термін «публічна служба» поширюється на всі організації публічного сектора, а статус публічного службовця – на більшість працівників публічного сектора, в тому числі вчителів, лікарів тощо. Натомість для означення діяльності професійних чиновників – службовців державного (урядового) апарату – в цих країнах, як правило, використовується термін «цивільна служба». У Франції поняттям публічна служба охоплюється служба в адміністраціях держави, регіонів, департаментів, комунальних та інших публічних установах. До публічних службовців належать також учителі й викладачі вищих навчальних закладів, лікарі публічних закладів охорони здоров'я, які становлять окремі корпуси [11, с. 12].

Що ж стосується України, то на нормативному рівні така категорія, як «публічна служба», вперше була закріплена в п. 15 ст. 3 КАСУ від 6 липня 2005 р. й розглядається як діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [3].

Вважаємо, що саме це поняття для нас має пріоритетне значення, оскільки визначає коло суб'єктів публічної служби в Україні. Хоча, як видно з тенденцій розвитку законодавства в Україні, ця категорія фактично не знайшла розвитку на законодавчому рівні, оскільки, як відомо, у 2015 році був прийнятий новий Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р., а не Закон України «Про публічну службу». Крім того, правовий статус частини суб'єктів публічної служби визначається Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. тощо.

Отже, говорити про функціонування публічної служби в Україні як єдиної системи сьогодні немає підстав.

Важливим аспектом розгляду цього питання є те, чи

закріплено на офіційному рівні необхідність приведення інституту публічної служби в Україні до рівня європейських стандартів. Однак про це не зазначено ні в Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р.[12], зокрема в розділі V, де визначені основні сфери адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ні в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС від 27 червня 2014 р. [13].

Наведена наукова полеміка свідчить про актуальність подальшого з'ясування суті категорії «публічна служба», її співвідношення із категорією «державна служба», а також доцільності запровадження категорії «публічний службовець», яка видається узагальнюючою й потребує уніфікованого врегулювання у чинному законодавстві на рівні універсальної формули. У цьому контексті видається слушною позиція тих авторів, які до системи публічної служби відносять державну службу і службу в органах місцевого самоврядування.

Якщо аналізувати практику регулювання цього питання в країнах Європи та ЄС загалом, то можна відзначити, що, як правило, в них публічна служба комплексно регламентується окремим законом. Так, в Естонії діє Закон про публічну службу, у Франції публічна служба регулюється Законом про права й обов'язки службовців; Законом про статутні положення стосовно публічної служби держави й Декретом про особливості деяких службових станів службовців держави та деяких форм остаточного припинення виконання службових обов'язків [11, с. 153-224].

Отже, публічна служба не отримала належного правового регулювання на рівні чинного законодавства України і як юридична категорія фактично закріплена на рівні п. 15 ст. 3 КАСУ.

На нашу думку, для запобігання неузгодженості зазначених термінів в українському законодавстві потрібно уніфікувати поняття «публічна служба». Це може бути зроблено шляхом прийняття окремого закону «Про публічну службу» або доповнення чинного Закону України «Про державну службу» відповідним терміном з метою розмежування зазначених правових категорій.

Зарубіжний досвід свідчить про можливість регулювання питань служби в органах місцевого самоврядування і державної служби в єдиному законі про публічну службу (наприклад, закони про публічну службу Литви, Естонії, Грузії, Закон про зайнятість на публічній службі Канади тощо).

З нашої точки зору, публічна служба це професійна, політично неупереджена діяльність осіб на посадах державної служби та служби в органах місцевого самоврядування щодо забезпечення виконання владних повноважень суб'єктів публічного права. Пріоритет у регулюванні відносин публічної служби повинні мати норми адміністративного права, а професійний рівень публічної служби можна забезпечити тоді, коли вона буде знаходитися поза межами політичного впливу, що узгоджується з досвідом реформування служби країн ЄС.

Наведені вище законодавчі визначення понять «публічна служба» та «державна служба» надають можливість зробити однозначний висновок про те, що публічна служба є ширшою, ніж державна служба, яка становить її особливий та найважливіший різновид.

Список використаних джерел та літератури

1. Про державну службу : Закон України 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення : 28.08.2018. URL : [http : //zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19).
2. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16.10.2007 р. № 8-рп/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 80. Ст. 2979.
5. Панейко Ю.Л. Наука адміністрації і адміністративного права: у 2-х т. Авґсбург, 1949. Т. 1. 115 с.
6. Цуркан М.І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с.
7. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.
8. Зеніна-Біліченко А.С. Словник наукових термінів з дисципліни «Публічне адміністрування». Комянське, 2017. 39 с.
9. Петришин А. В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно правовой и логико-понятийный анализ : монографія. Харьков : Факт, 1998. 360 с.
10. Авер'янов В. Актуальні завдання створення нового законодавства про державну службу в Україні. Київ : Юстиніан, 2005. № 8. URL : [http://www.justinian.com.ua/arhivle.pGip?ic\]=1843](http://www.justinian.com.ua/arhivle.pGip?ic]=1843).
11. Тимошук В. П, Школик А.М. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України. Київ :

Конус-Ю, 2007. 735 с. 12. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367. 13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. №75. Т. 1. Ст. 83.

В.Г. Ковальчук,
кандидат економічних наук, доцент
Г. І. Оліх,
викладач вищої категорії
(м. Хмельницький)

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Зазвичай таке явище як приватизація сприймається в суспільстві негативно, а коли мова йде про приватизацію державного чи комунального майна, то такий процес ще й набуває рис суспільно значимого. Проте, якщо більш детально дослідити приватизаційні процеси, то стає зрозуміло, що в більшості випадків вона є необхідним заходом для розбудови великої кількості підприємств.

У 2018 році приватизація державного та комунального майна України вийшла на новий етап із прийняттям суттєво оновленого законодавства. Так, 7 березня 2018 року набув чинності закон, що встановив нові правила приватизації в Україні [1]. У 2019 році також були внесені суттєві зміни до цього закону, та зміни, що стосуються приватизаційних процесів в цілому. Останніми змінами втратив чинність закон, що встановлював перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації [2].

Приватизація займає надважливе місце серед економічних процесів, адже правильне регулювання державно-приватних відносин сприяє інвестуванню в неприбуткові підприємства, майнові комплекси та нерухомість, з ціллю їх відновлення та розвитку. У зв'язку з останніми нормативними оновленнями вказана тема набула більшої актуальності та потреби в дослідженні.

Вказана робота має на меті здійснити аналіз приватизаційних процесів, відповідно до чинного законодавства, та оцінку впливу таких процесів на загальні економічні показники.

Закон України «Про приватизацію державного та комунального майна» повністю врегулював процеси приватизації, та визначив, що: «приватизація державного або комунального майна - платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями» [3]. Законом надано доволі широке визначення, в якому не вказано всіх особливостей цього процесу.

Законом визначено, що об'єкти приватизації поділяються на об'єкти малої та об'єкти великої приватизації залежно від вартості чистих активів підприємства. До об'єктів великої приватизації належать об'єкти, вартість активів яких згідно з даними фінансової звітності за останній звітний рік перевищує 250 мільйонів гривень. Як показали результати приватизації за 2018 рік, об'єктів великої приватизації не настільки багато, та вона супроводжується суттєвими ускладненнями (надвеликі борги, недорозкриття інформації про стан підприємства).

Українська приватизація завжди характеризувалась негативно, як непрозорий, неконкурентний та хаотичний процес відчуження державного майна. Її результати були одними з найгірших у світі. Починаючи з 1992 р. і до процесу переродження приватизації в Україні роздержавлено 133 тис. об'єктів. Пояснення цьому є, вони полягають в особливостях інституту вцілому, тобто в тривалості процесу, його характері та законодавчих обмежень.

Характеризуючи чинний Закон України «Про приватизацію державного та комунального майна», варто чітко окреслити повністю увесь процес приватизації, його етапи, суб'єктний склад та інше.

Ініціаторами приватизації об'єктів державної та комунальної власності можуть бути:

- органи приватизації (Фонд державного майна та його регіональні відділення);
- уповноважені органи управління майном;
- покупці.

Об'єктами можуть бути і цілісно майнові комплекси, і нерухомість і корпоративні права.

Стадіями приватизації відповідно до статті 10 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» є:

- прийняття рішення про приватизацію об'єкта комунальної власності;

- опублікування інформації про прийняття рішення про приватизацію об'єкта та у випадках, передбачених цим Законом, інформації про вивчення попиту для визначення стартової ціни;
- проведення інвентаризації та оцінки відповідно до законодавства;
- проведення у випадках, передбачених законом, аудиту, екологічного аудиту об'єкта приватизації;
- перетворення державного або комунального підприємства в господарське товариство у процесі приватизації у випадках, передбачених цим Законом;
- затвердження плану розміщення акцій акціонерних товариств, створених у процесі приватизації, у випадках, передбачених цим Законом, та його виконання;
- затвердження у випадках, передбачених цим Законом, умов продажу об'єктів приватизації, розроблених аукціонною комісією;
- опублікування інформації про умови продажу, в тому числі стартову ціну об'єкта приватизації;
- проведення аукціону, укладення договору купівлі-продажу;
- укладення договору купівлі-продажу в разі приватизації об'єкта шляхом викупу;
- опублікування інформації про результати приватизації;
- прийняття рішення про завершення приватизації [3].

Процедура є доволі тривалою, проте вражає досконалістю регулювання. Етапи описані чітко та послідовно.

Варто зупинитись на такому етапі, як перетворення державного або комунального підприємства в господарське товариство у процесі приватизації у випадках, передбачених цим Законом. Якщо в процесі приватизації підприємство підлягає перетворенню, то увесь зареєструватися на одному з акредитованих електронних майданчиків, який підключений до системи «ProZorro-продажі», сплатити гарантійний внесок у розмірі 10% від початкової вартості та спробувати виграти аукціон.

Аукціон може мати три етапи. Перший – на підвищення. Якщо лот не буде продано, буде оголошено другий аукціон, відповідно до якого початкова вартість лоту буде на 50% меншою.

Якщо і в такому випадку об'єкт приватизації не буде проданий, оголосять третій аукціон на пониження. За початкову вартість візьмуть 50%, і потім учасники зможуть робити 99 кроків на пониження по 1% аж до 0,5% вартості.

На кожному аукціоні потенційний покупець зможе зробити три кроки. Це стосується всіх аукціонів.

У Міністерстві економіки та торгівлі України описують такий аукціон як виправданий, особливо у ситуації, коли важко визначити вартість активів.

Така ж процедура і під час другого аукціону, якщо на перший взагалі ніхто не прийшов, або хтось відмовився від своєї ставки.

Під час проведення третього аукціону жоден із учасників не знає скільки ще учасників слідкують за автоматичним пониженням вартості об'єкту та готові зробити свої ставки. Проте, якщо чекати мінімальних цін, то з великою вірогідністю відповідний лот забере інший учасник, який просто зупинив пониження вартості раніше.

Загалом система «ProZorro-продажі» використовується для продажу активів банків-банкрутів, але там ціна може опуститися максимум до 20%.

Якщо актив не купується, він потрапляє в пул до інших активів, тож часто актив продається на межі 20% пов'язаний з активом особі. У випадку приватизації такої умови нема, ціна може дійти до символічної.

Нез'ясованим залишається питання якості потенційних покупців. Не виключено, що можливістю купити дешево скористаються чиновники і наближені до влади бізнесмени, які краще ознайомлені із списками та із станом підприємств, їхньою звітністю.

В будь-якому випадку оновленим законодавством передбачені суттєві обмеження для покупців щодо звільнення робітників чи продаж активів.

Таким чином, ми розуміє, що приватизація стала доволі досконалим процесом. Наразі, міністерством економіки та торгівлі України вже надано відповідні статистичні дані щодо вже приватизованих об'єктів.

- Станом на 13 вересня 2019 року до об'єктів малої приватизації включено 972 об'єкти.

- Загальна кількість оголошених аукціонів – 513, загальна початкова ціна продажу по відповідним об'єктам становить – 384 млн 674 тис. грн.

- Фондом Державного майна та його регіональними відділеннями оголошено 369 аукціони, загальна початкова ціна продажу – 242 млн 404 тис. грн.

- Органами місцевого самоврядування оголошено – 144 аукціони, загальна початкова ціна продажу – 142 млн 280 тис. грн.

- Проведено 89 успішних аукціонів, очікувана сума доходу – 117 млн 761 тис. грн.
- Успішні ФДМУ 54 аукціони на суму 48 млн 823 тис. грн.
- Успішні ОМС 35 аукціонів на суму 68 млн 937 тис. грн.
- План з приватизації на рік виконано на 2,1% [5].

Ми розуміємо, що приватизація показує позитивні економічні результати. Приватизація по-новому повинна забезпечити передання у приватну власність доволі перспективних підприємств.

Наразі, приватизація в Україні лише починається, тому з початкових результатів важко робити загальні висновки. Велика приватизація фактично розпочалась лише декілька місяців назад, коли суд розблокував обрання радників, тому її результатів наразі ще немає. Важливо розуміти, що наявні великі підприємства, які держава утримувати не має змоги, а залучення нового інвестора не лише економічно вплине на розвиток підприємства, а й надасть можливість забезпечення в державі нових робочих місць.

Отже, приватизація в Україні почала діяти за новими правилами, наразі економічний аналіз яких прогнозує зміни для економіки України у кращу сторону. Передбачається етап прозорості, масштабної та вдосконаленої приватизації. Не на роздержавлення, а на розбудову спрямоване чинне законодавство.

Список використаних джерел та літератури

1. Проект Закону про приватизацію державного майна 7066 від 04.09.2017 [Електронний ресурс]// Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62455.
2. Закон України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» [Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 46, ст.302] [Електронний ресурс]// Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20>.
3. Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» [Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 12, ст.68] [Електронний ресурс]// Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство» від 29 серпня 2012 р. № 802 [Електронний ресурс]// Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2012-%D0%BF>.
5. «Пік малої приватизації приніс державі 1,48 мільярда гривень» від 19.08.2019 року [Електронний ресурс]// Офіційний сайт PROZZORO Продажі. – Режим доступу: <https://prozorro.sale/news/rik-maloyi-privatizaciyi-prinis-derzhavi-148-milyarda-griven>.

О. В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЩОДО ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

В умовах сучасного реформування політичної системи України питання юридичної відповідальності за діяння, яке не містить в собі значної суспільної небезпечності, з позицій забезпечення прав і свобод людини і громадянина та гуманізації кримінально-правової політики, набуло потреби введення інституту кримінальних проступків у законодавство України. Інститут кримінальних проступків мав бути передбачений у вітчизняному законодавстві ще у 2012 році, разом з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України. Проте імплементація цього інституту вимагала часу, оскільки потребувала принципово нового підходу до побудови норм матеріального закону. Тому законодавець вирішив спершу прийняти новий КПК, а потім працювати над механізмом їхнього функціонування [1]. Необхідність запровадження інституту кримінальних проступків обґрунтовується великою кількістю правопорушень без значної суспільної небезпечності, що призводить до перевантаженості правоохоронців, унаслідок чого затягується розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

На фоні численних дискусій, 3 грудня 2019 року Верховна Рада все ж таки схвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. №2617-VIII, але з відтермінуванням набуття чинності з 1 липня 2020 року [2]. Визначення інституту кримінального проступку в Кримінальному кодексі України зумовлене необхідністю завершення реформування процесуального законодавства, яка наближає вітчизняне законодавство до європейського. Адже інститут кримінальних проступків уже досить давно передбачений у правових системах Австрії, Латвії, Литви, Естонії, Нідерландів, Німеччини, Іспанії, Франції та Італії [3].

Основними завданнями поділу кримінального правопорушення на злочини та проступки є, зокрема, посилення правових гарантій додержання прав, свобод та інтересів людини і громадянина, оптимізація діяльності органів кримінальної юстиції в

кримінальному провадженні та відокремлення кримінального проступку від суміжних категорій правопорушень (злочину чи адміністративного правопорушення). Водночас запровадження поняття «кримінальне правопорушення» потребує перегляду усталеної системи побудови Кримінального кодексу України та зміни поглядів на поняття «злочин», що не повною мірою сприймається науковцями та практиками.

Відповідно до п. 12 ч. 2 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини, а «кримінальний проступок» визначається як передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2]. За новим Законом кримінальний проступок є одним з видів кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачено кримінальну відповідальність. Фактично законодавець просто переніс злочини невеликої тяжкості в категорію проступків, обґрунтовуючи можливість і доцільність такого поділу на існуючу значно меншу ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно із злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами, та змінив існуючу класифікацію злочинів за ст. 12 Кримінального кодексу України [4].

Запровадження інституту кримінальних проступків має сприяти забезпеченню швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості та оптимізації діяльності органів кримінальної юстиції шляхом зменшення навантаження на слідчих органів досудового розслідування, повноваження яких у процесі досудового розслідування кримінальних проступків, відповідно до ч. 3 ст. 38 Кримінального процесуального кодексу України, зможуть здійснювати співробітники інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [5]. У МВС поінформували, що проводити розслідування кримінальних проступків будуть дізнавачі – службові особи підрозділу дізнання органу Національної поліції. Розслідування кримінальних проступків буде проводитися у формі дізнання зі спрощенням процедури, включаючи скорочені терміни – не більше 72 годин з моменту повідомлення особі про

підозру або затримання, або в інших випадках на термін до одного місяця.

До кримінальних проступків Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» відносить такі поширені злочини, як некваліфіковані крадіжки, шахрайство, незаконні дії з наркотичними засобами без мети збуту, хуліганство тощо [2].

Варто погодитися з Р. Оксаничем, що недоліком Закону є відсутність чіткої регламентації започаткування інституту дізнання та необхідного алгоритму дій для органів досудового розслідування та суду у зв'язку із запровадженням інституту кримінальних проступків, а саме: процедури передачі кримінальних проваджень від слідчих дізнавачам, дії прокурора та суду під час підготовки, отримання, прийняття до провадження обвинувальних актів тощо [6]. Також О.В. Сачко зазначає, що запровадження в слідчу і судову практику інституту кримінальних проступків потребує забезпечення їх чіткої юридичної визначеності, узгодження з конституційними принципами правосуддя взагалі [7]. На нашу думку, кардинальна зміна засад кримінально-правової політики в частині запровадження інституту проступку повинна відповідати принципу наступності законодавства, базуватися на фундаментальних наукових дослідженнях, обговорюватися на численних науково-практичних конференціях.

Кримінальний проступок, вчинений вперше, буде надавати можливість суду застосовувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності, повторно вчинений кримінальний проступок, відповідно, буде виключати можливість застосування цього інституту. Повторність проступку та повторність злочину повинні мати самостійне значення. Рецидив може бути лише при вчиненні повторного умисного злочину після засудження за перший умисний злочин, якщо судимість за нього не була знята або погашена. Призначене за кримінальний проступок покарання не породжує судимості. До неповнолітніх, які вчинили проступок вперше, можуть бути застосовані лише примусові заходи виховного характеру.

Окрему думку щодо визначених підходів вирішення питання про доцільність установлення кримінальної відповідальності за проступки в чинному законодавстві України висловлюють науковці: В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда, Г.В. Федотова, які вважають внесені зміни не виваженими, оскільки внесення принципових, концептуальних змін до Кримінального

кодексу України може призвести до втрати стабільності у сфері кримінально-правового регулювання. Зазначені вчені пропонують введення Концепції інституту проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки, як окремого нормативного акта для формування самостійного виду юридичної відповідальності, відмінного від кримінальної та адміністративної відповідальності.

Втім, формуючи інститут кримінальних проступків, законодавець наповнив його не тільки кримінальними правопорушеннями, кримінально караним діянням, нехай і не тяжким, тепер стане таке адміністративне правопорушення, як керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити висновок, що запровадження інституту кримінального проступку хоча і здатне зблизити національне законодавство про кримінальну відповідальність із законодавством країн Європейського Союзу, проте потребує чіткої юридичної визначеності, узгодження з конституційними принципами правосуддя. Введення інституту «кримінального проступку» має позитивно позначитися на швидкості розгляду справ про «дрібні» кримінальні правопорушення. Кримінальні проступки мають значно менший рівень суспільної небезпеки, ніж злочин, а тому покарання за них не має бути пов'язане з позбавленням волі.

Список використаних джерел та літератури

1. Задорожний Б. Кримінальні проступки: швидке розслідування без реального захисту. URL: https://zib.com.ua/ua/139881-kriminalni_prostupki_shvidke_rozsliduvannya_bez_realnogo_zah.html. 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. Набрання чинності: 01.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>. 3. Правове регулювання інституту кримінального проступку. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29383.pdf>. 4. Кримінальний кодекс України: прийнятий від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 6. Оксанич Р. Інституту кримінальних проступків зелене світло? *Юридична газета online*. 2017. URL:

<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/institutu-kriminalnih-prostupkiv-zelene-svitlo.html>. 7. Сачко О.В. Верховенство права під час застосування інституту дізнання щодо кримінальних проступків. *Приватне та публічне право*. №4. 2018. С. 67-70.

О. М. Палилюлько,
*кандидат історичних наук
(м. Кам'янець-Подільський)*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Розвиток України як сучасної соціально орієнтованої держави ставить на порядок денний питання соціальної допомоги найбільш вразливим групам населення, в тому числі дітям із особливими потребами. Інклюзивна освіта, що розвивається в Україні відносно недовгий час, дає подібну можливість; однак правове регулювання інклюзивного навчання досі потребує значного удосконалення.

Згідно із визначенням, прийнятим ЮНЕСКО, і наведеним на сайті Міністерства освіти і науки України, «інклюзивне навчання – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі» [4]. Чинний закон «Про освіту» трактує інклюзивне навчання як «систему освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство» [2]. Помітно, що обидва визначення наголошують на соціалізації та інтеграції суспільства й зменшенні виключення із соціуму в ході навчального процесу.

Потрібно зазначити, що тривалий час інклюзивне навчання в українських навчальних закладах не практикувалося – від СРСР було успадковано систему освіти (коріння якої сягало ще в імперську добу), в котрій наголос робився на створення спеціалізованих навчальних закладів для дітей із вадами слуху, зору, специфікою інтелектуального розвитку тощо. Результатом функціонування такої системи була невідповідність випускників спеціальних шкіл до життя звичайного суспільства. В дорослому житті більшість із них змушені були працювати у спеціалізованих підприємствах, що входили до мереж Українського товариства сліпих та Українського

товариства глухих (обидва були створені у 1933 р. і формально становили собою громадські організації, однак практично являли собою вертикально інтегровані державні інституції, що опікувалися людьми із відповідними вадами); певні категорії людей із особливим потребами взагалі практично не мали можливостей для подальшого працевлаштування та адаптації до нормального життя в соціумі.

Ускладнювала ситуацію також специфіка медичного діагностування, яка в пізній радянський період все більше відставала від здобутків західної медицини. Наприклад, такі діагнози як «аутизм» та «дислексія» були відсутні, а їх носіям ставили діагнози «шизофренія», «розумова відсталість». При цьому ігнорувався факт, що, наприклад, діти з дислексією у різних її проявах (проблеми із читанням, писанням, математичними знаннями) за рештою психоневрологічних та фізичних показників не відрізняються від своїх однолітків і навіть можуть випереджати їх в певних аспектах.

В практиці вітчизняного освітнього відомства інклюзивна освіта спершу регламентувалася Концепцією розвитку інклюзивної освіти, запровадженою в дію наказом МОН №912 від 1 жовтня 2010 р. Фактично прийняття цього документу було відповіддю на ратифікацію нашою країною Конвенції про права осіб із інвалідністю, котру Україна ратифікувала у 2009 р.

В липні 2017 р. президент України П. Порошенко підписав Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», прийнятий Верховною Радою в травні того ж року [2]. Положення цього закону уточнювались у низці підзаконних актів – Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12 липня 2017 р. [6], Постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від серпня 2017 р. [7], Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр. та план заходів з реалізації I етапу» від 9 серпня 2017 р. [8] тощо.

Згаданий перелік не є вичерпним. Згодом його доповнила ще низка правових актів. Наприклад,

Загалом в цих документах послідовно проводиться ключова ідея інклюзивної освіти, згідно із якої діти мають навчатися разом, попри певні відмінності між ними й зумовлені цими відмінностями імовірні труднощі в ході навчального процесу. Виходячи із цього,

навчальні заклади повинні мати відповідні матеріальні, людські та організаційні ресурси для задоволення освітніх потреб усіх учнів, незалежно від їх специфіки. Кінцевою метою подібної організації навчального процесу є всебічна інтеграція дітей із особливими потребами у соціум, уникнення їх стигматизації, створення можливостей для більш всебічної та різносторонньої взаємодії між різними категоріями дітей та молоді.

Зауважимо, що експертне середовище й громадськість (зокрема, організації осіб із особливими потребами, батьківські об'єднання тощо) достатньо позитивно зустріли означені зміни в законодавстві, вказуючи, що порівняно із правовими нормами, що діяли до цього, вони носять надзвичайно позитивний характер.

Тим не менш, практично одразу почали з'являтися пропозиції щодо подальшого удосконалення правової бази інклюзивної освіти. Зокрема, відзначимо роботи О. В. Заярнюка [3], К. В. Кузнецова [5], які пропонують ті чи інші зміни у закони і підзаконні акти щодо регламентування інклюзивної освіти. Тим не менш, низка аспектів правового регулювання інклюзивного навчання і далі потребують певного доопрацювання.

Насамперед, доречно регламентувати на рівні внесення поправок до законів «Про освіту» та «Про вищу освіту» отримання молодими людьми із особливими освітніми потребами вищої освіти. Слід зазначити, що спроби розв'язати зазначену проблему в Україні були не надто успішними. Практично єдиним навчальним закладом, де значною була частка серед студентів людей із особливими потребами, був Відкритий університет розвитку людини «України». Однак в останні кілька років функціонування цього вишу супроводжується скандалами щодо майнових афер та корупційних скандалів, у зв'язку із чим його майбутнє виглядає надзвичайно непевним. Що стосується системи вищої освіти загалом, то частка студентів із особливими потребами не перевищує 0,04% усього студентського загалу, попри той факт, що загалом люди із певними фізіологічними чи психологічними особливостями становлять близько 6% українського суспільства.

Відповідно, для повноцінної інклюзії на рівні вищої освіти необхідно прописати процедури щодо формування інклюзивних академічних груп, створення ресурсних центрів, орієнтованих на потреби студентів із особливими потребами. Зауважимо, що подібні інновації потребуватимуть додаткового фінансування, однак, як показує досвід таких вчених як Л. С. Понтрягін, А. Г. Шевцов, яким

фізіологічні особливості не завадили досягнути значних успіхів у науковій кар'єрі, вкладені кошти загалом дадуть значну суспільну користь. До того ж, на рівні законодавства цілком можливо прописати механізми реалізації вказаних змін – наприклад, актами уряду або міністерств (освіти, соціальної політики) доречно запропонувати навчальним закладам спільне створення та забезпечення ресурсних центрів для студентів із особливими потребами зі спеціальними бібліотеками, програмним забезпеченням тощо (на рівні обласних центрів, практично в кожному із яких функціонують кілька закладів вищої освіти, це цілком доречно і можливо реалізувати).

Певні зміни доречно внести у функціонування інклюзивних навчальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів.

Зокрема, доречним є встановлення (очевидно, на рівні правових актів Міністерства освіти і науки або Кабінету Міністрів України) норми про граничну чисельність учнів у класах із інклюзивним навчанням. Таке рішення дозволить створити більш комфортні умови навчання та стане базою для більш повноцінної взаємодії учнів у класі.

Хоча ще у 2012 р. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту ініціювало внесення до класифікатора професій, згідно із якими юридично зафіксовані орієнтовні кваліфікаційні характеристики асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням, однак і досі не створена повноцінна система підготовки подібних фахівців. В мережі Інтернет нам вдалося знайти лише програму підготовки асистентів учителя – в Інституті післядипломної освіти та довузівської підготовки Львівського національного університету імені Івана Франка існують курси перепідготовки (загальний обсяг 144 навчальних години) [1]. Очевидно, крім прописування стандартів професії, доречно регламентувати стандарти підготовки відповідних фахівців.

Також актуальним питанням організації інклюзивної освіти є запровадження посади асистента учня. Попри те, що експерти неодноразово наголошували на доречності запровадження відповідної посади та правового регламентування участі осіб, що допомагають учню із особливими потребами, в навчальному закладі, його взаємовідносин із учителями та іншими учасниками навчання [9], однак і досі відповідних змін у закони і підзаконні акти не внесено.

Як показує практика, мають місце відмови у наданні дітям із особливими потребами доступу до послуг інклюзивно-ресурсного центру, що мотивується отриманням послуг у навчальних закладах.

Керівники інклюзивно-ресурсних центрів вказують, що подібне дублювання може трактуватися в ході перевірок як нецільове використання бюджетних коштів. Відповідно, існує потреба у більш детальному розкритті цього питання у правових актах. Можливо, доречним є також чіткіше формулювання кола завдань, які виконують певні структури – школи, інклюзивно-ресурсні центри, медичні та санаторні інституції тощо.

Важливим аспектом функціонування системи інклюзивної освіти є її фінансове забезпечення. Зважаючи на це, доречно законодавчо закріпити обов'язкове фінансування певних аспектів інклюзивного навчального процесу.

Таким чином, на сьогоднішній день існує потреба законодавчо регламентувати низку процедур, що мають місце в ході освітнього процесу. Внесення відповідних змін у закони і підзаконні акти дозволить підвищити ефективність інклюзивного навчального процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Асистент вчителя в інклюзивній школі // <http://ipodp.lnu.edu.ua/asystent-vchytelya-v-inklyuzivnij-shkoli>.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>.
3. Заярнюк О. В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. №11. С. 190-193.
4. Інклюзивне навчання // <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
5. Кузнецов К. В. Удосконалення механізмів державного управління у фінансуванні системи інклюзивної освіти // Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Випуск 2 (37). С. 78-88.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12 липня 2017 р. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від серпня 2017 р. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF>.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр. та план заходів з реалізації I етапу» від 9 серпня 2017 р. // <https://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250190226>.
9. Українські спеціалісти вимагають посаду асистента дитини // <https://pedpresa.ua/191143-ukrayinski-spetsialisty-vymagayut-posadu-asystenta-dytyny.html>.

О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Львів)

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА КОЛЕКТИВНІ ПРАВА: ДО ПРОБЛЕМИ ОПТИМАЛЬНОГО СПІВВІДНОШЕННЯ

Видається, що проблеми співвідношення між індивідуальними та колективними вимірами свідомості, між особистими та суспільними переконаннями, одиничними та груповими інтенціями, опозиції індивідуального й колективного в структурі особистості, інтерес до яких останнім часом значно посилюється у світовій соціальній філософії, фокусом свого дослідження у філософії права (насамперед, у філософії конституційного права) мають саме індивідуальні та колективні людські права.

Нині актуальність знаходження оптимального (або принаймні, більш-менш прийняттого) балансу між цією дихотомічною парою прав зростає з кожним днем, насамперед, з огляду на глобалізаційні процеси загалом та потужну міграційну кризу зокрема. Вже практично неконтрольований потік біженців із Сирії, Іраку, Афганістану та інших, переважно мусульманських, країн значно загострив на теренах Європейського Союзу існуючу ще до того проблему зіткнення національних ментальностей. У правовому вимірі ця проблема проявляється у зіткненні індивідуальних прав і свобод із колективними правами, які культивуються у неєвропейських суспільствах, що стало чи не найбільшим випробуванням для європейської системи правозабезпечення і правозахисту.

Питанням змісту і правової природи колективних прав та їх співвідношення з індивідуальними людськими правами присвячені праці таких вітчизняних та іноземних дослідників, як Н. Варламова, Р. Вебер, К. Васак, К. Велман, С. Головатий, С. Глушкова, О. Дашковська, Н. Калера, А. Мельник, А. Осипов, П. Рабінович, Є. Рєгеда. Проте, зважаючи на складність і багатогранність означених питань, доводиться констатувати нагальну потребу у подальших наукових розвідках із цієї проблематики.

У більшості підручників й навчальних посібників із загальної теорії права і держави та конституційного права висвітлення проблеми оптимального співвідношення дихотомічної пари «індивідуальні/колективні права» фокусується (а часто-густо цим й обмежується) на констатації наявності, серед інших, такої

класифікації, за якої всі права людини можуть бути розподілені за суб'єктним складом здійснення – на *індивідуальні* (здійснюються лише одноособовими діями – наприклад, право на свободу вираження поглядів, на виховання своєї дитини) та *колективні* (можуть бути реалізовані лише спільними діями учасників групи носіїв права – наприклад, право на утворення громадських об'єднань, проведення мітингів, демонстрацій) [1, с. 25; 2, с. 152; 3, с. 86; 4, с. 73].

До того ж П. Рабінович [1, с. 25] та О. Скакун [4, с. 73] виокремлюють додатково ще й так звані *«змішані права»* (здійснюються як індивідуальними, так і колективними діями). При цьому жоден із цих авторів прикладів «змішаних прав», на жаль, не наводить.

На думку О. Осипова, термін «колективні права» «виглядає таким же невизначеним, як і, наприклад, «мультикультуралізм», «ідентичність», «самобутність» і допускає як мінімум п'ять можливих прочитань: 1) індивідуальні права, які реалізуються в колективі, спільно з іншими людьми (т.зв. колективний вимір індивідуальних прав); 2) загальні (спільні) права людини і громадянина стосовно членів певної групи; 3) спеціальні права, якими володіють індивіди, що належать до певної категорії (т.зв. спеціальні права); 4) правоможності колективного суб'єкта права – організації; 5) права умовної або статистичної групи як такої (тут – «групові права»))» [5, с. 81].

При цьому інша дослідниця – К. Регеда, погоджуючись із О.Осиповим, цілком слушно наголошує, що з «найпоширеніших в юридичному дискурсі підходів до розуміння сутності колективних прав найбільшу практичну значущість для теорії права являє підхід, який розуміє колективні права як правоможності певного групового суб'єкта».

Далі вона зазначає: «Відповідно до цього підходу, колективні права – це права, які належать умовній або статистичній множині, які реалізуються цілою множиною як такою, які не є простою сумою індивідуальних прав осіб, що входять до цієї множини, а мають якісно нові властивості (синергетичний ефект), визначені певними цілями та інтересами даного колективного утворення. Колективні права можуть бути порушені відносно множини в цілому, вони вимагають певного відособлення в регламентації і створення належного інституційного середовища в національному законодавстві» [6, с. 8]. Наголос на *синергетичному ефекті* колективних прав є принциповим і надзвичайно важливим методологічним положенням, що має значний

евристичний потенціал для подальшого дослідження природи останніх.

У тій же філософській площині, у «зв'язці» із одним із законів діалектики, якому значну увагу приділяв Г.В.Ф. Гегель, – законом взаємного переходу кількісних змін у якісні, вважаємо можливим і перспективним розглядати синергію колективних прав також під іншим кутом зору – через призму давнього спору про універсалії. Відтак наголосимо, що на нашу думку, з перспективи крайніх номіналістських позицій в принципі неможливо визнати і пояснити синергетичний ефект. Іншими словами, наявність (або, принаймні, визнання певним дослідником) останнього є аргументом на користь підходів, що відрізняються від постулатів номіналізму («реалістські» або ж «концептуалістські» інтерпретації).

У відомій з кінця 70-х рр. XX ст. концепції К. Васака було запропоновано виокремлювати три покоління прав людини, які, на думку цього вченого, співвідносяться з трьома ідеалами Великої Французької революції: свобода, рівність і братерство [7, с. 837].

На думку К. Васака, права першого і другого поколінь виражають надмірний індивідуалізм і навіть егоїзм, що передбачає протиставлення індивіда і суспільства. Права першого покоління покликані захищати індивіда від неналежного поведіння держави, а права другого забезпечують йому можливість вимагати від держави реалізації спеціальних урядових програм із надання соціальної підтримки та допомоги. Однак, при цьому не береться до уваги, що добробут людини неможливий без її участі в житті спільноти, для гідного життя людина потребує не тільки свободи, рівності, а й братерства. Права третього покоління покликані подолати автономію окремих індивідів і забезпечити соціальну солідарність [7, с. 839].

За такого розуміння «змістовного наповнення» поколінь прав людини, як видається, стають очевидними деякі кореляції між цими конкретними «поколіннями прав» і визначальними течіями сучасної політико-правової філософії, які неодноразово були в центрі уваги наших попередніх публікацій [8]. Відтак, гадаємо, не буде перебільшенням сказати, що права першого покоління й сьогодні займають почесне місце на прапорі лібералізму, а третього покоління – на стягах комунітаризму. Що ж до прав людини другого покоління, слід визнати, що з огляду на притаманну їм специфіку, останні допускають як номіналістичні, так і, в окремих випадках, також і реалістичні інтерпретації. При цьому філософські підвалини

означеного покоління прав людини тяжіють, вочевидь, до комунітарного й соціоцентричного витлумачення.

З іншого боку, в наш час деякі автори висловлюють думку, що «недоцільно відносити колективні права до прав людини, хоча б і третього покоління. Адже йдеться саме про колективні права, тобто права колективу як окремо взятого суб'єкта, а не окремої людини» [9, с. 88]. Ця теза викликає сумніви в її коректності. Гадаємо, вона може свідчити про неявну прихильність авторки тези до положень крайнього філософського реалізму, який вважає універсалії існуючими незалежно від речей (у даному варіанті – колективні права нібито існують незалежно від людей!).

З іншого боку, як видається, є раціональне зерно в пропозиції А. Ковбана, котрий переконує: «Вживання терміну «колективні права людини» в правовій науці ... є недоречним, оскільки не вказує самих суб'єктів та носіїв. Найбільшу повноту відображає термін «колективні людські права», які представляють собою важливий інститут сучасного національного та міжнародного права» [10, с. 109].

Принагідно не можемо тут не згадати позицію С. Головатого, котрий в останні роки принципово виступає на користь застосування словосполучення *людські права* замість «права людини» [11]. Вказаний дослідник в якості аргументації та пояснення своєї позиції зокрема зазначає, що «вислів «людські права» ... виступає самостійною семантичною одиницею, не є складеним поняттям, а є нерозкладним і таким, що робить наголос на *людськості* прав, а не на тому, *хто* є носієм прав» [11, с. 8].

Знаковим та безумовно не випадковим, а таким, що підтверджує та водночас, почасти, і формує нову тенденцію у вітчизняному правознавстві, видається той факт, що терміно-поняття *людські права* (щоправда, не замість, а поряд, як синонім словосполучення «права людини») став використовувати у своїх публікаціях приблизно в той самий час і багаторічний опонент С. Головатого – знаний дослідник «праволюднинної» тематики П. Рабінович [12].

Отже, видається можливим стверджувати, що розуміння природи колективних прав є своєрідним «лакмусовим папірцем», котрий дає змогу маркувати вихідні дослідницькі й політико-правові позиції того чи іншого автора за однією з визначальних, вельми значущих для сучасної філософії права ліній розмежування. При цьому по один бік цієї лінії знаходяться прибічники постулатів лібералізму і переважно корелюючих із ним різновидів філософсько-

правового номіналізму, тоді як по інший бік – апологети комунітаристських ідей та, відповідно, послідовники реалістичного напрямку у філософії права.

Зазначена розділова лінія є, до певної міри, умовною. Послугуючись термінологією міжнародного публічного права, тут можна вести мову радше про делімітацію, аніж про демаркацію.

Адже, по-перше, як відомо, практично не існує, так би мовити, «стерильно чистих», без домішок інших світоглядно-філософських течій, лібералів чи комунітаристів, так само, як і номіналістів чи реалістів. Та й самі дослідники прав людини не так часто відверто самоідентифікуються, чітко задекларовуючи свої вихідні методологічні установки.

По-друге, всередині названих вище філософських течій – зрештою, як і будь-яких інших – існують проміжні варіанти, які, часто не без певних на то підстав, можуть претендувати або й навіть де факто претендують на статус деякої «золотої середини» між політико-правовими та/або епістемологічними крайнощами (згадаймо, відповідно, «ліберальний комунітаризм» і «концептуалізм») [13, с. 61].

Список використаних джерел та літератури

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. Львів: Край, 2008. 224 с.
2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.
3. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Тернопіль: Астон, 2003. 432 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. К. : Алерта, 2012. 524 с.
5. Осипов А.Г. Являются ли групповые права необходимым условием недискриминации и защиты меньшинств? Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ. М.: ИЭА РАН, Институт философии РАН, 2002. С. 80–100.
6. Регеда Е.В. Коллективные права этнических общностей в конституционном праве Российской Федерации : автореф. дис. канд. юрид. наук. Пенза, 2009. 27 с.
7. Vasak K. Pour une troisieme generation des droits de l'homme. Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet / Ed. by C. Swinarski. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1984. P. 831–839.
8. Панкевич О.З. Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії. Право і громадянське суспільство. 2013. № 3(4). с. 122–134.
9. Кривоногова М. А. Коллективные права: прошлое, настоящее, будущее. Юридическая наука и правоохранительная практика. 2010. № 4 (14). С. 85–88.
10. Ковбан А. В. До питання удосконалення доктрини колективних прав. Правова держава. 2014. № 17. с. 107–110.
11. Головатий С. Про людські права. Лекції. К. : Дух і

Літера, 2016. 760 с. 12. Рабінович П. Біосоціальна сутність основоположних людських прав. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 4 (83). С. 8–20. 13. Світовий маніфест правового гуманізму. Загальна декларація прав людини як основа міжнародного та національного правозахисту: монографія / Рабінович П. М., Наконечна А. М., Добрянський С. П., Панкевич О. З., Рабінович С. П. та ін. // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Львів: БФ «Медицина і право», 2018. Вип. 33. 180 с.

О. Полець

здобувач вищої освіти

(м. Львів)

Науковий керівник: Н. Я. Лепіш,

кандидат юридичних наук

(м. Львів)

ПРАВОВА ПРИРОДА АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Дослідження правового статусу Конституційного Суду України, який приймає загальнообов'язкові правові норми, місця цих актів у загальній системі джерел права України потребує ґрунтовного аналізу. Правова природа та юридична сила актів Конституційного Суду України визначається місцем у державному апараті і його компетенцією.

Діяльність органа конституційної юрисдикції пов'язана з прийняттям певних документів, актів, які опосередковують процес здійснення ними своїх повноважень, виступають юридичним оформленням результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань. Через акти Конституційного Суду України забезпечується верховенство Конституції в правовій системі України та вирішуються конституційно-правові конфлікти та спори. Проблема правової природи актів Конституційного Суду України залишається актуальною, оскільки наукові публікації не дають повного й однозначного уявлення про природу та юридичні властивості актів Конституційного Суду України. Отже, визначення правової природи цих актів є необхідною передумовою підвищення ефективності їх регулюючого впливу на суспільні відносини, вдосконалення практики

їх виконання на території України, та, як наслідок, забезпечення конституційної законності [1, с. 42].

Конституційний Суд України уповноважений лише визнавати неконституційними певні акти, але аж ніяк не створювати нові чи змінювати чинні норми права. Перш за все, це витікає зі ст. 150 Конституції України, яка позбавляє його такого повноваження. Також створення Конституційним Судом України норми права суперечить принципу поділу влади, що закріплено у ст. 6 Конституції України [2].

ЗУ «Про Конституційний Суд України» виділяє такі види актів: ними є *рішення, висновки, ухвали і забезпечувальні накази*. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі *постанови* [4].

Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України, закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення [2].

Остаточність і обов'язковість рішень Конституційного Суду України зумовлюють правові наслідки. Зокрема, правові акти, визнані неконституційними, втрачають силу. Ці акти не вимагають додаткового видання правових актів органами законодавчої та виконавчої влади, які б підтверджували відміну неконституційного акта. В Україні, відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України, закони й інші нормативно-правові акти зворотної дії в часі не мають, крім випадків, коли вони пом'якшують чи відміняють відповідальність особи. Відповідно, рішення Конституційного Суду України не мають зворотної сили. Суд не має права у своєму рішенні (висновку) переглянути правовідносини, що склались на основі неконституційного акта або окремого положення в минулому й існуючі до дня прийняття рішення.

Властивістю актів Конституційного Суду України є їх преюдиційність, яку в процесуальному праві розуміють як неможливість повторного доказування. Преюдиційний характер рішень полягає в неприпустимості оспорування в іншому процесі фактів і правовідносин, встановлених рішенням Конституційного Суду [6, с. 48].

Отже, особливості актів Конституційного Суду України полягають в тому, *що вони:*

– мають спеціальний предмет (об’єкт): актами Конституційного Суду України вирішуються питання, зараховані до його виключної компетенції. Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду України;

- приймаються в особливому процесуальному порядку;
- є загальнообов’язковими на всій території України;
- є остаточними й оскарженню не підлягають;
- є засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння.

Главою 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлено види актів, ухвалення рішення і надання висновку Судом, вимоги до них. Відповідно до ст. 84, *рішення Суду* ухвалює Велика палата за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати, Сенат – за результатами розгляду справ за конституційними скаргами [4].

Висновок Суду надає, відповідно до ст. 85 Закону України «Про Конституційний Суд», Велика палата у справах щодо: відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов’язковість; відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту; відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України.

Згідно статті 88 Закону України «Про Конституційний Суд», Суд ухвалює *рішення і надає висновок* іменем України на закритій частині пленарного засідання Сенату, Великої палати поіменним голосуванням суддів Конституційного Суду, які розглядали справу. Суд надсилає рішення, висновок учаснику конституційного провадження не пізніше наступного робочого дня після ухвалення рішення чи надання висновку [4].

Щодо інших актів, ухвалу Суду постановляють для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ. *Ухвали* оформляються протокольнo або у вигляді окремого акту. Відповідно вони поділяються на ухвали процесуальні і ухвали протокольні (наприклад, про притягнення до відповідальності за порушення встановленого порядку у Залі засідань Конституційного Суду України). А також, Суд може видавати *забезпечувальний наказ* про вжиття заходів щодо забезпечення конституційної скарги. Рішення про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт судді Суд ухвалює на спеціальному пленарному засіданні у формі постанови, персональний склад сенатів, Колегії затверджується постановою Конституційного Суду [3, с. 119].

Відповідно до ст. 75, 76, 78 Регламенту Конституційного Суду України, акт Суду за результатами конституційного провадження разом з окремою думкою судді (за наявності) публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних друкованих виданнях України. Після офіційного оприлюднення акта Суду за результатами конституційного провадження Суд може з власної ініціативи або за заявою учасника конституційного провадження, який брав участь у справі, усунути допущені у відповідному акті описки (неточності, редакційні або технічні огріхи, які не впливають на зміст акта). Суд може звернутися з письмовим запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб з метою отримання інформації, відповіді на запитання або роз'яснення про дії (заходи), спрямовані на виконання рішень та додержання висновків Суду. У запиті зазначається строк для надання відповіді.

Акти Конституційного Суду України – це спеціальні правові акти, що приймаються в особливому процесуальному порядку Конституційним Судом України з метою реалізації специфічних повноважень, якими він наділений, є остаточними та загальнообов'язковими на всій території України і спрямовані на

гарантування верховенства права і приписів Основного Закону, формування єдиного праворозуміння Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і захисту прав і свобод людини та громадянина. Як передбачено в ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України й дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Список використаних джерел та літератури

1. Івановська А. М. Юридична природа актів Конституційного Суду України. А. М. Івановська. Університетські наукові записки. 2005. № 4. С. 42-50. 2. Конституція України: Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-В URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96>. 3. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. О. Марцеляк. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 4. С. 118–121. 4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 №2136-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n578>. 5. Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0001710-18>. 6. Цимбалістий Т.О. Правова природа актів Конституційного Суду України. Університетські наукові записки. 2007. № 1. С. 47–55.

Т. Прокопченко,

*Магістрант 2 року навчання
(м.Хмельницький)*

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) та питання соціального і правового захисту її учасників останнім часом зазнають доволі прискіпливої уваги з боку науковців, правозастосовців, а також, що не менш важливо, із боку законодавця. Український парламент традиційно відстежує сучасні тенденції в державі й суспільстві для відповідного відображення в законодавчих актах.

Так, наприклад, лише в попередньому – VIII скликанні Верховної Ради України суб'єктами законодавчої ініціативи подавались для розгляду сім законопроектів, які стосувалися ОРД.

Разом із тим, п'ять із них не стосувалися питань соціального або правового забезпечення учасників ОРД. Два інших проекти (реєстр. №№ 4778 від 03.06.2016 р. і 6284 від 04.04.2017 р.) хоча і містили окремі положення про соціальний і правовий захист учасників ОРД, але прийняті не були.

В нинішньому IX скликанні Верховної Ради України, зареєстровано проект Закону України (реєстр. № 1229 від 02.09.2019 р.) «Про оперативно-розшукову діяльність», який пропонує його нову редакцію. В ньому передбачені ст. 24 «Соціальний та правовий захист осіб, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність» та ст. 25 «Соціальний та правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності», але їх зміст майже повністю, за виключенням окремих деталей, повторює пропоновані до цього законопроекти. Ч. 1 ст. 24 проекту майже слово в слово відображає приписи ч. 1 ст. 12 чинного закону (про поширення на службових осіб, які здійснюють ОРД, гарантій правового та соціального захисту, передбачених законодавством України). Дещо схожа ситуація і щодо положень про соціальний і правовий захист осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД. Так, повністю співпадають положення ч. 1 ст. 25 проекту та ч. 1 ст. 13 чинного закону (загальні декларації про перебування таких осіб під захистом держави); ч. 2 ст. 25 проекту й ч. 2 ст. 13 чинного закону (про трудовий стаж і пільги в разі смерті чи інвалідності); і майже повністю, за виключенням технічного посилання на попередню статтю – ч. 4 ст. 25 проекту з ч. 3 ст. 13 закону (про забезпечення захисту в разі загрози життю, здоров'ю або майну).

Разом із тим, на жаль, в жодному із запропонованих законопроектів не передбачені норми, які б дали можливість усунути окремі недоліки, що існують на практиці відносно забезпечення соціальної захищеності осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД:

- відсутність визначення на законодавчому рівні порядку зарахування особам трудового стажу за співпрацю з оперативними підрозділами на підставі укладеної з ними трудової угоди;

- відсутність визначення на законодавчому рівні повноважень оперативного підрозділу та заходів які він може застосовувати самостійно в разі наявної інформації про загрозу життю та здоров'ю особі, яка залучається до співпраці, або його близьким родичам у зв'язку із здійсненням ним ОРД.

Таким чином, потребує вирішення питання впровадження порядку нарахування трудового стажу та запровадження на законодавчому рівні повноважень оперативного підрозділу, згідно з ч. 2, ч. 3 ст. 13 та ч.3 ст.12 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» в частині, що стосується осіб, які залучаються до співпраці з оперативними підрозділами.

Питання соціального і правового захисту учасників ОРД, залучених до співробітництва, є важливою справою забезпечення сфери такої діяльності. Від того, на скільки є реальним соціально-правовий захист залежить активність участі громадян в боротьбі із злочинністю, їх взаємодія з оперативно-розшуковими підрозділами ДПС України. В умовах сьогодення підвищується ступінь ризику таких осіб у випадку співробітництва з ОРП, ускладняється завдання щодо забезпечення їх безпеки в процесі виконання завдань ОРД.

І. М. Проць,

*кандидат юридичних наук
(м. Львів)*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВОЮ

З моменту здобуття незалежності Український народ чітко визначився не лише з питанням створення власної незалежної держави, а й з фундаментальними засадами, принципами та ідеями її подальшого становлення, чільне місце серед яких посідають принципи народного суверенітету, народовладдя і верховенства права. Як перед будь-якою молодою державою, яка обирає для себе новий вектор свого історичного розвитку, перед Україною відразу постали і продовжують постійно поставати нові складні питання, виклики і проблеми, пов'язані з необхідністю впровадження в щоденну практику державного будівництва нових демократичних стандартів управління загальносуспільними й місцевими справами. При цьому робота парламенту та інших владних інституцій не лише засвідчує всю складність процесів пошуку науково-обґрунтованих відповідей на важливі питання суспільного розвитку, а й виявляє прогалини в конституційно-правовому забезпеченні становлення в Україні народовладдя і формуванні громадянського суспільства. Свідченням прагнення нашого народу утворити демократичну та

правову державу є і події сьогодення, коли суспільство зуміло організуватися і усунути владу, яка не представляла його інтереси.

Різні аспекти реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державою завжди були і є об'єктом особливої уваги відповідних галузей як зарубіжної, так і української науки правознавства. Загальновідомо, що народовладдя є надзвичайно багатогранним явищем, яке з часу свого виникнення перебуває в постійному процесі пошуку нових і вдосконалення вже відомих форм, видів, засобів і способів реалізації народом належної йому влади. Сучасні глобалізаційні виклики й передові досягнення техніки також ставлять перед будь-яким народом надзвичайно важливі актуальні питання пошуку шляхів збереження народного і державного суверенітету, забезпечення розробки та прийняття правильних і ефективних управлінських рішень.

Реальність конституційного права громадян на участь в управлінні державою означає такий стан, коли кожна людина фактично може в юридично і політично припустимих межах безперешкодно, на власний розсуд користуватися передбаченими можливостями і вимагати від компетентних органів забезпечення цих прав.

Єдиної точки зору щодо поняття та класифікації гарантій прав та свобод людини і громадянина не існує, тому це питання має дискусійний характер. Як правило, автори виділяють загальні і спеціальні, фактичні і юридичні, об'єктивні і суб'єктивні, прямі і непрямі, державні і суспільні гарантії.

Система юридичного забезпечення прав і свобод особи функціонує в певному соціальному, політичному, економічному, ідеологічному контексті, який може як знижувати, так і підсилювати ефективність її дії. Загальносоціальні умови в сукупності складають макросередовище існування, функціонування та розвитку механізму забезпечення прав і свобод особи, обумовлюють можливість фактичного здійснення прав і свобод, повноту задоволення опосередкованих ними інтересів і потреб індивідів [1, с. 43]. Необхідні умови й атмосфера для безперешкодної реалізації права політичної участі створюються в єдино можливому для цього середовищі – в межах громадянського суспільства. Розвиненість громадянського суспільства підвищує інтенсивність і поліпшує якість громадянської участі та запобігає зловживанню владою.

У структурі громадянського суспільства визначними є економічні відносини. У країнах з розвинутою ринковою економікою

основною економічною гарантією прав громадян вважається володіння власністю, що дає змогу людині незалежно здійснювати свої права, свободу вибору занять, все більш масовий характер «середнього класу» [2, с. 460]. Економічними передумовами участі громадян в управлінні можуть стати лише наявність стабільного економічного розвитку суспільства, визнання і захист рівним чином всіх форм власності, зокрема власності на землю, утвердження в суспільстві поважного ставлення до власника, закріплення свободи економічної діяльності, соціально орієнтована ринкова економіка, економічне зростання і достатньо високий рівень добробуту, економічна стабільність, подолання крайньої поляризації населення за прибутками, матеріальне благополуччя людей тощо.

До основних конституційних економічних гарантій прав громадян належать конституційні положення про рівність перед законом усіх суб'єктів права власності та захист державою їх прав (ст. 13 Конституції України); справедливість і неупередженість розподілу суспільного багатства (ст. 95); непорушність права приватної власності (ст. 41).

На поживлення політичної діяльності громадян безпосередньо впливають політичні гарантії, оскільки вони існують у тій же сфері суспільних відносин. Сьогодні Україна йде від тоталітарного минулого, і даний процес проходить складно, суперечливо. Політичними гарантіями участі громадян України в управлінні мають стати: повновладдя народу, демократична політика держави, спрямована на створення умов для всебічного розвитку політичної активності громадян, відсутність жорсткої конфронтації, наявність консенсусу різних політичних сил, що виключає дестабілізацію політичної ситуації в державі; запровадження в організації і діяльності державного апарату демократичних засад, багатопартійна система, плюралізм і гласність у суспільстві, розподіл і рівновага влад, спрямованість державної політики на залучення громадян до прийняття політичних рішень; демократична виборча система, можливість реального політичного вибору, свобода опозиції, авторитет влади тощо.

Соціальні гарантії конституційних настанов про можливість участі громадян в управлінні – це соціальна зорієнтованість політики держави, згладжування існуючих суперечностей між соціальними групами населення, розв'язання проблем соціальної політики (освіти, праці, заробітної плати, охорони здоров'я, соціального забезпечення),

сприятливий соціальний клімат у суспільстві, соціальне партнерство між людиною і державою, соціальна справедливість тощо.

Ідеологічними гарантіями участі в управлінні має бути наявність загальнодержавної правової ідеології, що консолідувала б суспільство на демократичних засадах, загальна політична і правова культура (яка може сформуватися лише в умовах тривалого демократичного правління), громадська свідомість і політична освіченість громадян, юридична грамотність населення, підвищення рівня суспільної та індивідуальної правосвідомості, ідеологічна багатоманітність, морально-психологічний клімат у суспільстві, досягнення юридичної науки, інформаційна політика держави, почуття громадянської відповідальності у людей, налаштованість громадян на використання інститутів політичної участі, розвиток почуття соціальної солідарності, причетності до загальних справ, розуміння того, як працює демократична система, зв'язування власних інтересів з публічними тощо.

У Конституції України ідеологічні гарантії відображені в положеннях про ідеологічну багатоманітність суспільного життя, неприпустимість визнання державою жодної ідеології обов'язковою, заборону цензури (ст. 15); сприяння з боку держави консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (ст. 11) тощо.

У сучасних умовах набуває особливого значення виховання поважного ставлення до конституційних принципів і норм, почуття поваги до Конституції і законів, громадянського обов'язку, шанобливого ставлення до прав і законних інтересів інших осіб.

Політична активність громадян не може бути введена ніякими політичними деклараціями і законодавчими актами, вона вирішальним чином залежить від стану суспільної свідомості, наявності та розповсюдженості в ній відповідних знань, цінностей та навичок. Свідома політична участь як використання політичних прав і свобод можлива лише на основі їх знання. Для підвищення політичної активності громадян надзвичайно важливе розширення гласності, інформованості громадян, достовірності й доступності інформації органів державної влади, що є джерелом формування громадської думки.

Особлива увага має приділятися інформаційній галузі під час виборчих кампаній: поширенню інформації про результати опитувань громадської думки, політичній рекламі, рівним умовам розподілу часу для передвиборчої агітації. Без належної системи інформування

виборчі права спотворюються таким феноменом суспільно-політичного життя, як популізм. Участь громадян в управлінні може отримувати ознаку реальності лише при забезпеченні високого рівня гласності та врахування громадської думки.

Юридичні гарантії конституційних прав сприяють їх реалізації у правовідносинах. Забезпечення ефективності механізму реалізації права громадян на участь в управлінні пов'язано головним чином з його юридичними гарантіями, що мають системний характер. Держава має забезпечити такий стан політичної і правової системи, який би гарантував здійснення політичних прав.

Відповідно до найбільш широкого тлумачення поняття гарантій прав і свобод людини, гарантіями можуть виступати будь-які норми та інститути, які позитивно впливають на перетворення того чи іншого суб'єктивного права у життя, незалежно від їх основної функціональної ролі. Вони можуть стимулювати суб'єкта до реалізації належного йому права, полегшувати процес його реалізації, служити меті заохочення громадянина за виявлену ним соціально-правову активність і т.д. Гарантування створює той правовий клімат, в якому відбувається реалізація гарантованого права. Таким чином, у контексті Конституції практично будь-яка норма, положення або інститут здійснюють функцію забезпечення якогось виду конституційних відносин, і тому для визнання за ними ролі гарантій не існує меж [3, с. 74]. У такому разі як правові гарантії конституційних прав і свобод може розглядатися будь-який юридичний феномен, якщо він сприяє втіленню основних прав і свобод в життя.

Юридичні гарантії права громадян України на участь в управлінні державою є сукупністю правових норм та інститутів, закріплених у Конституції та галузевому законодавстві, що забезпечують громадянам можливість реалізувати свою політичну участь. Якщо загальносоціальні гарантії політичних прав громадян зароджуються в межах громадянського суспільства, то їх юридичною гарантією є існування правової держави.

За сферою дії юридичні гарантії всіх прав громадян поділяють на міжнародні та внутрішньодержавні. Основне завдання, пов'язане із захистом прав і свобод людини, покладене на національні судові системи. Але проблема повноти і гарантованості прав і свобод людини набула у сучасному світі глобального значення. Міжнародно-правові гарантії прав громадян можна в свою чергу поділити на нормативні (міжнародні договори (декларації, пакти, конвенції), згода

на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які, відповідно, є частиною національного законодавства України і містять міжнародні стандарти з прав людини) та інституційні (міжнародні правозахисні механізми, зокрема Європейський суд з прав людини). Сама наявність міжнародно-правових гарантій прав громадян не тільки підвищує рівень їх гарантування, але й дисциплінує державні органи у їх забезпеченні, що сприяє інтеграції держави у Європейське і міжнародне співтовариство.

Спеціальні юридичні гарантії, спрямовані на конкретне здійснення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, класифікують за галузевим принципом. Конституційні гарантії прав і свобод громадян – це вид правових юридичних гарантій. Вони вирізняються в загальній системі гарантій прав та свобод людини і громадянина тим, що в силу своєї важливості піднесені до рівня конституційного регулювання, тобто закріплені в Конституції України.

Конституційно-правові гарантії права участі в управлінні є ядром усієї системи його правових гарантій. Таке місце конституційно-правових гарантій у системі гарантування визначається тією роллю, яку відіграє Конституція в правовому регулюванні суспільних відносин, найвищою силою і прямою дією її норм. Але поточне конституційне законодавство, спрямоване на регулювання прав і свобод громадян з участі в управлінні, є порівняно з Конституцією України більш динамічним і може вдосконалюватися з метою найбільш повної їх реалізації.

Конституційно-правовими гарантіями права громадян України на участь в управлінні державними справами можна вважати систему найважливіших положень, закріплених у Конституції України та конституційному законодавстві, що забезпечують практичну реалізацію його правомочностей.

Нормативні конституційно-правові гарантії права громадян на участь в управлінні за характером правових норм поділяються на матеріальні та процесуальні. Добре розроблений і закріплений у Конституції та законах України механізм реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами має забезпечувати найповніше й найефективніше його здійснення, а отже, також є конституційно-правовою гарантією його реалізації.

Організаційні гарантії відображають динамічний бік конституційно-правових гарантій. Чільне місце у системі органів державної влади, що можуть гарантувати здійснення прав людини у

сфері політичної участі, посідає Верховна Рада України. Конституція виділяє не тільки принцип обов'язковості саме законодавчого визначення прав і свобод людини і громадянина та їх гарантій, а й контрольні функції парламенту в цій сфері. Президент України є гарантом прав і свобод громадян. Цю функцію він реалізує як у своїй особистій діяльності, так й ініціюючи закони, видаючи укази, спрямовані на захист правового положення особи. Правосуддя є найбільш ефективною і демократичною формою захисту політичних прав і свобод людини і громадянина.

Конституційний Суд захищає права і свободи людини і громадянина від можливих порушень. Вирішуючи питання про конституційність законів, інших правових актів або їх окремих положень, здійснюючи офіційне тлумачення Конституції та законів України, Конституційний Суд зосереджує увагу насамперед на тих аспектах, які прямо чи опосередковано пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини і громадянина або можуть обмежити такі права і свободи [4, с. 305]. В Україні громадяни не є суб'єктами права на конституційне подання щодо порушення їх конституційних прав і свобод. Захист таких прав здійснюється опосередковано – через звернення громадян щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, а також за посередництвом Президента України, не менш як сорока п'яти народних депутатів України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які мають право на конституційне подання про перевірку конституційності законів, інших правових актів.

Таким чином, конституційне право громадян України на участь в управлінні державою є багатим за змістом і складним за механізмом його реалізації. Цим і визначається те, що конституційно-правові гарантії цього права мають комплексний характер. Система конституційно-правових гарантій права громадян України брати участь в управлінні державою є складною й багатоступеневою. У літературі цю систему висвітлюють у вигляді чотирьох взаємопов'язаних та взаємообумовлених рівнів гарантування:

1) загальні конституційні гарантії всіх прав та свобод людини і громадянина, що поширюються й на право участі громадян в управлінні;

2) окремі (особливі) конституційні гарантії групи політичних прав і свобод, основоположним серед яких є право на участь в управлінні державою;

3) спеціальні гарантії права брати участь в управлінні державою;

4) специфічні гарантії прав – правомочностей, які входять до комплексного права політичної участі [5, с. 112].

Отже, роль і значення конституційно-правових гарантій права громадян на участь в управлінні державними справами визначається тим, що вони на найвищому – конституційному – рівні мають забезпечувати максимум можливостей (на даному етапі розвитку суспільства і держави) для реального здійснення цього базисного політичного права громадян України у суспільно-політичному житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Волинка К.Г. Проблеми становлення єдиного механізму забезпечення прав і свобод особи. *Вісник Запорізького юрид. ін-ту*: Наук.-практ. зб. 2000. № 3 (12). С. 38-48. 2. Визначальна роль народного суверенітету для конституційного принципу народовладдя. О.В. Щербанюк. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 462-466. 3. Мірошніченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: Монографія. К.: Фенікс, 2012. 360 с. 4. Селіванов А. О. Суверенітет народу і публічна влада. *Влада в Україні: шляхи до ефективності*. К.: Журн. «Право України»: Ін Юре, 2010. С. 303–311. 5. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. за заг. ред. В. Л. Федоренка. 2-ге вид., перер. і доопр. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. 432 с.

Т. Проць,

здобувач вищої освіти

(м. Львів)

Науковий керівник: Н. Я. Лепіш,

кандидат юридичних наук

(м. Львів)

ПРАВОВІ АКТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Верховна Рада України для наданої їй Конституцією та законами України компетенції приймає правові акти. Відповідно до статті 91 Конституції України Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу [4].

У статті 46 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначає види рішень Верховної Ради України, якими

визнаються акти Верховної Ради, а також процедурні та інші рішення, які заносяться до протоколу пленарних засідань Верховної Ради. При цьому актами парламенту згідно з частини 2 даної статті являються *закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви* [5].

Закон – це нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили в системі нормативно-правових актів держави, який регулює найбільш важливі суспільні відносини. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Конституції України закони та інші правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [3, с. 124].

Розрізняють такі види законів:

Конституційні – це закони, які припиняють чинність певних конституційних положень або вносять зміни до тексту Основного Закону України. Ці закони приймаються конституційною більшістю голосів (щонайменше 300) народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Органічні – це закони, прийняття яких передбачено конституційною нормою. Наприклад, у ч. 3 ст. 140 Конституції України зазначено, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, визначеному законом.

Звичайні – закони, які прийняті парламентом України у порядку загальної законодавчої процедури. Такі закони приймаються простою більшістю голосів (226) народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Забезпечуючі – приймаються для введення в дію інших законів з метою ратифікації міжнародних договорів.

Загальні – закони, що приймаються для регулювання певної сфери суспільних відносин [2, с. 109].

Іншим правовим актом Верховної Ради України є *постанови*. Це нормативно-правові акти, які приймаються на виконання та на підставі Конституції і законів України і можуть бути як нормативними, так і індивідуально-владними. Постанови являються підзаконними правовими актами, за допомогою яких Верховна Рада України вирішує низку важливих питань внутрішньо-організаційного характеру. Так, постановою призначаються на посади Голова Верховної Ради України і його заступники, затверджується персональний склад, перелік комітетів і комісій парламенту.

Відповідно до ч. 2 ст. 138 Закону України «Регламенту Верховної Ради України» постанови Верховної Ради України приймаються з конкретних питань з метою здійснення її установчої, організаційної, контрольної та інших функцій. Такі постанови

Верховної Ради набирають чинності з дня їх прийняття, якщо інше не передбачено самою постановою.

Відповідно до п. 3 ст. 138 цього Закону постанови та інші акти Верховної Ради приймаються з дотриманням процедури, передбаченої для розгляду законопроектів у першому читанні з прийняттям їх у цілому, якщо Верховною Радою не прийнято іншого рішення. Постанови та інші акти, прийняті Верховною Радою, підписує та оприлюднює Голова Парламенту [3, с. 131].

Постанови, прийняті Верховною Радою, котрі містять положення нормативного характеру набирають чинності з дня їх оприлюднення, якщо інше ними не передбачено.

Резолюція – це акт Верховної Ради України про оголошення недовіри певному органу (Кабінету Міністрів України) чи певній посадовій особі (Генеральному прокуророві України), наслідком прийняття якого є відставка останніх.

Наступним видом правових актів Верховної Ради України є *декларація*. Це нормативно-правовий акт, що регламентує урегулювання найбільш загальних суспільних відносин. Декларація – назва окремих політико-правових актів, яким властива відповідна урочистість та особлива значущість для розвитку суспільства і держави загалом. Декларації становлять переважно принципи, а не конкретні норми права, тому їх положення потребують додаткового законодавчого врегулювання. Наприклад, Декларація «Про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року визначила основні напрями розвитку України. У розділі I Декларації зазначено: «Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід’ємного права на самовизначення» тощо.

Іншим актом Верховної Ради України є *звернення*. Це завжди індивідуально-владні акти, які адресуються конкретним суб’єктам з приводу особливих подій. Наприклад, звернення до держав-членів НАТО з приводу бомбардування Косово. Крім того, звернення Верховної Ради можуть мати і внутрішній характер – Звернення до українського народу щодо вшанування пам’яті жертв голодомору 1932-1933 років учасників спеціального засідання Верховної Ради України від 14 травня 2003 року.

Заява також є правовим актом Верховної Ради України. Це офіційне ненормативне звернення Верховної Ради до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, а також парламентів інших держав чи міжнародних органів з

відповідною інформацією чи обставинами, які мають юридичне значення. У формі Заяви Верховна Рада України 22 лютого 2013 року ухвалила документ під назвою «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» [1, с. 83].

Також необхідно виділити ще один акт Верховної Ради України є *Регламент*. Це нормативно-процесуальний акт, що приймається Верховною Радою України, який визначає режим її діяльності (встановлює порядок та періодичність скликання і проведення сесій, засідань), процедуру створення та діяльності окремих її органів і посадових осіб. Регламент Верховної Ради України прийнято у формі закону, що узгоджується з відповідними нормами Конституції України, а саме: виключно законами України визначаються організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України (п. 21 ч. 1 ст. 92); порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та законом про Регламент Верховної Ради України (ч. 4 ст. 82); повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України (ч. 4 ст. 76) [5].

Іншим актом Верховної Ради України є *нормативно-правовий договір*, який має загальнообов'язковий характер. Так, 8 червня 1995 року прийнято Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, завдяки чому політичне протистояння владних структур не переросло в збройний конфлікт, а перемогла система взаємних поступок і компромісу [2, с. 125].

Отже, можна зробити висновок, що правові акти Верховної Ради України відіграють роль найважливіших регуляторів суспільних відносин і поділяються як на нормативно-правові, так і на індивідуально-владні акти.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституційне право України: навч. посібник. 2-е вид., перероб. і доп. В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Смотуга, Л. А. Філяніна. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 293 с.
2. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. Ю. Г. Барабаш, Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин та ін. 3-тє вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2016. 346 с.
3. Конституція України. Науково-практичний коментар. редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац.

акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с. 4. Конституція України: Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-В. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96>. 5. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. №1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17?find=1&text=%E7%E0%FF%E2%E8#w12>

А. Сус,

здобувач вищої освіти

(м. Львів)

Науковий керівник: Н. Я. Лепіш,

кандидат юридичних наук

(м. Львів)

ВАЖЛИВІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Питання електронних петицій є надзвичайно важливим. У вік інтернету і it-технологій. Коли багато-багато речей і справ вирішуються віртуально, українське суспільство відстає у сфері освідченості народу у віртуальних можливостях їх впливу на владу. Залишаючись на декілька кроків позаду, ми позбавляємо себе доступних всьому світові благ і зручностей, даючи місце тотальному розвитку бездіяльності влади і її віддаленості від життя громадян.

Електронна петиція – це особлива форма колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування. Вона є одним з інструментів електронної демократії, а отже і демократії загалом [4].

Діяльність системи електронних петицій в Україні регулюється статтею 23 Закону України «Про звернення громадян». Згідно цієї статті в електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію [5].

Варто зазначити, не дивлячись на те що електронна петиція є інструментом демократії і волевиявлення народу, є певні обмеження

на її вміст. Так, електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідальність за порушення цього правила несе ініціатор (автор) даної петиції [1].

Відповідні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити:

- безоплатність доступу та користування інформаційно-телекомунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів;

- електронну реєстрацію громадян для підписання петиції;

- недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі;

- підписання електронної петиції, без участі громадянина;

- фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином [5].

На даний час інформованість населення про можливість подання електронних петицій становить 33,2%. Як зазначається в статті Тетяни Кавуненко «існує проблема з достатнім інформуванням громадян щодо процедури подачі електронної петиції та місцевої ініціативи, хоча на рівні НПА це закріплено у відповідних положеннях. Таким чином, громадськість просто не знає, як це можна зробити». Тетяна є менеджером з комунікацій Центру «Ейдос». З особистого досвіду скажу що я згоден з цією статтею. Насправді доступність сайтів для подання е-петицій не є на найвищому рівні. Наприклад, в Регламенті Івано-Франківської обласної ради сьомого демократичного скликання закріплено можливість створення електронної петиції та збору підписів на її підтримку. Вона має набрати 1 тис. 500 голосів на свою підтримку. Проте, цей показник є доволі високим і несе ризики блокування реалізації громадянами свого права. Незважаючи на законодавче закріплення, технічно на сайті петицію подати неможливо [2].

Існує проблем з високим прохідним бар'єром під час голосування. У Рівненській обласній раді можливість подання електронної петиції також прописано на рівні НПА. Однак, на офіційному сайті немає можливості ознайомитися з петиціями, які набрали необхідну кількість голосів для розгляду, а також немає

можливості підписатися на новини. Крім того, жодна петиція не була підтримана необхідною кількістю голосів (прим. у Регламенті визначено, що петиція має набрати 1000 голосів на свою підтримку) [3].

На рівні НПА у Рівненській міській раді теж закріплено і подання петиції, і місцевої ініціативи. Кількість підписів, необхідних для підтримання ініціативи – 5000, що значно ускладнює процес проходження відповідного подання. Окрім того, на офіційному сайті відсутня систематизована інформація про процедуру подачі місцевої ініціативи мешканцями. Щодо петицій, то з 78 підтриманих петицій, лише 1 розглядались радою

Отже, система подання е-петицій хоч і не досконала в нашій країні та є надзвичайно важливою. Вона є одним з багатьох маленьких кроків нашої держави до демократизації і благоустрою суспільства. Її існування є доказом того, що значній кількості наших громадян не байдуже майбутнє нашої країни і вони беруть активну участь у її суспільному, політичному і економічному житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Дерев'янка С. Електронні петиції до органів влади України як інструмент електронної демократії. С. Дерев'янка. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. Вип. 10. С. 43-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_9.
2. Електронні петиції: бути чи не бути? URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871158-elektronnipetitsiyi-buti-chi-ne-buti>.
3. Ємельянова А. Г. Аналіз правової регламентації права на петиції у конституціях європейських країн. А. Г. Ємельянова. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2016. Вип. 25. С. 85-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_pravo_2016_25_11.
4. Кондраненкова І. К. Електронні петиції як засіб взаємодії в системі «уряд-громадськість» І. К. Кондраненкова, В. А. Бабич. Молодий вчений. 2018. № 4(2). С. 646-649. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4\(2\)_70](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4(2)_70).
5. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 2 жовтня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. С. 256.

Н. Л. Тарасюк,
здобувач вищої освіти
(м. Хмельницький)

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

Спеціальні знання – це така сукупність професійних знань, навичок та вмінь (у тому числі окремі, вузькі правові (юридичні), криміналістичні знання), яка отримана в результаті спеціальної освіти та/або досвіду роботи, відповідає сучасному розвитку певної галузі правозастосування, науки, техніки, мистецтва або ремесла, є достатньою для проведення відповідними суб'єктами компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять слідство чи суд в конкретному провадженні. Саме таке поняття спеціальних знань, на нашу думку, є необхідним передбачити у КПК України.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є фізична особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Експертом у кримінальному провадженні є фізична особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Серед суб'єктів, які мають відношення до спеціальних знань слід розрізняти суб'єктів, які використовують спеціальні знання, та суб'єктів, які застосовують спеціальні знання. Кожна група цих суб'єктів представляється різними учасниками кримінально-процесуальної діяльності. Але є такі учасники кримінально-процесуальної діяльності, які можуть бути як суб'єктами використання спеціальних знань, так суб'єктами їх застосування. У такому разі їх роль у кримінальному провадженні буде різною.

Формами використання спеціальних знань оперативними підрозділами є: процесуальні (залучення експерта, спеціаліста, лікаря,

перекладача (сурдоперекладача), педагога, психолога до проведення слідчих (розшукових) дій) та непроцесуальні (безпосереднє використання співробітником оперативного підрозділу спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД та попереднє дослідження речових доказів у межах проведення слідчих (розшукових) дій на підставі доручення слідчого, прокурора). Форми застосування спеціальних знань оперативними підрозділами ДПСУ є непроцесуальні, а саме: надання консультацій під час досудового розслідування; надання результатів кримінального аналізу; здійснення ОРД та використанні її результатів слідчим.

Особливості використання спеціальних знань оперативними підрозділами ДПСУ полягають у тому, що співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого тільки під час виконання доручень слідчого, прокурора. А отже, залучити спеціаліста у разі потреби вправі шляхом його виклику лише під час виконання доручень слідчого, прокурора. Компетентність залученого спеціаліста встановлюється співробітником оперативного підрозділу самостійно на підставі документів, перелік яких законодавець не визначив.

Результати кримінального аналізу мають важливе значення у протидії злочинності. Але існує недосконалість чинного законодавства щодо здійснення аналітичної розвідки оперативними підрозділами, яку необхідно усунути шляхом передбачення в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» відповідного права оперативних підрозділів. Впровадження нових методів та видів кримінального аналізу дасть можливість успішно здійснювати розслідування злочинів та протидіяти злочинності, особливо в зоні проведення ООС.

Результати оперативно-розшукових заходів відіграють важливу роль у формуванні доказів у кримінальному провадженні лише після закріплення їх належним процесуальним шляхом.

ГЕКЦ ДПСУ за дорученням слідчого судді чи суду проводить судову експертизу паспортних документів та за рішенням начальника органу охорони державного кордону проводить експертне дослідження паспортних документів.

Для удосконалення ідеї судового контролю під час розгляду слідчим суддею клопотання про проведення експертизи було б доцільним у ст. 242 КПК України передбачити право на участь протилежної сторони кримінального процесу та експертів з метою

більшої об'єктивності та повноцінного забезпечення змагальності сторін.

Є потреба у наданні співробітникам оперативних підрозділи ДПСУ власної ініціативи здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні, хоча б у виключних випадках, у разі виявлення ознак вчинення злочину, проводити огляд місця події з подальшим обов'язковим повідомленням про результати проведеного огляду органів досудового розслідування. Ще кращим варіантом розв'язання цієї проблеми є розширення повноважень ДПСУ з правом здійснювати досудове розслідування.

Проблему відшкодування витрат та виплати винагороди спеціалістам, яких залучають співробітники оперативних підрозділів ДПСУ, можна вирішити шляхом зміни механізму залучення спеціалістів через центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та отримання винагороди спеціалістами за рахунок державного бюджету через центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги на підставі укладених договорів із ними.

Шляхами подальшого розвитку ГЕКЦ ДПСУ як суб'єкта спеціальних знань в розслідуванні злочинів є: проведення акредитації, оскільки сьогодні у зв'язку з євроінтеграційними процесами значна увага з боку держави приділяється стандартизації; розширення функціональних можливостей ГЕКЦ ДПСУ як суб'єкта судово-експертної діяльності та надання права проводити судову експертизу документів, почеркознавчу експертизу, портретну експертизу, експертизу голографічних зображень, комп'ютерно-технічну експертизу.

В. С. Хропун,

учень 10-В класу

Науковий керівник: Н.К. Ковальчук,

вчитель історії та правознавства,

вчитель вищої категорії, вчитель-методист

(м. Хмельницький)

ГАЗЛАЙТИНГ ЯК ВИД ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ НА ШКОЛЯРА

У процесі спілкування люди, самі того не усвідомлюючи, часто використовують маніпулятивні методи або технології,

особливо, коли вони хочуть керувати іншою людиною. Маніпуляція – один з найбільш цікавих видів людської поведінки, це невід’ємна частина соціальної культури. У науковій літературі існує безліч визначень того, що таке «маніпуляція» У своїй роботі я використовую поняття маніпуляції як «навмисне і приховане спонукання іншої людини до переживання певних станів, прийняття рішення або виконання дій, необхідних для досягнення ініціатором своїх власних цілей» [3, с. 67].

Газлайтинг – це психологічна маніпуляція, завдання якої полягає в тому, щоб змусити людину засумніватися в об’єктивності своїх суджень.

Термін “газлайтинг” походить з назви фільму “Газове світло”, екранізованого в 1940 р., сюжет якого побудований на зазначеній маніпулятивній технології. За сюжетом головний герой краде коштовності у дружини і ховає їх на горищі, при цьому він запалює світло, так що в будинку в інших світильниках падає напруга. Цього не може не помітити його дружина. Але чоловік запевняє її, що з освітленням все в порядку, і вказує на те, що у неї психічні проблеми, оскільки їй щось ввижається. Таким чином, жінка повірила в те, що у неї все-таки є психічні порушення, оскільки щиро довіряла переконанням її чоловіка в цьому.

У 60-х рр. XX ст. термін було введено в науковий обіг для характеристики маніпулятивних ситуацій, коли ставиться мета посіяти сумніви в жертви маніпуляції в адекватності сприйняття нею об’єктивної реальності.

Газлайтинг – бездіяльність з боку жертви, яка навіть не пручається своєму маніпулятору. Причини газлайтингу психологія виділяє самі різні, але найчастіше вони пов’язані з тим, що людина не здатна змінити. Наприклад, людині докучають тим, що вона не в тому віці, не тої статі, що її соціальний статус або становище в сім’ї невідповідні. Так, часто можна почути: «У тебе ще молоко над губами не висохло». Газлайт – не одноразовий прецедент, а тривала стратегія поведінки. За один раз агресор нічого не доб’ється – неможливо відразу зробити людину “безвольною ганчіркою” у її власних очах. Газлайтер є свого роду «емоційним вампіром» – він отримує своєрідне задоволення, регулярно спостерігаючи приниження жертви. Не завжди газлайтинг застосовується усвідомлено, найчастіше, агресор навіть не знає цього слова, і поняття не має, які складні «ігри з мозком» затіває.

Страшним прикладом газлайтингу є техніка *Zersetzung* (в перекладі з нім. – біологічний розлад, дезорієнтація, дезорганізація, деморалізація), яку використовували співробітники Штазі (спецслужба НДР). Аби нейтралізувати потрібну особу, використовувався віртуозний психологічний тиск. В домі особи відбувались дивні речі – змінювався посуд, могла з'явитися картина, якої не було раніше, на вулиці незнайомі люди називали особу чужим іменем. Часто результатом дії цієї методики ставало божевілля або самогубство [9, с. 12]. У разі, якщо існують підозри щодо газлайтингу в родині, варто звернутися до сімейного психотерапевта. Сімейна психотерапія здатна розплутати тяжкий клубок токсичної взаємодії. Часто буває, що людина, яка практикує газлайтинг, усвідомлює це лише на сеансі у сімейного психотерапевта [10, с. 198].

Найчастіше газлайтинг зустрічається серед людей, які проводять поруч багато часу і мають тісний взаємозв'язок – в сім'ї, між друзями, у дитячих та дорослих колективах. Типові пари «газлайтер – жертва» можуть бути батьком і дитиною, чоловіком і дружиною, вчителем та учнем. Дитині набагато важче в такій ситуації, оскільки вона не розуміє, що над нею відбувається газлайтинг. Як боротися з цим вона також не знає, і вірить всьому, що говорять його рідні, або вчителі в школі. Вона починає сумніватися у власній повноцінності, стає закритою та депресивною. Батьки та педагоги в очах дитини виглядають авторитетними та непогрішними, вчитель, в ході своєї роботи на уроці володіє правом оцінювати іншу емоційно незрілу людину, що дає йому відчуття влади. Оцінка вчителя є потужним чинником впливу на самооцінку молодшого школяра. Оцінюючи знання, вчитель одночасно оцінює особистість, її можливості і місце серед інших. Саме так сприймаються оцінки дітьми. Орієнтуючись на оцінки вчителя, діти самі ранжирують себе і своїх товаришів як відмінників, середніх, слабких, старанних або нестаранних, відповідальних або безвідповідальних, дисциплінованих або недисциплінованих. [2, с. 45]

Прояви психологічного тиску в освітньому середовищі стали предметом наукових розвідок таких відомих учених, як М. Алексєнко, К. Дамбах, Д. Дікової-Фаворської, Є. Дубровської, Е. Кіричевської, Я. Колодзейчик, К. Коруби, О. Маланцевої, Д. Ольвеуса, Е. Чемеровської-Коруби, М. Ясеновської та ін.

Газлайтер маніпулює жертвою так, щоб вона засумнівалася у своїй «нормальності»; він змушує замислитися про власну адекватність та емоційну стабільність; особливу увагу приділяє

віковим, гендерним та фізіологічним характеристикам людини, підкреслюючи її некомпетентність; говорить про жертву, як про пустиголову і немічну людину; ігнорує її почуття.

Девід Мак Дермотт у своїй праці «Жертви контролю над розумом: особливості, що можуть зробити чутливими будь-кого з нас» [4, с. 78], виділяє основні риси людей, які можуть опинитися в ситуації газлайту в ролі жертви:

«У деяких періодах свого життя люди стають дуже вразливими до впливу зі сторони. Багато людей, які піддавались маніпуляціям, були зафіксовані в ці моменти. До ситуацій, в яких особистість може потрапити під контроль маніпулятора включають: тимчасове зниження самооцінки через сімейні обставини чи невдачі у навчанні; відсутність життєвих цілей; труднощі спілкування з друзями та труднощі соціалізації; почуття самотності; незадоволеність своїм життям; невпевненість у собі, розчарування.

Позитивні риси жертви: наївний ідеалізм; бажання піклуватися про інших.

Слабкі сторони жертви: перебування в стані тривоги, стресу чи депресії; невміння сказати «ні» висловлюючи сумніви або задаючи питання; схильність до залежності; відчуття невдоволеності колективом, сім'єю; підвладність чужій думці, пошук авторитетів» [4, с. 78].

Вченими визначено різні «рівні» газлайту. У легкому варіанті – жертва просто відчуває себе підпорядкованою агресору, відчуває неминучу необхідність виконувати його веління і переймати його думку з усіх питань. У найважчих випадках, жертва спочатку починає вважати себе не такою як всі, неповноцінною, а потім дійсно можуть відбутися зміни в психіці. Втрачається або значно знижується самооцінка, втрачається бажання обдумувати все самостійно і приймати самостійні рішення, з'являються проблеми з пам'яттю. Серйозні проблеми можуть початися в емоційній сфері: жертва може «заборонити» собі відчувати «неправильні» емоції, і стати беземоційною людиною, або навпаки – у жертви можуть траплятися істерики, часті емоційні зриви [4, с. 67].

Наводимо кілька стратегій, застосовуваних психологічними агресорами:

Стратегія ігнорування. Особливо ефективна вона в родині, коли агресор – рідна людина. Жертва шукає порозуміння та діалогу, але отримує декілька підступних зауважень й умисне мовчання.

Стратегія «люблячої опіки». Агресор вселяє жертві, що без нього вона безпорадна і нездатна нічого вирішити, але так вже і бути, по великій «любові» він погоджується підказати їй всі рішення і відповіді, допомогти «заспокоїтися», і т.д. За цієї стратегії агресор може вселити жертві іпохондрію (уявні хвороби, у тому числі психічні захворювання), нав'язати невластивий емоційний стан (наприклад, постійно стверджувати, що “ти ж в депресії” – і людина реально впаде в депресію).

Стратегія заперечення емоцій жертви, приписування їй неіснуючих емоцій і мотивів поведінки. Жертві навіюється, що те, що вона відчуває – помилково. «Як ти можеш говорити, що любиш мене, хіба так нормальні діти люблять матір? .., «Тобі подобається мучити мене своїми примхами! «.

Стратегія знищення самооцінки жертви. Людині нав'язують думки про те, що вона не може бути хорошою і значущою для суспільства, з не залежних від неї причин. Тут часто вводять у гру дискримінаційні соціальні стереотипи: «молодший не може заперечувати думку старших», «відмінники – улюбленці вчителя», і т.п.

Ознаки психологічного тиску: замкнутість і відлюдкуватість; тривожність, неврівноважена поведінка, агресивність, схильність до нищення та насильства, насильство по відношенню до тварин, до слабших чи молодших; уповільнене мовлення, нездатність зосередитися, проблеми з навчанням; нетипова до свого віку розважливості і відповідальності; уникання однолітків, бажання гратися лише з меншими дітьми; низька самооцінка; погана особиста гігієна, поганий стан одягу; намагання справити жалюгідне враження, бажання, щоб його пожаліли; неприхована прихильність до всіх незнайомих; страх перед появою батьків, небажання йти додому; демонстративне вживання нікотину, алкоголю чи наркотиків; нав'язливі страхи; поганий сон, плач під час сну, неконтрольоване сечовипускання під час сну.

Прояви газлайтингу в середовищі молодшої школи: 1) виникає внаслідок запланованих дій; 2) характеризується порушенням особистих прав і свобод дитини; 3) унеможливорює самозахист індивіда через асиметрію сил; 4) відбувається циклічно: повторюється та має тенденцію до зростання; 5) закріплюється в свідомості дитини і проявляється у взаємодії з іншими [10, с. 25].

З феноменом газлайтингу нерозривно пов'язана проблема психологічного захисту від нього, чи опору особистості даному

різновиду психологічного тиску. Над питаннями захищеності дітей від психологічного маніпулювання працювали Є.Л. Доценко, Ф. Зимбардо, М.Ляйппе, Є.В. Сидоренко, Р.Чалдіні [1, с. 25].

Самооцінка є однією з істотних умов, завдяки чому індивід стає особистістю і отримує змогу чинити опір газлайтеру. Самооцінка формує у індивіда потребу відповідати не тільки рівню оточуючих, а й рівню власних особистісних оцінок. Вірно сформована самооцінка виступає не просто як знання самого себе, не як сума окремих характеристик, але як певне ставлення до себе, передбачає усвідомлення особистості як деякого стійкого об'єкта [2, с. 81].

Згідно з поглядами К. Роджерса, людина з самого народження має необхідність у прийнятті себе, що означає, позитивне ставлення до себе. Причому необхідне безумовне прийняття людини, як іншими, так і самим собою. Безумовне прийняття себе означає прийняття всіх своїх якостей як нормальних незалежно від оцінки інших. Якщо ж людина орієнтована тільки на думки інших, вона відчуває напруженість, тривогу, занепокоєння з приводу подібних оцінок, прагне виправдати їх очікування і вимоги, тому уже не вільна, обмежена у можливостях вибору дій.

Вирішальним фактором у розвитку особистості є соціальні стосунки між дитиною і батьками, які повинні вдовольняти дві головні потреби дитини – потребу у задоволенні та безпеці. Незадоволення їх, на думку К. Хорні, приводять до розвитку ізольованості та безпорадності, що змушує особистість застосовувати ряд захисних поведінкових стратегій, деякі з яких ведуть до насильницької спрямованості особистості [8, с. 44].

Є. Калюжна, М. Шевергіна, досліджуючи вплив самооцінки на академічну успішність молодшого школяра, дійшли до висновку, що формування навчальної самостійності молодшого школяра неможливо без сформованості у нього навичок навчальної діяльності, важливою і неодмінною умовою якої є самооцінка. [1, с. 5].

Велике значення в становленні самооцінки молодшого школяра, на думку М. Феннел, має стиль сімейного виховання, прийняті в сім'ї цінності. У даному випадку рівень самооцінки виступає як показник нервово-психічного здоров'я підростаючого покоління. Сім'я, в першу чергу, може допомогти дитині подолати об'єктивно виникаючі труднощі. [7; 11]. Самооцінка в дитинстві – це спочатку привласнення дитиною оцінки батьків. Пізніше самооцінка починає диференціюватися. Сили набирає стиль виховання, прийнятий в сім'ї. Заохочення (подарунки, слова підбадьорювання),

підтримуючи і закріплюючи конкретну поведінку, працюють на формування позитивної оцінки себе, а покарання та ігнорування – на спробу знайти альтернативний варіант і негативну оцінку себе в сьогоденні. Якщо виховання грішить одноманітністю, що не сприяє розрізненню типів поведінки (дитина отримує тільки похвали або тільки покарання, що б не зробила), ця неадекватність переходить в неадекватну самооцінку. Крім дій важливі слова, так як те, що кажуть батьки, проектує свої очікування або надії на дитину, також зберігається в дитячій пам'яті.

За твердженням О.Л. Зверевої, сім'я – головний інститут виховання. Те, що людина набуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя. У сім'ї закладаються основи особистості. Виховання дітей – складне, але водночас вдячне заняття. Батьки повинні розуміти, наскільки велика їх роль для успішного розвитку дитини [5; 7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури та наукових праць дозволив узагальнити та систематизувати фактори впливу на формування самооцінки дитини: 1) зовнішні: стиль сімейного виховання, соціально-педагогічний вплив, соціометричний статус у колективі, суспільно-політичні та економічні трансформації; 2) внутрішні: вікові психологічні та фізіологічні особливості, емоційний інтелект, інтелектуальні досягнення, рівень моральної культури. Як результат розвитку адекватної самооцінки отримаємо покращення комунікативних навичок конструктивної взаємодії, розвиток емоційної саморегуляції, зміну соціального статусу в класі, зниження рівня тривожності.

Проаналізувавши теоретичну літературу, можна виділити такі практичні рекомендації щодо організації профілактики газлайтингу на двох рівнях:

1) під час первинної профілактики потрібно працювати з дітьми, які мають незначні емоційні, поведінкові та навчальні розлади і виявляти турботу про психічне здоров'я і психічні ресурси усіх дітей;

2) на другому рівні потрібно працювати з так званою «групою ризику», тобто з дітьми, у яких уже мають місце певні психологічні проблеми (з потенційними маніпуляторами, жертвами газлайтингу).

Отже, якщо вчасно виявити газлайтинг, то з ним можна поборотися без значної шкоди для психічного здоров'я жертви. Дитині, яка переживає тривалий газлайтинг, реабілітація просто необхідна, її можна отримати вдома в колі сім'ї, на консультації в

психолога, з метою відновлення адекватної самооцінки і можливості пристосуватися в колективі.

Список використаних джерел та літератури

1. Аркушенко А., Ларіна О. Психологія розвитку та вікова психологія. – М.: Ексмо, 2008. 2. Аспер К. Внутрішня дитина і самооцінка. – М.: Добросвет, 2008. 3. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М. Прогресс, 2006. 4. Дермотт Мак Д. Жертви контролю над розумом: особливості, що можуть зробити чутливими будь-кого з нас. – М.: Академічний проект, 2017. – 210 с. 5. Зверева О.Л., Ганичева О.М. Сімейна педагогіка та домашнє виховання дітей. – М.: Сфера, 2009. 6. Зелинский С.А. Манипулирование личностью и массами. – М., 2008. – 342 с. 7. Феннел М. Як підвищити самооцінку. – М.: АСТ, 2005. 8. Хорни К. Наши внутренние конфликты / К. Хорни; пер. с англ. – М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2000. – 555 с. 9. Federal Commissioner for the Records of the State Security Service of the former German Democratic Republic. Directive No. 1/76 on the Development and Revision of Operational Procedures Richtlinie Nr. 1/76 zur Entwicklung und Bearbeitung Operativer Vorgänge (OV). 10. LAING, R.D. and ESTERSON, A. «Sanity, Madness and the Family». London: Penguin Books, 1964. p. 288.

Ю.В. Циганюк,

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

І. М. Циганюк,

стажист адвоката

(м. Хмельницький)

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЗЕМЛІ

Останнім часом активізувались окремі проблеми приватизації земельних ділянок. Окремі питання цих процесів та шляхів їх реалізації спробуємо окреслити.

Так, приватизація землі є способом безоплатної передачі земельної ділянки у власність громадян з земель державної та/або комунальної власності. Порядок безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами визначений ст. 118 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [1].

Громадянин, зацікавлений у приватизації земельної ділянки, яка перебуває у його користуванні, подає заяву до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до його повноважень. Якщо земельна ділянка

державної власності розташована за межами населених пунктів і не входить до складу певного району, заява подається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

Рішення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо приватизації земельних ділянок приймається у місячний строк на підставі технічних матеріалів та документів, що підтверджують розмір земельної ділянки.

Громадяни – працівники державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, а також пенсіонери з їх числа, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельних ділянок, які перебувають у постійному користуванні цих підприємств, установ та організацій, звертаються з клопотанням про приватизацію цих земель до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до його повноважень.

Відповідний орган місцевого самоврядування або орган виконавчої влади в місячний термін розглядає клопотання і надає дозвіл підприємствам, установам та організаціям на розробку проекту приватизації земель.

Передача земельних ділянок у власність громадянам – працівникам державних та комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, а також пенсіонерам з їх числа провадиться після затвердження проекту приватизації земель.

Громадяни, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства, ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибної ділянки), індивідуального дачного будівництва, будівництва індивідуальних гаражів у межах норм безоплатної приватизації, подають клопотання до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність. У клопотанні зазначаються цільове призначення земельної ділянки та її орієнтовні розміри. До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування земельної ділянки, погодження землекористувача (у разі вилучення земельної ділянки, що перебуває у користуванні інших осіб) та документи, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в

аграрному навчальному закладі (у разі надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства). Якщо земельна ділянка державної власності розташована за межами населених пунктів і не входить до складу певного району, заява подається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування, які передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність забороняється вимагати додаткові матеріали та документи.

Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність, розглядає клопотання у місячний строк і дає дозвіл на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або надає мотивовану відмову у його наданні. Підставою відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування об'єкта вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки розробляється за замовленням громадян суб'єктами господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою згідно із законом, у строки, що обумовлюються угодою сторін.

Якщо у місячний строк з дня реєстрації клопотання Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність, не надав дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або мотивовану відмову у його наданні, то особа, зацікавлена в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності, у місячний строк з дня закінчення зазначеного строку має право замовити розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки без надання такого дозволу, про що письмово повідомляє Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого

самоврядування. До письмового повідомлення додається договір на виконання робіт із землеустрою щодо відведення земельної ділянки [1].

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки необхідно погодити.

Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність у двотижневий строк з дня отримання погодженого проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (а в разі необхідності здійснення обов'язкової державної експертизи землеупорядної документації згідно із законом - після отримання позитивного висновку такої експертизи) приймає рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та надання її у власність.

Норми безоплатної передачі земельних ділянок громадянам встановлено ст. 121 ЗК України. Так, громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності в таких розмірах: а) для ведення фермерського господарства – в розмірі земельної частки (паю), визначеної для членів сільськогосподарських підприємств, розташованих на території сільської, селищної, міської ради, де знаходиться фермерське господарство. Якщо на території сільської, селищної, міської ради розташовано декілька сільськогосподарських підприємств, розмір земельної частки (паю) визначається як середній по цих підприємствах. У разі відсутності сільськогосподарських підприємств на території відповідної ради розмір земельної частки (паю) визначається як середній по району; б) для ведення особистого селянського господарства – не більше 2,0 гектара; в) для ведення садівництва – не більше 0,12 гектара; г) для будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка) у селах – не більше 0,25 гектара, в селищах – не більше 0,15 гектара, в містах – не більше 0,10 гектара; ґ) для індивідуального дачного будівництва – не більше 0,10 гектара; д) для будівництва індивідуальних гаражів – не більше 0,01 гектара [1].

Розмір земельних ділянок, що передаються безоплатно громадянину для ведення особистого селянського господарства, може бути збільшено у разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки (паю).

Розмір земельної ділянки, що передається безоплатно громадянину у власність у зв'язку з набуттям ним права власності на

жилий будинок, не може бути меншим, ніж максимальний розмір земельної ділянки відповідного цільового призначення (крім випадків, якщо розмір земельної ділянки, на якій розташований будинок, є меншим).

Спори з цих питань і порядок їх вирішення визначено у частинах 10-11 ст. 118 ЗК України. Згідно з їх нормами, відмова органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у передачі земельної ділянки у власність або залишення клопотання без розгляду можуть бути оскаржені до суду.

У разі відмови органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у передачі земельної ділянки у власність або залишення заяви без розгляду питання вирішується в судовому порядку [1].

Список використаних джерел та літератури

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

А. А. Якименко,
старший викладач
(м. Хмельницький)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

Постановка проблеми. Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Цей обов'язок закріплено в Конституції України та в Сімейному кодексі України. Конвенція ООН про права дитини, яка діє на території України, визначила право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. Сьогодні питання аліментів у всіх на слуху, адже наша держава взяла чіткий курс на належне забезпечення прав дитини. Це і збільшення мінімального розміру аліментів, і спрощення процедури їх отримання, і посилення відповідальності за несплату аліментів, і навіть запровадження так званої «дошки ганьби» для злісних неплатників аліментів.

Попри позитивні зрушення, які ми спостерігаємо в Україні вже другий рік, питання отримання аліментів гостро стоїть для

більшості розлучених сімей. У судах зареєстровано майже 7 млн позовів про стягнення аліментів; аліменти присуджено вже майже 3 млн дітей, із яких десь 600 тис. страждають через ухиляння батьків від їх сплати [2].

Актуальність дослідження. Конституцією України визначено основні права й обов'язки держави та громадян щодо забезпечення захисту дітей. Зокрема, у частині другій статті 51 Основного Закону зазначається, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття [1]. Але закріплені права дитини на утримання та обов'язок батьків забезпечувати дитині відповідний рівень життя, харчування, виховання не завжди виконується належним чином у нашій країні. Ухилення від обов'язку утримувати дитину або неналежне його виконання батьками призводить до необхідності примусового стягнення аліментів. У зв'язку із цим є потреба проаналізувати чинне законодавство, що регулює порядок виконання рішень судів (судових наказів) про стягнення аліментів та актуальні проблеми, що виникають у зв'язку з цим.

Зв'язок роботи з важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні пріоритетними стають дослідження проблем виконання рішень судів про стягнення аліментів (а саме перешкод у виконанні таких рішень), їх правове вирішення, адже діти мають отримувати необхідну підтримку в процесі, наприклад, набуття освіти, організації їх розвитку та участі у суспільному житті. Це являється актуальним юридичним та науково-практичним завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз питання щодо призначення аліментів та виконання рішень судів досліджували у своїх працях відомі українські і зарубіжні цивілісти, а саме: О. Й. Пергамент, В. П., Нікітіна, Л. І. Пацева, Н. М. Єршова, Г. П. Гришин, М. В. Антокольська, Л. В. Сапейко, Л. В. Афанасьєва, М. К. Мамедова, М. А. Данилян, Н. Ш. Бахмані та інші. Разом із тим без належної уваги залишилось актуальне, з нашого погляду, питання про порядок усунення прогалин при виконанні рішень про стягнення аліментів, усунення відповідних боргів. Це пов'язано з тривалим процесом реформування законодавства у сфері виконавчого провадження, що сприяє виникненню нових аспектів у порядку примусового виконання рішень щодо стягнення аліментів.

Саме тому **метою** нашого дослідження є аналіз актуальних проблем виконання рішень судів про стягнення аліментів, встановленні недоліків у застосуванні правових норм, дослідженні

порядку стягнення аліментів за чинним законодавством, визначенні ефективних важелів впливу на недобросовісних батьків.

Результати дослідження. У виконавчому провадженні щодо виконання аліментних зобов'язань найкращим чином забезпечує на майбутнє інтереси отримувача аліментів виконавчий лист, який гарантує регулярні надходження належного дитині матеріального утримання, що особливо важливо у разі зміни місця роботи, переїздів платника та інше. Судовий виконавчий документ позбавляє отримувача аліментів від усіляких випадковостей, створюючи міцне та надійне юридичне підґрунтя належного виконання аліментних зобов'язань. Але сьогодні чинне законодавство має низку недоліків, які треба усунути для забезпечення належного функціонування механізму стягнення аліментів.

В Україні виконання рішень судів про стягнення аліментів покладається на органи державної виконавчої служби.

Специфікою виконання цієї категорії документів є те, що всі вони допускаються судом до негайного виконання, тобто, державний виконавець має відкрити виконавче провадження не пізніше наступного дня після отримання виконавчого документа та приступити до здійснення виконавчих дій. Строки здійснення виконавчого провадження часто обраховуються роками, оскільки державний виконавець має здійснювати за ним виконавчі дії до закінчення строку, передбаченого рішенням суду.

Частиною четвертою статті 183 Сімейного кодексу України передбачено, що у випадку, якщо після збільшення встановленого законом мінімального розміру аліментів на дитину розмір аліментів, визначений судом у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини, буде меншим ніж мінімальний розмір аліментів, передбачений частиною другою статті 182 цього Кодексу, одержувач аліментів має право звернутися до суду з позовом про відповідне збільшення розміру аліментів до платника аліментів.

Відповідно до частини другої статті 182 Сімейного кодексу України визначено, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, за винятком випадків, передбачених статтею 184 цього Кодексу, якою встановлено визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі [5].

За змістом статті 183 Сімейного кодексу України у разі якщо розмір аліментів, визначений судом у частці від заробітку (доходу) боржника, буде меншим ніж мінімальний розмір аліментів,

передбачений частиною другою статті 182 згаданого Кодексу, стягувач відповідно до внесених змін має право на звернення до суду з позовом про відповідне збільшення розміру аліментів до платника аліментів. У разі задоволення позову аліменти у зміненому розмірі будуть стягуватись від дня набрання рішенням суду законної сили.

Отже, конкретна частка заробітку (доходу) матері, батька (платника аліментів), яка буде стягуватися як аліменти на дитину, у кожному конкретному випадку визначається лише судом. Суд може присудити одній дитині аліменти у будь-якій частці від заробітку (доходу) з врахуванням обставин, визначених статтею 182 Сімейного кодексу України. За таких законодавчих правил предметом доказування у справі про стягнення аліментів є розмір частки, вимогу про стягнення якого ставить позивач.

Таким чином, зміна законодавства в частині визначення мінімального розміру аліментів на одну дитину може бути підставою для перегляду постановлених раніше судових рішень про їх стягнення у випадку, якщо після збільшення встановленого законом мінімального розміру аліментів на дитину розмір аліментів, визначений судом у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини, буде меншим ніж мінімальний розмір аліментів, передбачений частиною другою статті 182 цього Кодексу.

Все частіше трапляються випадки, коли платник аліментів офіційно ніде не працевлаштований. Коли підраховується заборгованість, розмір аліментів встановлюється виходячи із середньої заробітної плати працівника відповідної кваліфікації або некваліфікованого працівника для даної місцевості. Виникає ситуація, коли державний виконавець має підраховувати заборгованість, яку він не здатен стягнути. Накопичення значної заборгованості тільки погіршує становище як боржника, так і стягувача, оскільки платник втрачає бажання знаходити роботу і намагатиметься знайти неофіційні джерела існування. Донині точаться дискусії серед науковців щодо відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментних зобов'язань.

Одним зі способів ухилення від виконання своїх зобов'язань є виїзд боржника, на якого покладено обов'язок сплачувати аліменти, за межі України в тому числі на постійне місце проживання. Так, положеннями статті 11 Закону України «Про виконавче провадження» [3] надано право державному виконавцю у процесі здійснення виконавчого провадження у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, звертатися до

суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника – фізичної особи – або керівника боржника – юридичної особи – за межі України до виконання зобов'язань за рішенням. Аналогічний зміст має пункт 19 статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 квітня 2016 року. Процедура тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України чітко визначена в роз'ясненнях Міністерства юстиції України від 17 вересня 2012 року [6].

Не менш важливим є порядок сплати аліментів у разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги. У такому разі аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» [4] передбачає, що у разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен сплатити аліментні зобов'язання з утримання дитини (дітей) до досягнення нею повноліття, які оформляються договором між цією особою та одним із батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником, або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду. Стягнення аліментів за кордоном нині значно спростилося завдяки наявній міжнародно-правовій договірній базі.

Сучасна міжнародна практика відбувається таким чином, що право на утримання не припиняється автоматично внаслідок таких обставин, як зміна місця проживання чи громадянства одного з учасників аліментних правовідносин, оскільки за таких обставин право на отримання аліментів може бути здійснено або через пред'явлення позову в країні, в якій проживає відповідач, або шляхом виконання у цій країні рішення, ухваленого за місцем проживання позивача [7, с. 23].

Досвід інших країн у «боротьбі» за сплату аліментів демонструє приклади, схожі на ті, що діють в Україні. Це, зокрема,

встановлення мінімального розміру аліментів, збільшення їх розміру пропорційно до заробітку платника, що діє в Німеччині, Великій Британії, Австрії, Франції, Швейцарії, Сполучених Штатах і Канаді.

Крім того, подекуди діють суворі норми в плані виплати аліментів. Наприклад, у Франції і Швейцарії розірвання шлюбу можливе лише після оформлення угоди про сплату аліментів, у США й Канаді боржників позбавляють водійських посвідчень, а в Британії можуть присудити домашній арешт. У Швейцарії злісних неплатників чекають величезні штрафи, а в Австрії – позбавлення волі на термін від місяця до кількох років [2].

У практиці є випадки, коли особа не працевлаштована, не має майна, на яке може бути звернено стягнення, та не виїжджає за кордон. У такому разі, якщо є заборгованість зі сплати аліментів у розмірі, що сукупно перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, передбачена кримінальна відповідальність. Статтею 164 Кримінального кодексу України встановлено відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості зі сплати таких коштів у розмірі, що сукупно становлять суму виплат за шість місяців відповідних платежів. Але на практиці притягнення до кримінальної відповідальності майже не відбувається. Слід погодитися з М.В. Чундак, яка досліджує проблеми стягнення аліментів у порядку наказного провадження, у тому, що не потрібно відразу ж встановлювати жорстку відповідальність за несплату аліментів, але слід виважено, обґрунтовано зважитись прийняти відповідні зміни до законодавчих актів, що регулюють питання стягнення аліментів [8, с. 5].

Нині в Україні реалізують низку заходів для покращення механізму виконання рішень судів про стягнення аліментів: це і збільшення мінімального розміру аліментів, і спрощення процедури їх отримання, і посилення відповідальності за несплату аліментів, і навіть запровадження так званої «дошки ганьби» для злісних неплатників аліментів.

Якщо запитати стягувачів аліментів (це звичайно жінки), що вони хотіли б змінити, ми почуємо про збільшення мінімального розміру аліментів, про несправедливе законодавство і бездіяльних виконавців, про необхідність додаткових штрафів і заборон.

Натомість чоловіки наголошують на необхідності розширити повноваження держави в особі виконавчої служби, органів опіки і піклування, не лише стягувати аліментні кошти, а й контролювати їх цільове використання, зобов'язати державу негайно покривати недоотримані на дитину кошти. На стягувача і платника аліментів пропонується покласти спільний обов'язок в рівних частинах сплачувати аліменти на банківський рахунок дитини, а не лише на того з батьків, хто не проживає з дитиною. Пропонується відстежувати рух коштів на рахунку з метою перевіряти їх цільове використання.

Висновки. Останнім часом спостерігається позитивна тенденція з боку законодавця, спрямована на посилення відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішень судів батьками сплачувати аліменти на дитину. Безперечно, є необхідність подальшого вдосконалення законодавства у сфері стягнення аліментів. Складність стягнення аліментів на дитину пов'язана не тільки з недосконалістю норм сімейного законодавства або законодавства, що регулює примусове виконання рішень, а й податкового, яке робить можливим неофіційне працевлаштування або отримання зарплатні у «конверті», адміністративного, кримінального, прогалини якого роблять можливим ухилення боржника від відповідальності. Таким чином, порядок виконання рішення суду про стягнення аліментів на дитину є складним процесом, що пов'язаний із декількома галузями права та потребує вдосконалення на кожній стадії – від призначення аліментів за рішенням суду до його примусового виконання.

Держава повинна передусім розробити простий і зрозумілий механізм стягнення аліментів та спосіб контролю їх цільового використання на потреби дитини. Нині запроваджується низка позитивних змін, але треба стежити, як вони застосовуються на практиці (про ту саму відповідальність неплатників), а не лише декларувати нові закони. І починати варто все-таки зі свідомості людей: батьки мають відчувати свій обов'язок дбати про дитину та вчитися домовлятися між собою. Батьківство має бути відповідальним, тоді не буде потреби в нових покараннях.

Перспективні напрями подальших розвідок. Зазначене вище стверджує важливість та необхідність усунення прогалин у чинному законодавстві України. Дослідження вище зазначених актуальних проблем виконання рішень судів (судових наказів) про стягнення аліментів є актуальним і має стати предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України : Прийнята Верховною Радою України 26.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. ст. 141.
2. Жидачек Т. Аліменти: новели законодавства та українські реалії. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/tekst-s-zagolovkom/alimenti-noveli-zakonodavstva-ta-ukrainski-realii-134524.html> (дата звернення: 15.11.2019).
3. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. ст. 542.
4. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою є укладено договір про подання правової допомоги. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. *Урядовий кур'єр* від 28.08.2002 № 156.
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
6. Тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 17.09.2012 // ВР України. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0031323-12> (дата звернення: 15.11.2019).
7. Ханович Є. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*. №10. 2006 р. С. 20-25.
8. Чундак М. В. Стягнення аліментів в порядку наказного провадження. Основні проблеми та шляхи до вдосконалення законодавчих норм. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 1–6.

Т.І. Ямкова,

здобувач вищої освіти

(м. Львів)

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Захист прав людини є однією з найактуальніших тем в світі. Рівень захисту прав людини показує рівень демократії у кожній державі. Кожна людина має особисті та політичні права, а також культурні, соціальні та економічні. Конституція України захищає всі ці основоположні права людини. Також Україна ратифікувала

Загальну декларацію прав людини, яка була прийнята по закінченню Другої світової війни 10 грудня 1948 року ООН. Такі передумови свідчать про те, що війна показала людству, які права є основоположними та що вони потребують захисту.

Україна є незалежною, демократичною державою, яка має створені механізми захисту прав людини, але нажалі в останній період дані механізми не мають змоги функціонувати через військову агресію на Сході на окупацію Криму. На цих непідконтрольних Україні територіях масово порушуються права людей.

Для захисту прав громадян було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Відповідно до статті 1 Закону тимчасово окупована територія України (далі – тимчасово окупована територія) є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Датою початку тимчасової окупації є 20 лютого 2014 року [1]. Серед прав, які визначаються цим документом є право на: отримання документів, які посвідчують особу або її статус; зайнятість; конституційні права; пенсійне забезпечення; соціальний захист; обмежені виборчі права; спадкування та власність; звернення до суду; вільного переміщення.

Ще одним кроком української влади для захисту прав громадян було прийняття Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганських областях». Відповідно до статті 6 Закону основними напрямками захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях є:

1) захист основоположних політичних і громадянських прав і свобод людини;

2) вжиття заходів для звільнення Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації всіх незаконно затриманих, утримуваних громадян України;

3) сприяння забезпеченню відновлення порушених матеріальних прав;

4) сприяння забезпеченню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб, зокрема шляхом реалізації заходів, визначених центральним органом виконавчої влади України, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій, на виконання відповідних рішень Кабінету Міністрів України;

5) надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги, зокрема надання медичних та соціальних послуг на контрольованих Україною територіях;

6) сприяння підтриманню культурних зв'язків;

7) забезпечення доступу до навчальних закладів та засобів масової інформації України [2].

Хоча законодавство захищає права громадян, але на практиці вони суттєво порушуються. Найбільше спостерігаються порушення соціальних та економічних прав людини, незаконні арешти, затримання і обмеження свободи пересування, порушення права на віросповідання, на соціальні пільги та компенсації, відшкодування шкоди особам пораненим внаслідок збройного конфлікту на Сході України, які перебували в полоні та ті, які зазнали майнових втрат [3, с. 422].

Впродовж 2018 та 2019 року на окупованих територіях відбувалася місія ООН з прав людини. Її керівником була Фіона Фрейзер, яка у своїй доповіді зробила геть невтішні висновки. Моніторингова місія ООН з прав людини продовжила свою роботу на території, «яка контролюється самопроголошеною «республікою Донецька» і самопроголошеною «Луганською народною республікою», незважаючи на обмеження її діяльності на цих територіях. У доповіді зазначається, що люди там далі підпорядковуються рішенням і структурам, які виходять за рамки правової та інституційної бази України.

Додаткове занепокоєння полягає в тому, що вираження будь-якої критичної думки або альтернативного погляду на цій території може призвести до свавільного затримання або іншого покарання.

«Протягом звітного періоду Місія ООН з моніторингу прав людини зафіксувала 172 порушення прав людини, які стосувалися свавільного затримання, катувань та жорстокого поводження з обох сторін лінії розмежування. Вісімнадцять випадків віднесені до дій на території, підконтрольній уряду України, а 154 – на території ОРДЛО».

У звіті наголошується на необхідності регулярного, безперешкодного та конфіденційного доступу до затриманих на цій території, як важливої гарантії.

У випадках, коли українська влада звинувачує людей у належності до збройних груп або у зв'язках із ними, у документі ООН висвітлюється постійна практика тривалого тримання під вартою і застосування тиску для отримання визнань.

Загалом у доповіді йдеться про 89 порушень права на справедливий суд у кримінальних справах, пов'язаних із конфліктом, які були задокументовані протягом розглянутого періоду [4].

Крім цього, у доповіді зазначалося про те, що відбуваються постійні обстріли і масово страждають цивільні особи, а особливо діти. Ще однією з важливих проблем протистояння на Сході є неможливість вільного пересування населення. Це пов'язано з тим, що перетин кордону потребує багато фінансових та моральних зусиль.

Крім того всього та окупованих територіях спостерігаються і інші не менш страшні злочини. Задокументовано низку випадків сексуально та гендерно обумовленого насильства і на окупованій, і на підконтрольній території. Розповсюджене вздовж лінії розмежування примушення жінок до сексу в обмін на продукти харчування має ознаки сексуального насильства. Зокрема, з цим може бути пов'язаний такий феномен, як зростання народжуваності у 2016 р. Майже вдвічі в порівнянні з 2015 р. в окремих місцевостях вздовж лінії розмежування, коли народили майже всі жінки, які стояли на обліку з безпліддя, навіть ті, яким уже за 40.

Як випадки воєнного злочину «посягання на людську гідність» розглядаються марші полонених, що супроводжувалися насильством та образами з боку натовпу; утримання у приміщеннях з неналежними умовами (відсутність належних умов та місця для сну, прийому їжі, відсутність туалету та інше); примушування до оголення або перевдягання чоловіків у жіночій одязі; різного роду тяжкі роботи; примушування до спостерігання за катуваннями або згвалтуваннями інших осіб; примушування до незаконних дій з державними символами та знаками військової приналежності, такі як спалювання, з'їдання або інші дії, примушування до збирання тіл мертвих людей (цивільних, військових) та їх розчленування. В усіх випадках примушування дії, що зафіксовані нами, здійснювалися під загрозою застосування зброї або фізичного насильства [5]. Однією з негативних сторін збройного конфлікту і є те, що інколи цивільних осіб використовують у якості «живого» щита. Також суттєво порушується право людей на вільне віросповідання, оскільки під час обстрілів було зруйновано мечеть, греко-католицькі та протестантські храми.

Закордонні експерти визнають суттєвим недоліком української держави відсутність реєстрів. Вони наполягають на створенні реєстрів обліку цивільних постраждалих осіб від обстрілів.

Не менше проблем існує і в окупованому Криму. Через окупацію півострова у 2014 році зменшилася комунікація між

Кримом та рештою України, що призвело до масової дезінформації та справжньої інформаційної війни. Це виражалось у широкій пропаганді Росії ще до початку окупації, обмеження доступу українських ЗМІ до інформації та міжнародних моніторингових місій. Найбільш відчутно такий вплив на самому півострові. Населення позбавлено об'єктивної інформації, оскільки окупаційна влада тисне на ЗМІ та примушує їх подавати усе так як їй потрібно, що породжує повну відсутність свободи слова та думки.

Одним із порушуваних прав українців в Криму є право волевиявлення та управління державними і суспільними справами. Місцеве населення було позбавлене права обирати Президента України, парламент у 2014 та 2019 роках, а також обирати місцеве самоврядування у жовтні 2015 року.

Одним із найбільш постраждалих громадян від окупації є кримсько-татарське населення. Ці люди категорично були проти окупації, адже вже мали відповідні наслідки у 1944 році під час масової депортації, тому зараз найбільше зазнають утисків від російської влади. Влада Російської Федерації очевидно, що підтримує масові переслідування татар, які заключаються у незаконних арештах та позбавленні волі, а також жорстоких катуваннях. Українські ЗМІ, яким вдалося потрапити в Крим та особисто поспілкуватися з кримськими татарами, неодноразово показували сім'ї політв'язнів та активістів, які щодня очікують арешту за активну політичну позицію, хоча на підконтрольній території України це є проявом демократії.

Існує також така сама проблема як і на Сході – порушення права на вільне пересування. Для того щоб пройти кримсько-український кордон потрібно докласти багато зусиль, адже потрібно подолати багато пунктів пропуску, що не гарантує досягнення пункту прибуття, оскільки російські військові можуть вас просто не пропустити.

Порушуються також права на недоторканність житла та особистого життя. В Криму масово проходять рейди у кафе, школах та приватних будинках з метою знайти зброю та заборонені речовини.

Звичайно до такого списку порушень додаються переслідування священнослужителів Української православної церкви, греко-католицької церкви та мусульман, оскільки ця категорія населення є проукраїнсько налаштована.

Отже, на зважаючи на те, що Україна є демократичною державою та взяла курс на євроінтеграцію, проблема порушення основоположних прав людини стоїть досить гостро, особливо на

окупованих територіях. Міжнародні експерти покладають відповідальність на обидві сторони. На мою думку, забезпечення прав людей, які знаходяться на зазначених територіях можливе з початком ведення відповідних реєстрів постраждалих осіб, більшому допуску міжнародних місій на такі території та дипломатичні вміння української влади для скорішого вирішення збройного конфлікту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/sp:max100#n6>. 2. Про особливості державної політики і забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#n38>. 3. В.В. Нагорна, Н.В. Маркітан. Забезпечення прав людини і громадянина на окупованій території України та території проведення Операції Об'єднаних Сил. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*. 16 травня 2019 рік. С.711. 4. Ситуація із правами людини в Україні – погляд і рекомендації ООН. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29819561.html>. 5. «Екстраординарні порушення прав людини в ході збройного конфлікту на сході України у 2014–2018 рр. та Міжнародний кримінальний суд» (ПРЕС-РЕЛІЗ). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1537344222>.

М. Яровий,
здобувач вищої освіти
(м. Хмельницький)

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ТА ВЗАЄМОДІЄЮ МІЖ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення у суді.

Згідно ст. 121 Конституції України прокурор виконує у кримінальному процесі дві функції: функцію підтримання державного обвинуваченого і функцію нагляду за дотриманням законів органами розслідування.

Як прокурори у кримінальному процесі можуть виступати особи, перераховані у п. 15 ст. 3 КПК, а саме: Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники, заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК України.

Прокурор, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

- починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;
- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- призначати ревізії та перевірки;
- скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

– приймати процесуальні рішення під час кримінального провадження, в тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;

– погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

– повідомляти особі про підозру;

– пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК;

– затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

– звертатись до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

– підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення;

– погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням;

– доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

– перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

– доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

– оскаржувати судові рішення;

– здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю мотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. Також мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів у межах строків досудового розслідування. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового розслідування.

На подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають право, незалежно від їх участі в судовому провадженні, службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники.

Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесених ними або прокурорами нижчого рівня.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня.

Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може

визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

У даному випадку, прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повноваження прокурора, не може їх здійснювати у зв'язку із його відводом, тяжкої хвороби, звільнення із органів прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладаються на іншого прокурора керівником відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Говорячи про співвідношення понять «процесуальне керівництво з боку прокурора досудовим розслідуванням» і «нагляд прокурора за додержанням законів при проведенні досудового розслідування», по-перше, зазначимо, вони ідентичні, оскільки і процесуальне керівництво, і нагляд мають спільне завдання – забезпечення суворого додержання кримінального процесуального закону і правильне застосування норм кримінального та іншого матеріального права органами досудового розслідування. По-друге, процесуальне керівництво розслідуванням з боку прокурора передбачає, що він наділений владними повноваженнями, використовуючи які, повинен забезпечити законність і обґрунтованість процесуальних рішень органів досудового розслідування і, відповідно, для виконання цього завдання він має повноваження щодо скасування незаконних і необґрунтованих рішень слідчого. По-третє, у цьому контексті процесуальне керівництво досудовим розслідуванням правомірно розглядати як один із засобів реалізації прокурором функції нагляду за додержанням законів органами розслідування. І по-четверте, не буде перебільшенням сказати, що в цих ідентичних поняттях різниця полягає у наглядових повноваженнях прокурора, які, з одного боку, забезпечують відповідність кримінально-процесуальної діяльності апаратів досудового розслідування завданням кримінального судочинства, наведеним у ст. 2 КПК України («Процесуальне керівництво»), а з

іншого – забезпечують додержання вимог закону у кримінальному провадженні .

Приймати рішення про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують права громадян, має приймати лише одна особа, яка найдетальніше досліджує обставини справи та вирішує питання по суті: надати дозвіл чи ні. Такою особою має бути прокурор, оскільки він тісно взаємодіє зі слідчим, який є суб'єктом ініціювання проведення таких дій. Зазначені суб'єкти кримінального процесу мають на меті вирішення одних і тих же завдань на стадії досудового слідства. У випадку, якщо суд приймає рішення санкціонувати певні дії чи ні, вважаємо, що згода прокурора, зовсім не потрібна. Інститут погодження, зменшує кількість порушень прав та свобод людини, але, напевно, доцільніше було б, або повернути прокурору повноваження по санкціонуванню найважливіших слідчих дій, або взагалі позбавити його такого обов'язку їх погодження та залишити за ним лише право самостійно порушувати клопотання перед слідчим суддею.

Згідно своїх повноважень, як уже зазначалося, прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Це полягає в тому, що він, реалізуючи свої наглядові функції, забезпечує виконання органами досудового розслідування вимог закону, які визначають підстави та процесуальний порядок проведення ними слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Але з початком судового провадження змінюється характер повноважень прокурора, він втрачає владні повноваження, пов'язані зі здійсненням процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема і повноваження на скасування незаконних постанов слідчого чи оперативного підрозділу, і набуває статусу рівноправного учасника судового кримінального провадження, виконуючи основну свою процесуальну функцію підтримання державного обвинувачення.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Атаманчук Іван Якович - слухач факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький)

Боярський Руслан В'ячеславович - старший інспектор роти патрульної служби поліції особливого призначення «Богдан» Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області, старший лейтенант поліції (м. Хмельницький).

Вінцковська Ольга Володимирівна - Магістрантка Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Вох Емма Григорівна – вчитель історії та права Навчально-виховного комплексу №7 (м. Хмельницький).

Галус Олена Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Гжехулка Олена Василівна – викладач кафедри теорії та практики туризму Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Горенко Ольга Миколаївна – директор Навчально-виховного комплексу №7 (м. Хмельницький).

Городечний Олександр Андрійович - магістрант 2 року навчання Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Львів).

Гришук Аліна Борисівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ України (м. Львів).

Данькова Олександра Дмитрівна - здобувач освіти Навчально-виховного комплексу №7 (м. Хмельницький).

Дерев'янка Тетяна Михайлівна - кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Дзера Олена Сергіївна - докторант заочної докторантури ПрАТ «ВНЗ «МАУП», Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Трускавець).

Дудар Олена Олександрівна - кандидат мистецтвознавства. Заступник директора Хмельницької дитячої школи мистецтв (м. Хмельницький).

Єсімов Сергій Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Жданкіна Лариса Костянтинівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП». Науковий консультант Конституційного Суду (м. Київ).

Загрийвий Олександр – слухач другого курсу першого факультету Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Захарченко Дар'я Миколаївна - студентка 4 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Зубанський Микола Костянтинович - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Ковальчук Надія Костянтинівна - вчитель історії та правознавства, вчитель вищої категорії, вчитель-методист Хмельницького НВК № 4 (м. Хмельницький).

Когут Ольга Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Комар Світлана Іванівна – адвокат (м. Львів).

Котульський Андрій Петрович – магістрант 2 року навчання ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Кравчук Віктор Іванович - заступник начальника управління – начальник відділу представництва в судах та інших органах Юридичного управління ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області (м. Хмельницький).

Лепіш Наталія Ярославівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Лобик Олеся Орестівна - доктор філософії в галузі права, доцент кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського МАУП (м. Трускавець).

Логінова Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького наук, доцент. Доцент кафедри кримінального права і процесу Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Місяць Андрій Петрович – адвокат, заступник голови ВКДКА, член Науково-консультативної ради при НААУ, керуючий партнер АО «Адвокатська контора «Місяць та партнери». Кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Хмельницького національного університету, заслужений юрист України (м. Хмельницький).

Міхалець Андрій Валерійович - студент III-го курсу факультету міжнародних відносин Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Моршнєв Євген Іванович – доктор наук в галузі права, професор, академік Міжнародної кадрової Академії. Завідувач кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Трускавець).

Оліх Галина Іванівна – голова циклової комісії фінансових та облікових дисциплін Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Ковальчук Василь Григорович – кандидат економічних наук, доцент; доцент кафедри економіки та управління Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Палилюлько Оксана Михайлівна - кандидат історичних наук, викладач кафедри соціальної роботи і психології Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (м. Кам'янець-Подільський).

Панкевич Олег Зіновійович - Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів)

Полець Ольга - здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Прокопченко Тарас – слухач другого курсу першого факультету Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Проць Іванна Миколаївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Проць Тетяна - здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Сус Арсен - здобувач вищої освіти 1 курсу юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Тарасюк Наталя Леонідівна - слухач першого курсу факультету Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Хропун Віктор Сергійович - учень 10-В класу НВК №4 (м. Хмельницький).

Циганюк Ігор Миколайович - стажист адвоката (м. Хмельницький).

Циганюк Юлія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент. Завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Якименко Андрій Анатолійович - старший викладач. Голова циклової комісії з правознавства Хмельницького коледжу Університету «Україна» (м. Хмельницький).

Ямкова Тетяна Іванівна - здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Бакалавр» юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Яровий Максим – слухач першого курсу першого факультету Національної академії Державної Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький).

Наукове видання

Актуальні питання державотворення
та захисту прав людини в Україні

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2020. Вип. 9. – 256 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори.*

Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Технічні редактори

Алла Авсієвич

Валентина Олійник

Художнє оформлення

Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів

видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут

імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А

Тел.: +380382- 63-03-05, 78-94-36 (вн.121)

Ел. адреса: himaup@ukr.net, maupsrs2020@gmail.com;

www.maup.km.ua

Здано в набір 30 березня 2020 р. Підписано до друку 30 березня 2020 р.

Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 9,9.

Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.